नगरपालिका तथा गाउँपालिका पार्श्वचित्र

२०७५

MUNICIPALITY & RURAL MUNICIPALITY PROFILE OF NAWALPARASI EAST-2075

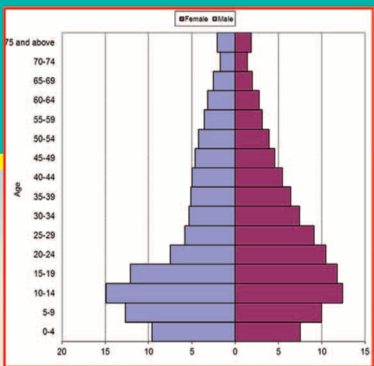

नगरपालिका तथा गाउँपालिका पार्श्वचित्र-२०७५

MUNICIPALITY & RURAL MUNICIPALITY PROFILE OF NAWALPARASI EAST

नेपाल सरकार

राष्ट्रिय योजना आयोग

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तथ्याङ्क कार्यालय, चितवन

प्रकाशन मिति : वि.सं. २०७५, आषाढ
प्रकाशन प्रति : २०१
सर्वाधिकार : तथ्याङ्क कार्यालय, चितवन
प्रकाशक : तथ्याङ्क कार्यालय, चितवन
कम्प्युटर/आवरणकला : **मदन सेन्चुरी**
मुद्रक : **कालिका छापाखाना**
न्युरोड, नारायणगढ
फोन: ०५६-५७०११४

तथ्याङ्क संकलन तथा संयोजन :
तथ्याङ्क कार्यालय, चितवन (२०७५)

यस पुस्तकमा उल्लिखित तालिकाहरु तथ्याङ्क कार्यालय, चितवनको श्रोत खुलाई मात्र साभार गर्न सकिनेछ ।

फोन नं. : ९७७–१–४२४५९
९७७–१–४२४५९
९७७–१–४२४५९
९७७–१–४२२९४
फ्याक्स : ९७७–१–४२२७७

नेपाल सरकार
राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिबालय
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

प.सं.: २०७४/७५

रामशाह पथ
थापाथली, काठमाण्डौ

च.नं.:

मन्तव्य

स्थानीय नीति निर्माता, योजनाकार, अनुसन्धानकर्ता, अध्येता र सञ्चारकर्मीहरुका लागि खण्डीकृत तथ्याङ्को माग दिनानुदिन बढ्दै गईरहेको अनुभव हामीले गरेका छौ । खण्डीकृत तथ्याङ्को यस्तो मागलाई राष्ट्रिय जनगणना, कृषिगणना र नमुना सर्वेक्षणमा आधारित विभिन्न सर्वेक्षणहरुले मात्र परिपूर्ति गर्न नसक्ने सन्दर्भमा गणना तथा सर्वेक्षणहरुबाट प्राप्त स्थानीय तहका तथ्याङ्क र स्थानीयस्तरका विभिन्न निकायहरुमा व्यवस्थापन गरिएका अभिलेखहरुमा छरिएर रहेका उपयोगी आँकडाहरुलाई तथ्याङ्क कार्यालयहरुले विगतका वर्षहरुमा पनि जिल्ला तहका वस्तुगत विवरणहरु तयार गरेका र तिनको अधिकतम माग तथा प्रयोग भएको अनुभव हामीले गरेका छौ । यसै सन्दर्भमा, देशको परिवर्तित स्थानीय तह अनुसारको तथ्याङ्क एकत्रित गरी आम प्रयोगकर्ताहरुको उपयोगको लागि उपलब्ध गराउने प्रयासस्वरूप केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग अन्तर्गतका तथ्याङ्क कार्यालयहरुले चालू आर्थिक वर्षमा गाउँपालिका/नगरपालिका प्रोफाइल तयार गरेका हुन् । यसको तयारीबाट स्थानीय तहको तथ्याङ्क भण्डार समृद्ध हुनुका साथै प्रयोगकर्ताहरुको माग निकै हदसम्म सम्बोधन भई योजनाविद्, अनुसन्धानकर्ता, विद्यार्थी, तथा सरोकारवाला हरुको निम्ति निकै सहयोगी हुने विश्वास मैले लिएको छु ।

स्थानीय तहहरूका वडास्तरसम्मका तथ्याङ्कहरु संग्रहित यस्तो महत्वपूर्ण गाउँपालिका/नगरपालिका प्रोफाइल तयार गरी प्रकाशनमा ल्याउन लागेकोमा म यस कार्यको प्रशंसा गर्दछु र यसको तयारीमा संलग्न सम्पूर्ण कर्मचारी वर्गमा धन्यवाद दिन चाहन्छु । आगामी वर्षमा तथ्याङ्क कार्यालयहरुले यस प्रकाशनको अद्यावधिक नवीन संस्करणलाई पनि प्राथमिकता दिनेछन् भन्ने विश्वास मैले लिएको छु ।

सुमनराज अर्याल
(महानिर्देशक)

दुई शब्द

तथ्याङ्क कार्यालय, चितवनबाट यसप्रकारको जिल्ला वस्तुगत विवरण तेश्रो पटक तयार गरिएको हो। यस अघि वि.सं. २०७१ सालमा नवलपरासी जिल्लाको दोश्रो पटक प्रकाशित गरिएकोमा यो जिल्ला टुक्रिइ नवलपरासी वर्दघाट सुस्ता पूर्व र नवलपरासी वर्दघाट सुस्ता पश्चिम बनेकाले त्यसलाई अद्यावधिक तथा परिमार्जन गर्न आवश्यक ठानी आगामी दिनमा जिल्लाको विभिन्न तहको योजना निर्माणमा सहयोग पुगोस् र जिल्लामा छरिएर रहेका तथ्याङ्कहरुलाई एकिकृत गरी एउटै प्रकाशन मार्फत प्रयोगकर्ता माझ पुगोस् भनी **'नगरपालिका तथा गाउँपालिका पार्श्वचित्र-२०७५'** नवलपरासी वर्दघाट सुस्ता पूर्वको जिल्ला वस्तुगत विवरण तयार गरिएको हो।

यसले आवधिक जिल्ला विकास योजनाको लागि नयाँ विकासको सम्भावनाहरुको खोज, अध्ययन एवं विश्लेषणको सहयोग पुग्ने अपेक्षा लिईएको छ। साथै मौजुदा श्रोत र साधनहरुको परिचालन गर्दै विकास योजनाहरुको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रक्रियामा तथ्याङ्क र सुचनाको माध्यमद्वारा सहयोग पुग्ने आशा गरिएको छ। हाम्रो यो कार्य पनि जिल्ला समन्वय समिति, नगरपालिकाहरु, गाउपालिका लगायत जिल्लाको विकाससँग सम्बन्धित सबै सरकारी, अर्धसरकारी र गैरसरकारी निकायहरूका प्रयोगको साथै अध्येता, अनुसन्धानकर्ता र सञ्चारकर्मीहरूका लागि पनि यो धेरै उपयोगी हुन सक्ने हाम्रो अपेक्षा छ।

यस प्रकाशनलाई यसपुर्वको जिल्ला वस्तुगत विवरण भन्दा केही पृथक बनाउने प्रयास गरेको छौं। यसको तयारीमा प्राथमिक वा माध्यमिक तथ्याङ्क उपलब्ध गराइदिनु हुने सबै पक्षहरूलाई म कार्यालयको तर्फबाट हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। तथ्याङ्क कार्यालय, चितवनका कर्मचारीहरू जसले यसको निम्ति तथ्याङ्क संकलन, सम्पादन र प्रशोधन एवं सम्पादनमा मा परिश्रम लगाउनु भएको छ वहाँहरू पनि श्रेयका हकदार हुनुहुन्छ। तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुर्‍याउनुहुने सुपरिवेक्षकहरु श्री रेणु कुमारी घिमिरे र इन्द्रविलास कोइराला तथा खरिदारहरु विश्वदर्शन ढुंगाना, विष्णु प्रसाद पौडेल, सूर्यराज गिरी र गुडिया आचार्यलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। साथै सम्पादन, प्रशोधन एवं कम्प्युटरमा प्रविष्टी तथा डिजाइनमा योगदान पुऱ्याउनुहुने सुपरिवेक्षक श्री अर्जुन अधिकारी र लेखापाल श्री धर्म प्रसाद सापकोटालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। यसैगरी हामीलाई यो जिल्ला वस्तुगत विवरण तयारीको लागि आवश्यक बजेटको व्यबस्था तथा मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने योजना, समन्वय तथा स्तरनिर्धारण शाखा; केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु।

अन्त्यमा हाम्रै मूल्याङ्कनमा पनि यसभित्र अझैपनि रिक्तताहरू छन् र यो पूर्ण छैन। पूर्णता हुनै सक्दैन। परन्तु आगामी दिनमा सुधारका लागि हामी सुझावहरूको अपेक्षा गर्दछौं।

जीवनाथ आचार्य
तथ्याङ्क अधिकृत
तथ्याङ्क कार्यालय, चितवन

मिति : २०७५/०३/०१

विषय-सूचि

खण्ड १ : जिल्ला वस्तुस्थिति विश्लेषण १
१.१ नवलपरासी जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण १
१.२ नवलपरासीको नामाकरण ६
१.३ जिल्लाको भौगोलिक तथा भौतिक स्थिति चित्रण ६
१.४ पर्यावरणीय स्वरुप १२
१.५ जल भण्डार १५
१.६ नवलपरासीका केही प्रमुख धार्मिक र ऐतिहासिक स्थलहरु १७
१.७ नवलपरासी जिल्लाको मुख्य मुख्य गढीहरु २१
खण्ड २ : स्थानीय तहहरुको विवरण २३
२.१ स्थानीय तहको व्यवस्था २३
२.२ भरतपुर महानगरपालिका २४
२.३ कालिका नगरपालिका ३७
२.४ माडी नगरपालिका ४६
२.५ रत्नगर नगरपालिका ५६
२.६ राप्ती नगरपालिका ६६
२.७ खैरहनी नगरपालिका ७६
२.८ ईच्छाकामना गाउँपालिका ८६
खण्ड ३ : जिल्लाको जनसंख्या ९५
३.१ जनसंख्या वितरण ९५
३.२ जनसंख्याको आवयव विश्लेषण ९५
३.३ प्रजनन् १०१
३.४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको विवरण १०२
३.५ बसाईसराई १०३
३.६ सामाजिक स्थिति १०५
३.७ जिल्लाको आधारभूत जनसांख्यिक तथा सामाजिक सूचकहरुको अवस्था १०९
खण्ड ४ : शहरीकरण तथा वस्ती विकास १११
४.१ शहरीकरण तथा वस्ती विकासको स्वरुप १११
४.२ वस्तीहरु १११
४.३ वस्ती विकासको स्वरुप वस्ती श्रृङ्खला १११
४.४ शहरी तथा ग्रामिण जनसंख्या वितरण ११२
खण्ड ५ : जिल्लाको आर्थिक तथा रोजगारी स्थिति ११४
५.१ जिल्लाको अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप ११४
५.२ जिल्लाको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण ११४
५.३ क्षेत्रअनुसार रोजगरीको स्थिति ११५
५.४ पेशाअनुसार रोजगारीको विवरण ११६
५.५ कृषि तथा सिंचाई क्षेत्र ११७
५.६ सहकारी संस्था तथा वित्तीय संस्था १२५

खण्ड १
जिल्ला परिचय

१.१ परिचय

नवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पूर्व जिल्ला नेपालका ७७ जिल्लाहरू मध्ये देश कै मध्यभागमा पर्ने जिल्ला हो। प्रदेश नं. ४ मा पर्ने यस जिल्लाको क्षेत्रफल १,३३१.१६ वर्ग कि.मी. छ। जनसंख्या ३,११,६०४ रहेको छ र यस जिल्लाको जनसंख्या प्रदेशको जनसंख्याको १३.१ प्रतिशत अंश ओगटेको छ। परिवारहरूको संख्या ६६,९३४ रहेको छ। ग्रामीण क्षेत्रमा बस्ने जनसंख्या ९३,०४० वा २९.८६ प्रतिशत र शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनसंख्या २,१८,५६४ वा ७०.१४ प्रतिशत देखिन्छ। यो जिल्ला देशभरिमा नै सबैभन्दा बढी कुमाल (१२,१४८) को जनसंख्या भएको जिल्ला पनि हो। प्रदेश नं. ४ का २६ वटा न.पा. मध्ये ४ वटा नगरपालिकाहरू साथै ५८ वटा गा.पा.हरू मध्ये ४ गा.पा. यस जिल्लामा रहेका छन्। प्रतिनिधि सभा सदस्य निर्वाचनका लागि २ वटा तथा प्रदेश सभा सदस्य निर्वाचनका लागि ४ वटा निर्वाचन क्षेत्रहरू कायम गरिएको छ।

साविकको नवलपरासी जिल्लाको सम्पूर्ण भू-भागलाई दाउन्ने डांडोले करीब बिचबाट चिरी पूर्व तर्फ नवलपुर क्षेत्र र पश्चिमतर्फ परासी क्षेत्र गरी २ भागमा बिभाजन गरेको थियो। पूर्वको नवलपुर र पश्चिमको परासी क्षेत्र गाभी २०१८ सालमा नवलपरासी नामाकरण गरिएको थियो।

१.२. भौगोलिक विभाजन

भौगोलिक दृष्टिकोणले नेपाल जस्तै पहाड र भित्री मधेशको संगमबाट बनेकोले यसलाई विविधताले भरिपूर्ण जिल्लाका रुपमा लिन सकिन्छ। यस जिल्लाको पूर्वी - दक्षिणी भाग र पश्चिम-दक्षिणी भागमा भित्री मधेश, उत्तर, उत्तर पूर्व र उत्तर-पश्चिममा पहाडी भेग अबस्थित छ। जिल्लाको भौगोलिक स्वरुपका आधारमा जिल्लामा देहाय बमोजिम बिभाजम बिभाजन गर्न सकिन्छ।

क) पहाडी प्रदेश

जिल्लाको बीचमा पर्ने महाभारत लेकको उत्तरी एवं दक्षिणी ढाल र महाभारत लेक हुदै दक्षिणतिर फैलिएर नारायणी नदीको किनारसम्म फैलिएको चुरे श्रृंखलालाई पहाडी प्रदेश मानिएको छ। यो क्षेत्र ५०० देखी १९३६ मी. सम्मको उचाईमा फैलिएको छ। यस क्षेत्रका अग्ला टाकुराहरूमा देबचुली १९३६ मी., बड्चुली १७६५ मी. र महल पोखरी १०३२ मी उल्लेखनीय छन्। यस क्षेत्र बाट गिरुबारी, अरुण, झरही, केरुङ्गे , तुयिर ,धनेवा आदि खोलाहरू दक्षिण तर्फ बगी नारायणी नदीमा तथा देउसत, फूलमादी, निरन्दि, बुंदी आदि खोलाहरू उत्तर तर्फ बगेर काली गण्डकीमा मिसिएका छन्। सिंचाईको पर्याप्त सुबिधा नहुदा यस क्षेत्रमा त्यति खाद्यान्न उत्पादन हुदैन। यहाँ प्रमुखरुपमा मकै, कोदो तथा खोलाका किनार वा आसपासमा धान खेती गर्ने गरिन्छ। सुन्तला खेती र पशुपालन प्रशस्त संभावना बोकेको भए पनि कृषकहरू आकर्षित हुन सकेका छैनन्। यस प्रदेशको उच्च भेगमा लाली गुराँस,

ठिंग्रेसल्लो, गोब्रे सल्लो तथा तल्लो क्षेत्रमा साल, सिसौ आदिका रुखहरू पाईन्छन्। जिल्लाका ३ गा.पा. यस क्षेत्रमा पर्दछन्। यहांका प्रमुख बस्ती हरूमा डेढगाउं, बुलिङ्गटार, नगरडांडा, अर्खला, व्याघान आदि पर्दछन्।

ख) भित्री मधेस

महाभारत लेकको दक्षिण र चुरे पर्वतमाला संग जाडिएको पहिले पहिले ओलिया प्रदेश भनी चिनिएको समथर भू-भाग लाई भित्री मधेश भनिन्छ। जिल्लाको पूर्ब दक्षिणमा रहेको नवलपुर क्षेत्रनै भित्रि मधेशको रुपमा रहेको छ। यो क्षेत्र समुद्री सतहबाट करीब ३०० देखि ५०० मी. सम्मको उचाईमा पर्दछ। यो क्षेत्र पूर्वतर्फ सागुरिएको तथा दक्षिण-पश्शिमतर्फ निकै फुकेको छ। यस क्षेत्रको सालको जंगल नेपाल अधिराज्यमा सबभन्दा राम्रो मानिन्थ्यो। यस क्षेत्रमा मुख्य खाद्य बालीहरूमा धान, मकै र गहूं पर्दछन। यस क्षैंत्रमा ३ वटा न.पा.हरू र १ वटा गा.पा. पर्दछन्। गैडाकोट, रजहर, प्रगतीनगर, कावासोती, शिबबस्ती, अरुणखोला, चोरमारा र दुम्किबास यहांका प्रमुख बस्तीहरू हुन्।

जिल्लाको सबै गाविस र क्षेत्रहरू भौगोलिक, सामाजिक र आर्थिक दृष्टिकोणले एकै स्तरमा विकसित हुँदै गएको अवस्था छैन। भौगोलिक विविधताका आधारमा यस जिल्लालाई निम्न क्षेत्रहरूमा विभाजन गर्ने गरिएको छ।

तालिका १.१ : भौगोलिक क्षेत्रहरूको विवरण

क्र.सं.	भौगोलिक क्षेत्र	गा.वि.स. संख्या	गा.पा.तथा न.पा.हरूको नाम
१	पहाडी क्षेत्र	३ गा.पा.	बुडदीकाली, बुलिङ्गटार, हुप्सेकोट
२	भित्री मधेस क्षेत्र	४ न.पा. र १ गा.पा	गैडाकोट, कावासोती, देवचुली, मध्यबिन्दु न.पा.हरू र विनयी त्रिवेणी गा.पा.हरू

१.३. भौगोलिक अवस्थिति

सिमाना :

- पूर्ब : चितवन
- पश्चिम : नवलपरासी वर्दघाट सुस्ता पश्चिम
- उत्तर : पाल्पा र तनहुँ
- दक्षिण : भारत र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज
- क्षेत्रफल :१,३३१.१६ बर्ग कि.मी.

१.४ जलबायु

उत्तरतर्फको जलबायु महाभारत र चुरे पर्वत श्रृंखला बाट प्रभाबित भएकोले पहाडी क्षेत्रमा हिंउदमा बढी जाडो र गर्मीको समयमा शितल हुन्छ। भित्रि मधेशमा हिंउदमा सामान्य जाडो भएता पनि कहिलेकाही हुने शितलहरले ज्यादै जाडोको महशुस हुन्छ र गर्मीमा गर्मीको महशुस हुन्छ। यस जिल्लाको सरदर अधिकतम् तापक्रम ३७ डिग्री न्यूनतम तापक्रम ५ डग्री सेल्सियस भएको पाईन्छ। जिल्लामा औसत बार्षिक बर्षा २१४५ मी. मी. हुन्छ।

क) समशितोष्ण हावापानी

नवलपुर क्षेत्रको उत्तरमा पर्ने महाभारत प्रदेशमा यस प्रकारको हावापानी पाईन्छ। यहांको औसत अधिकतम तापक्रम ३० डिग्री र न्यूनतम तापक्रम १५ डिग्री सेल्सियस हुन्छ। यस भेगमा प्रायजसो मनसुनी बायुले बर्षा हुने गर्दछ।

ख) उष्ण तथा अर्धउष्ण हावापानी

भित्रि मधेश, चुरेक्षेत्रमा यस प्रकारको हावापानी पाईन्छ। यहां गर्मीयाममा निकै गर्मी र जाडोयाममा बिहान बेलुका जाडो हुने गर्दछ। भित्री मधेश क्षैत्रमा गर्मी याममा अधिकतम तापक्रम ३७ डिग्री र जाडोयाममा न्युनतम तापक्रम ५ डिग्री सेल्सियस सम्म पाईने गरेको छ।

१.५. जलभण्डार

क) नदी खहरे

यस जिल्लाका करिब ४० भन्दा बढि प्रमुख नदीहरू तथा अन्य खोला खहरेहरू रहेका छन्। यहाँका प्रमुख नदीहरूमा नारायणी, तुरीया, झरही, गिरुबारी, बिनयी, अरुणखोला र धनेवालाई लिन सकिन्छ। चुरे पहाडबाट निस्कने कतिपय खहरेहरू बर्षायाममा बाढीको रुपमा आउने र हिंउदमा सुक्ने गर्दछन्। तसर्थ यिनीहरूबाट खासै लाभ लिन सकिएको छैन।

१.६ व्यापारिक महत्त्वका केन्द्रहरू

क) बजार : गैंडाकोट बजार, बेल्डिया बजार,रजहर बजार, दुम्कौली बजार, दलदले बजार, प्रगतीनगर बजार, कावासोती बजार, डण्डाबजार, चोरमारा बजार, अरुणखोला बजार, दुम्किबास बजार, दाउन्ने बजार ।

ख) व्यापारिक महत्वका हाटबजार चोरमारा हाटवजार –तमसरिया, रजहर हाटबजार, दुम्किबास हाटबजार, प्रगतिनगर हाटबजार, कावासोती हाटबजार, डण्डा हाटबजार, त्रिबेणी हाटबजार।

१.७ राजनीतिक एवं प्रशासनिक विभाजन

देशको प्रशासनिक विभाजन अनुसार २०७२ सालमा जारी भएको संविधान अनुरुप प्रदेश नं. ४ अन्तर्गत साविकको नवलपरासी जिल्लाको वर्दघाट सुस्ता पूर्वलाई विभाजन गरि यस जिल्ला बनाईएको थियो। राज्यको पुनसंरचना हुदा साविकका गा.वि.स. तथा न.पा.समाहित गरी ८ वटा स्थानीय तहमा विभाजन गरिएकृ छ। यस जिल्लामा हाल ४ नगरपालिकाहरू र ४ गाउँपालिकाहरू रहेका छन्। प्रतिनिधि सभा सदस्यको निर्वाचनको दृष्टिकोणले यस जिल्लालाई २ वटा निर्वाचन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको भएता पनि प्रदेश सभा निर्वाचनका लागि नवलपरासी जिल्लालाई ४ वटा निर्वाचन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ।

१.८ वनस्पति तथा वन्यजन्तुहरू

(क) वनस्पति र जडिबुटी

यस जिल्ला जैविक विविधताले महत्वपुर्ण मानिन्छ, उक्त क्षेत्रमा पाइने मुख्य जडिबुटीहरूमा हर्रो, बर्रो, अमला, टिमुर, सजिवन, कुरिलो, गुर्जो, बोझो, पिपला, रिठ्ठा, भ्याकुर, लप्सी, बेल आदि हुन् । तर यि जडिबुटीको व्यवसायिक प्रयोजनका हिसावले प्रयोग भएको भने पाइदैन ।

(ख) वन्यजन्तु

जिल्लामा पाइने मुख्य जनावरहरूमा पाटे बाघ, चितुवा, भालु, बँदेल, दुम्सी, खरायो, स्याल, रतुवा मृग लङ्गुर, बादर, जंगली बिरालो, हात्ती, गैडा, निलगाई, बाह्रसिंहा आदि छन् भने चराचुरूङ्गीमा काग, परेवा, चिवे, कालिज, लाटोकोसेरा, भंगेरा, मैना, सुगा, बाज, ठेउवा, जुरेली, फिस्टा, तित्रा, बकुल्ला, चिल, गिद्ध, वनकुखुरा, ढुकुर,राजहाँस, मयूर जस्ता पंक्षी पाईन्छन् । गोहारो, गोही, अजिङ्गगर, सर्प, छेपारो, माउसुली जस्ता सरीसृप, भ्यागुतो जस्ता उभयचर, विच्छी, फट्यांग्रा, वन मौरी, अरिङ्गाल, बारूलो र विभिन्न जातका अन्य किराहरू पाईन्छन्। खोलाहरूमा अन्य जलचरको अतिरिक्त सहर माछा समेत पाइन्छ ।

१.९ जातजातिहरू

यस जिल्लामा रहेका कुल जनसंख्याको जातिय बनावट हेर्दा बहु सम्प्रदायीक जातजातिहरू पाउन सकिन्छ। खासगरी आर्य (Indo-Aryan) र मंगोलियन (Tibeto-Burmans) सम्प्रदायहरू अन्तर्गतका विभिन्न जातजातिहरू विगत देखिनै बसोवास गर्दै आएका छन्। आर्य सम्प्रदायमा तहगत हिन्दु जात समुह रहेको छ भने यसै अन्तर्गत पेशागत जाति समुह (दलित जातिहरू) पनि यस जिल्लामा रहेका छन् । मंगोलियन सम्प्रदायहरूम मगर,थारु गुरूङ आदि मुख्य रहेका छन् । यस जिल्लामा रहेका जातजातिहरू मध्ये सबैभन्दा बढी मगर त्यसपछि ब्राहमण (पहाड) ,थारु तथा क्षेत्रीहरूको बाहुल्यता रहेको छ । कावासोती, गैडाकोट, देवचुली आदिमा ब्राह्यमणहरूको बाहुल्यता देखिन्छ । यद्दपि प्राय सबै न.पा. तथा गा.पा.हरूमा ब्राह्यमणहरू बसोबास गर्दै आएका छन्। जिल्लाको पहिलो स्थानमा रहेको मगर जाति बाहुल्यता भएका गा.पा.हरूमा हुप्सेकोट, बुलिङ्गटार, बुङ्दिकाली र विनयी त्रिवेणी रहेका छन्। जिल्लाको तेस्रो ठुलो जातिमा पर्ने थारुहरू बाहुल्यता भएको न.पा.मा मध्यबिन्दु रहेको छ।

१.१० धार्मिक परम्परा र चाडपर्वहरू

यस जिल्लामा हिन्दूं, बौद्धमार्गी तथा मुस्लिमहरूका ऐतिहासिक पक्षहरूसँग जोडिएका प्रसिद्ध मन्दिर, गुम्बा तथा मस्जिदहरू रहेका छन्। त्रिबेणीधाम, दाउन्नेदेबी, कैलाश आश्रम, मौलाकालिका मन्दिर, कुमारवर्ती, रुद्रपुरगढी, देबघाट, नारायणघाट, घुमारिघाट आदि यस जिल्लाका महत्वपूर्ण धार्मिक क्षेत्र हुन्। यस जिल्लामा सांस्कृतिक महत्वका निकै रोचक, आकर्षक र बृहत् जात्रा एवं मेलाहरू पनि आवधिक रूपमा लाग्दछन् । विशेषरुपमा बुद्धजयन्ती, शिवरात्री, रामनवमी, विजयादशमी, मकर सक्रान्ति, जनै पुर्णिमा, फागु पुर्णिमा आदि अवसरमा मेला लाग्ने गर्दछन्।

यस जिल्लामा अन्य जिल्लाहरूको जस्तै जातजाती विशेषले मान्दै आएका चाडपर्वहरू फरक फरक

रहेका छन्। प्रत्येक जातीहरूको भाषा, सस्कृति तथा भेषभुषा हिन्दु धर्म मान्ने अधिकाशं जातजातीहरूले बडादशैं, तिहार, माघेसंक्रान्ति, फागुपुर्णिमा, चैते दशैं, चण्डी पूर्णिमा, साउने संक्रान्ति, जनै पूर्णिमा, तिज, कुलपुजा/दिवाली आदि प्रमुख रहेका छन्। जिल्लामा बसोबास गर्ने आदिवासी जनजातिहरूका आ-आफ्नै रीतिरिवाजहरू रहेका छन्। जिल्लामा प्रमुख जाति मगर समुदायहरूले मान्दै आएको मुख्य चाडपर्वहरूमा माघे संक्रान्ति, भूमे पर्व, दशैं, तिहार, चैते दशै, साउने संक्रान्ति बुद्ध जयन्ती, प्रमुख रहेका छन्।। त्यस्तै नेवार जातिहरूले मान्दै आएका मुख्य चाडपर्वहरूमा बैशाख पुर्णिमा, सिठी नखः गठेमंगल, दशैं, लक्ष्मी पूजा, म्ह पूजा, किजा पूजा, श्रीपञ्चमी आदि मुख्य रहेका छन्। गुरूङ जातिले तमु लोच्छार, दशैं, तिहार आदि मान्ने गर्दछन

यस जिल्लाका थारु जातिहरूले मुख्य गरी माघी, फागु पुर्णिमा,, भूमि पुजा आदि मुख्य रहेका छन्। मुसलमानहरूले आफ्नै धर्म विशेषका पर्वहरू मान्ने गर्दछन्। केही परम्परा तथा रीतिरिवाजहरू भने लोप भैसकेका छन्।

१.११ जिल्लाका प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रहरू

यस जिल्लामा खास गरी पर्यावरणीय पर्यटन, कृषि पर्यटन, धार्मिक पर्यटन, शैक्षिक पर्यटन, साहसिक पर्यटन तथा होमस्टेका प्रशस्त स्थानहरू रहेका छन्। यसका बाहेक पर्यटकीय सम्भावना बोकेका केही गन्तव्य स्थलहरू समेत रहेका छन्। यस जिल्लाका प्रमुख पर्यटकीय स्थानहरूमा वाल्मिकी आश्रम, दाउन्नेदेवी, त्रिवेणी, देवघाट, मौलाकालिका आदि प्रमुख रहेका छन्। जिल्लाका केही गाविसहरूले ग्रामीण पर्यटन प्रवर्धनका लागि होमस्टेको शुरूवात पनि गरेका पाइन्छ।

तालिका १.२ : जिल्लाका प्रमुख पर्यटकीय तथा धार्मीक स्थलहरू

क.सं.	प्रमुख स्थलहरू	गा .पा./न.पा.	के का लागि प्रसिद्ध	दुरी(कि.मि.)
२	त्रिवेणी धाम	विनयी त्रिवेणी	वाल्मिकी आश्रम	वर्दघाटबाट २५.५
३	दाउन्ने देवी	विनयी त्रिवेणी	वाल्मिकी अन्य ऋषिमुनीको तपस्थल	वर्दघाटबाट ८
४	मौलाकालिका मन्दिर	गैडाकोट	देवघाटको ताजको रुपको तीर्थस्थल	गैडाकोटबाट २.५
६	नारायणी धाम	कावासोती	ग्रामीण तथा पर्या पर्यटक र प्राकृतिक	डण्डाबाट १०
९	अकलादेवी	बुडदीकाली	धार्मीक स्थल	दलदलेबाट ४९
१०	कैलास सन्यास आश्रम	गैडाकोट	धार्मिक,पर्यटकीय र प्राकृतिक सम्पदा	बेल्डियाचोकबाट १.५
११	घुमाउरीघाट	बुलिङ्टार	धार्मिक,पर्यटकीय संभावना	दलदलेबाट ३६
१२	शिवपुर गढी	विनयी त्रिवेणी	धार्मिक,पर्यटकीय र ऐतिहासिक	वर्दघाटबाट १०
१३	देवचुली डाँडा	देवचुली	धार्मिक,पर्यटकीय र प्राकृतिक सम्पदा	५
१६	दिव्य नृसिह धाम	गैडाकोट	धार्मीक स्थल	गैडाकोटबाट नजिक

(१) त्रिवेणी धाम -विनयी त्रिवेणी गा.पा.)

त्रिवेणी धाम यस जिल्लाको दक्षिण भागमा पर्दछ। यो वर्दघाटबाट २५.५ कि.मी. तथा नवलपरासी

वर्दघाट सुस्ता पश्चिमको सदरमुकाम परासीबाट ३४ कि.की दक्षिण पूर्वमा अवस्थित छ। सोना, तमसा, सप्तगण्डकी नदीहरूको समिश्रण नै त्रिवेणी हो जुन भारतको प्रयाग जतिकै श्रदा र आस्थाको केन्द्रको रुपमा रहेको छ। त्रिवेणी नदी पारी वाल्मीकि आश्रम रहेको जहा वाल्मीकि ऋषिको मूर्ति, सीता, लवकुस गणेशका मुर्तिहरू छन। सीता पाताल प्रवेश गरेको स्थल, सीताले फलफूल खाएको स्थल, अमृत कुवा, वाल्मीकि ऋषिको हवन कुण्ड, लवकुशले घोडा वाधेको ढुगाको खम्वा, लवकुशलाई शिक्षा दिइएको स्थल आदि रहेका छन। यो स्थल चितवन जिल्लामा पर्ने भए पनि भारतीय वाटो हुदै वा नेपालबाट नारायणी नदीमा डुगां तरी जान सकिन्छ। नारायणी वारी राधाकृष्ण, हनुमान, शिव-पार्वती, दुर्गा भवानी, गजग्राह, लक्ष्मीनारायण आदि संयौ मन्दिरहरू छन्। यहाँ माघे औसीमा पवित्र नदीमा स्नान गर्न नेपाल तथा भारतवाट लाखौंको संख्यांमा तिर्थयात्रीहरू आउने गर्दछन्। सो अवसरमा यहाँ ३ दिन सम्म ठूलो मेला लाग्ने गर्दछ। त्रिवेणीमा स्नान गर्नाले पूण्य मिल्छ, मोक्ष प्राप्त हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ।

(२) दाउन्ने देवी - विनयी त्रिवेणी गा.पा.)

१०२३ मी. उचाईमा महेन्द्र राजमार्गको छेउमा, दाउन्ने पहाडको काखमा रहेको यो मन्दिर र देवीको प्रतिस्थापन वि.स. १८८० मा प्रभाकरले गरेको वताईन्छ। यो स्थानमा यातायातको सुगमताका कारण प्रसिद्ध र प्राथनीय रहेकी छन्। राणाकालिन प्रधानमंत्री जंग वहादुरको सौजन्यवाट उक्त मूर्ति प्राप्त भै त्यहां स्थापनामा गरिएको भनिएको छ। मन्दिर रहेको स्थान समुद्र सतह देखि १०३३ मी उचाईमा हुदा प्रायस वर्षै भरि त्यहां ठण्डा रहन्छ। फाल्गुण देखि आश्विनको मसान्त सम्म नै यहाँ वनभोज खान जानेको घुईचो लाग्ने गर्दछ।

(३) मौला कालिकामन्दिर (गैडाकोट न.पा.)

मौलाकालिका मन्दिरको आज भन्दा करीव २०० वर्ष अगाडी पाल्पाली राजा मुकुन्द सेनको राज्यक्षेत्र भित्र पर्ने र अलिक उच्च स्थानमा भएकाले त्यहां एक सैनिक टुकुडी राज्य रक्षाको लागि रहदा तिनै सैनिकहरूद्धारा पूजा आजा गरी स्थापित भएको भन्ने कुरा विभिन्न व्यक्तिहरूले बताए पनि त्यो कतै प्रमाणमा फेला परेको भने पाइएको छैन। तर पनि अन्यत्र राज्यहरूको अवलोकनमा पनि यस्तै उच्चो भागमा राजदरवार वा कालीको मन्दिर पाइएको हुदा त्यो केहि हदसम्म सांचो हुन सक्छ। २०३२ सालमा काशीनाथ पौडेल र कुमानसिं गुरुङवाट बनेको मन्दिरले क्रमश: व्यापकता र प्रसिद्धि पाउन थाल्यो। २०३७ सालमा धार्मिक सेवा समिति मौला कालिका मन्दिर गैडाकोट भन्ने औपचारिक नामाकरण गरी एक समिति स्थापना भयो। यसको प्रमुख उद्देश्य बैधानिक परिपाटी भित्र रहेर हिन्दु नेपाली नागरिकहरूको मानसिक विकास र समय अवस्था सुहाउदो धार्मिक कार्यहरू गर्दै सांकृतिक सार्वजनिक सम्पदाको संरक्षण एवं सदुपयोग गर्ने, पूजापाठ, जीर्णोद्धार, वातावरण संरक्षण, धार्मिक स्वच्छता कायम गर्न रहे अनुसार सो बमोजिम काम भएको छ। समितिको व्यापक सक्रियता र अपूर्व जनसहयोगले गर्दा एक तले एक ढोका भएको मन्दिरको निर्माण भएको थियो। पछि २०५२ साल जेष्ठ २७ गते पुन: त्यही स्थानमा वयोवृद्ध श्री प्रतिमान पौडेलवाट शिलान्यास पछि नव मन्दिर निर्माण

कार्य तीव्र रुपमा भयो। समितिको सक्रियता र जनसहयोग, शाही सैनिक व्यारेक पशुपति प्रसाद गण भरतपुर र मध्य क्षेत्र प्रहरी तालिम केन्द्र, भरतपुरको सहयोगमा ३ तले प्यागोडा शैलिमा हालको मन्दिर तयार भएको हो। मन्दिरमा जाने वाटोको कठीनलाई मध्यनजर राखी देवघाट क्षेत्र विकास समितिको गुरुयोजना बमोजिम बाघखोर देखि मन्दिर सम्म छपनी ढुगाहरूबाट सिंडी मार्ग (ट्र्याक रोड) निर्माण कार्य सम्पन्न भै सकेको छ।

(४) शिवपुर गढी -विनयी त्रिवेणी गा.पा.)

शिवपुर गढी निकै पुरानो ऐतिहासिक क्षेत्र हो विनयी त्रिवेणी गा.पा. वडा नं. ७ मा अवस्थित छ। बर्दघाट बजारबाट १० कि.मी. दक्षिण गोपिगंज चोक र त्यस चोकबाट करिब १२ कि.मि पूर्वमा यो गढी रहेको छ। शिवपुर गढी भूरे राजा (बाईसे, चौविसे) हरूको पालाको दरबार जुन क्षेत्र तत्कालिन राजाहरूको पालमा हतियार राख्ने ठाउँ थियो भन्ने भनाई छ। यहाँ मुस्लिम अक्षरमा कुदिएको सिक्काहरू, गोलिहरू, तरबारहरू फेला परेको छ। यो दरबार बन्धु सिंह नामका राजाले निर्माण गरेका हुन। यो दरवार करिब १५० बर्ष पूरानो दरबार हो। यस भित्र १२ कोश लामो सुरुङ्ग भएको अनुमान गरिएको छ। यो दरबार क्षेत्र भएतापनि यस क्षेत्रको वरपर दुर्गा एवम शिवको मुर्ति र मन्दिर रहेको छ। धार्मिक, ऐतिहासिक एवम पर्यटकिय क्षेत्र भएकाले यो निकै सुन्दर ठाउँ छ। यसको परिसरमा बुद्धको धार्मिक कार्यहरू सम्पन्न हुन्छन्। यहाँ गाउँ घरका सम्पूर्ण विवाह, व्रतबन्ध तथा धार्मिक कार्यहरू सम्पन्न हुन्छन्। यहाँ विशेषगरि शिवरात्री, चैत्रदशै र विजयादशमी को बेलामा निकै रमाईलो तथा भिडभाड हुने गर्दछ। यहाँ यस जिल्लाकै सबैभन्दा ठुलो त्रिशुल (५१ किलो) पनि रहेको छ। यहाँ तत्कालिन राजाको पालामा पानी पिउनको लागि निर्माण गरिएको कुवा पनि रहेको छ। सांस्कृतिक परिवार र मानव आधिकारवादी संस्था (रिलेक क्लब) द्वारा भैलो र अन्य कार्यक्रम संचालन गरी मन्दिर निर्माण गरिएको छ।

(५) थारु भिलेज -कावासोती न.पा..)

(६) रुद्रपुर गढी -हुप्सेकोट गा.पा.)

बाइसी चौबिसी राज्यकालमा रुद्रसेन नामक राजाको बसोबास भएकोले यस गढीको नाम रुद्रपुर गढी रहन भएको हो। साविकका धौवादी र जौवारी गाविसको सिमानामा पर्ने यस गढीमा अहिले पनि दरबारको भग्नावशेष देख्न सकिन्छ। बाह्रै महिना चिसो हावा बग्ने यस गढीबाट चारैतिर मनोरम प्राकृतिक दृश्यहरूले भरपुर आनन्द लिन सकिन्छ।

(७) कैलाश आश्रम

नवलपरासी जिल्ला गैडाकोट न.पा. मा अवस्थित कैलाश सन्यास आश्रम पुर्व पश्चिम राजमार्गको (नारायणगढ देखी १५ कि.मि. पश्चिम र बुटवलदेखी ९९ कि.मि पुर्व) बेल्डिहा चोक देखी करिब १.५ कि.मि. दक्षिण कच्चि ग्राभेल बाटोबाट जान सकिने मनोरम नारायणी नदीको तट तथा विश्व सम्पदा सुचिमा सुचिकृत चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको सम्मुखमा सिखौली ग्राममा अवस्थित छ। पौराणिक कथन

अनुसार भगवान विष्णुले त्रिवेणी धामका गजराजलाई ग्रहबाट मुक्त गराउन हतारमा वेगका साथ आउँदा विष्णुको शिरको मुकुट यस स्थानमा गिरेकाले यस स्थानको नाम सिरमौली रहन गएको र कालान्तरमा अपभ्रंसित हुँदै जाँदा सिखौली भएको कथन छ । सिरमौली ग्रामको विषयमा हिन्दु धार्मिकग्रन्थ हरिवंश पुराणमा समेत व्याख्या गरिएको पाइन्छ ।

धर्मानुरागीहरूको कथन अनुसार यहाँ कुदिएका मुर्तिहरू द्वापर युगका हुन्। पाँच पाण्डव वनवास जाँदा यस स्थानमा बास वसेको र यहाँका पाच जनाले समेत उचाल्न नसक्ने ढुङ्गा भिमसेनले कुदेर बोकेका हुन भन्ने कथन छ तथापी कुनै ठोस प्रमाण भने प्राप्त छैन । यहाँको भग्नावशेष मन्दिर करिब वि.सं. ६५२ सालमा निर्माण भएको र करिब वि.सं. १३६२ मा मुसलमान, र हिन्दु युद्धमा हिन्दुस्तानका मुसलमान बादशाह गया सुद्धिन अवलक तुलक भन्ने बादशाहले नेतृत्व गरेको फौजले भत्काएको भनि स्व. योगी नरहरीनाथको भनाई रहेको स्थानीयवासीहरू माझ सुनिए तापनि यसको समेत कुनै लिखित प्रमाण भने छैन । अर्कोतर्फ इतिहास विदहरूको कथन अनुसार पाल्पाली राजा मुकुन्दसेनको दरवार यसै स्थानमा थियो। यी ढुङ्गाहरू तिनै राजाको दरवार निर्माणमा प्रयोग भएको हो र भग्नावेशष भवन समेत राजाको दरवार भएको भन्ने गरिन्छ। यस कुरालाई आधारमान्न सकिने संभावनामा बुटवलको फुलवारीमा रहेको मुकुन्दसेनको दरवारको भग्नावशेष र यहाँ रहेको भग्नावशेष समान हुनु साथै यसै आश्रमको उत्तर तर्फे चुरे पहाडमा रहेको मणि मुकुन्द सेनको दरवारको भग्नावशेष संग मिलेता पनि यसको कुनै ठोस प्रमाण जुटाउने कार्य हुन सकेको छैन। एकपटक २०५८ सालमा पुरातत्विक विभागका अनुसन्धानकर्ताहरू आई अवलोकन गर्दा यो क्षेत्रमा रहेका कलात्मक मुर्तिहरू उपत्यका बाहिर यहाँ मात्र पाइएको हो भन्ने कुरा जानकारीमा आएतापनि सोको परिक्षण गरिएको भने होइन ।

यस आश्रम परिसर करिब ४-१०-४(चार विगाहा दश कठ्ठा चार धुर) क्षेत्रफलमा फैलिएको छ। जसमध्ये १-१३-० कैलाश आश्रमको नाउँमा दर्ता रहेको र २-१७-४ जग्गा ८ नं. प्रति रहेको छ। यहाँ सदियौं पुराना साल, सल्लो, हर्रो, अमला, रुद्राक्ष, बर्रो, सिसौ, हरचुर, राजवृक्ष, रामदतिव, ईत्यादी लगायत उष्ण, सितोष्ण र समसितोष्ण प्रदेशमा पाइने जातको रुखहरू एकै ठाउँमा पाइने हुँदा यहाँ प्रवेश गर्दा वनस्पति संग्राहलयमा प्रवेश गरेको अनुभव समेत हुन्छ र यहाँ सदियो पुराना र बडो कलात्मक तवरले कुँदिएका हिन्दु आस्थाका आराध्य देवहरूको मुर्ति र विभिन्न आकृतिका चित्र कुँदिएका कलात्मक ढुङ्गे चित्रहरू र ढुङ्गा नै ढुङ्गाको भग्नावशेष मन्दिर समेत रहेको छ । यस क्षेत्र धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकिय रुपमा आकर्षक रहेको कुरामा दुइमत छैन किनकी धर्मानुरागीहरूकै कथनलाई आधार मान्ने हो भने पनि यहाँ उत्खनन् तथा जिर्णोद्धार गरी हिन्दुहरूको आकर्षक तिर्थस्थलको रुपमा विकास गर्न सकिने महत्व बोकेको ठाउँ हो। यसका साथै ऐतिहासिक दृष्टिकोणले हेर्ने हो भने पाल्पाली राजा मुकुन्दसेनको दरवार भनिएको भग्नावशेष क्षेत्रलाई उत्खनन् तथा जिर्णोद्धार गर्दा इतिहासको गर्भमा रहेका कुराको जानकारी समेत यहाँवाट प्राप्त गर्न सकिनेछ । जसले गर्दा नेपालको इतिहास विदहरूलाई यो क्षेत्र एक अध्ययन स्थल समेत बन्न सक्दछ ।

यहाँको अर्को विशेषता वा महत्व भनेको आश्रम क्षेत्रमा हुर्किएका, हुर्काइएका विभिन्न प्रजातिका विरुवाहरू हुन जुन विरलै रुपमा एकै प्रदेशमा पाइने गर्दछन। यहाँ सल्लो, साल, सिसौ, रुद्राक्ष, हर्रो,

बर्रो, अमला, साज, हरचुर, राजवृक्ष, रामदतिवन इत्यादी जस्ता प्रजातिले हरियाली प्रदान गरेको छ। विभिन्न प्रजातिका र विभिन्न वातावरणमा पाइने वृक्षहरू एकै ठाउमा भएको यस जिल्लाको नवलपुर क्षेत्रकै यो एकमात्र आश्रमको समुचित विकास गर्न सकेमा वनस्पति विज्ञहरूका लागि समेत अध्ययन थलो हुनेछ। स्थानीयवासीहरूले यस आश्रम परिसरलाई वनस्पती संग्रालयको रुपमा समेत चर्चा गरेको पाइन्छ।

यस क्षेत्रको अर्को महत्वपुर्ण पक्ष विश्व सम्पदा सुचिमा सुचिकृत चितवन राष्ट्यि निकुञ्ज र स्वच्छन्द नारायणी नदीलाई समेत मान्न सकिन्छ। चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज जहाँ आश्रित लोपोन्मुख वन्यजन्तुहरू जस्तै गैंडा, बाघ, भालु, हरिण, मृग, मयुर ईत्यादी जनावरहरू सजिलै खुल्ला आँखाले यस आश्रमबाट दृष्यावलोकन गर्न समेत सकिन्छ। नारायणी नदीमा जल विहारको विकास गर्न सकेमा यस आश्रमको समिपमा पश्चिम तर्फ रहेको चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको कुजौली प्रवेशद्धारसम्म जलविहार मार्फत पर्यटकलाई निकुञ्जको समेत अवलोकन गराउन सकिने अवस्था रहेको छ। साथै यस आश्रमको पुर्व तर्फ रहेको करिब ८ विगाहा क्षेत्रफलको सार्वजनिक गौचरलाइ व्यवस्थित खेल मैदान, पिकनिक स्थल र पार्कको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ जसले गर्दा यो क्षेत्र आन्तरीक तथा बाह्य पर्यटकको लागि प्रमुख गन्तब्य स्थलको रुपमा विकास हुने छ।

यो क्षेत्रको विकास गर्न सकेमा यस क्षेत्रमा स्थानीय रैथान परम्परागत व्यवसायको विकास भइ आधुनिकिकरण हुने तथा समग्र रुपमा आर्थिक विकास भइ राज्यको आर्थिक विकासमा समेत टेवा पुग्ने कुरामा दुइमत छैन।

(८) लक्ष्मी नृसिंह दिव्यधाम

दिव्य नृसिंहधाम गैडाकोट न.पा. गङ्गानगरमा अवस्थित एक धार्मिक स्थल हो। स्वामी सन्तनारायणीजीले वि.सं. २०३८ सालमा जमिन खरिद गरी २०४० सालमा मन्दिर, धर्मशाला र त्यसको प्रङ्गण विस्तार गर्नुभएको हो। नृसिंह भगवानको कृपा सम्पुर्ण भक्तहरूमा हुने विश्वास यस क्षेत्रका जनतामा छ। यो स्थानमा व्यवस्थित रुपमा मन्दिर बनाउने, वरिपरि, धर्मशाला, अतिथिगृह आदि निर्माण गर्ने स्वामीजीको सोच र दाताहरूको दान तथा त्यस कार्यमा स्थानिय व्यक्तिहरूको सहयोग समेतको कारण मन्दिर निर्माण गरिएको हो। अहिले मन्दिर, धर्मशाला र अतिथि निवास र काम गर्नेहरूका लागि आवास समेत तयार भईसकेको छ। भगवानको मूर्तिहरूको प्रतिस्थापना, पार्श्वर्ती विभूतिहरूको मूर्ति स्थापना समेत वडो कलात्मक ढङ्गले गरिएको छ। मन्दिर र त्यसको परिसर अति मनेरक देखिएको छ। यहाँ भजनकिर्तन तथा धार्मिक पर्वहरूमा श्रद्धालुहरूको घुइचो लाग्दछ।

(९) देवचुलीः

देवचुली यस जिल्लामा पर्ने महाभारत पर्वत श्रृङखलाको सबै भन्दा उच्च चुली हो यसको उचाई १९३६ मिटर रहेको छ। यहाँबाट उत्तरतर्फ मनै लोभ्याउने हिमाली दृश्य तथा दक्षिण तर्फ तराईका समथर मनोरम भूमि दृश्यालोकन गर्न सकिन्छ। यस चुलीको करिब १८०० मिटरको उचाईमा ३० मिटर लम्बाई रहेको प्राकृतिक गुफा रहेको छ जसमा प्रवेशका लागि करिब ११ फिट लम्बाईको भऱ्याङको मद्दत लिनु पर्दछ। यस गुफामा द्वापर युगमा पाूच पाण्डव द्रौपदी सहित केहि सयम गुप्तवास

बसेको किंवदन्ती समेत रहेको पाइन्छ। यहाँ प्रत्येक बर्षको चैत्र शुक्ल पूर्णिमाका दिन धुमधाम साथ तीनकन्या माईको नाममा पूजा गरिन्छ। तीनकन्या माईको भक्तिभाव पूर्वक पूजाआजा गर्नाले सुख सम्पति प्राप्त हुने जनविश्वास रहेको छ। यस क्षेत्रमा विभिन्न वनस्पति, जिवजन्तु तथा चराचुरुडी एवं लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका जडिबुटिहरू पाइन्छन्।

(१०) अकलादेवी डेडगाउँ

यस जिल्लाको बुङ्दिकाली गा.पा. वडा नं. २, डेढगाउ मा अकलादेवी भगवतिको मन्दिर अवस्थित छ। यो स्थान दलदले बजारदेखि करिब ४८ कि.मी. उत्तरमा पर्दछ। पुरानो किंबदन्ती अनुसार उहिले नदीको किनारामा बस्ने दरै जातिहरू माछा मारेर, डुंगा तारेर, बासका सामग्रीहरू तयार गरेर जीविकोपाजर्न गर्थे। लामो समयसम्म पानी नपरेर आकुल व्याकुल हुँदा कालिगण्डकी नदीको तिरैतिर पानी माग्दै देवीको आरधना गरी भौतारिएर यही ठाउँमा बास बस्न पुगेछन्। यसैको नजिक नुनजरो भन्ने ठाउँमा कुवा भएकोले खाना खाएर विश्राम गर्न हाल देवी रहेको स्थानमा गएछन् र राती एकजना दराईलाई सपनामा देवीले पानी पार्ने तर उक्त ठाउँमा ढुंगाको सिला स्थापना गरी देवीको पूजा अर्जना गर्ने सर्त राखेको हुनाले सोही समयदेखि अकलादेवीको स्थापना गरी पुजाआजा गर्न थालिएको हो भन्ने गरिन्छ।

देवीस्थानको नामले चिनिएको यो मन्दिरप्रति यस क्षेत्रका मानिसहरूको ज्यादै ठूलो जनविश्वास रहेको छ। तनहु, स्याङजा, पाल्पा, नवलपरासी जिल्ला लगायतका स्थानहरूबाट दैनिकरुपमा पुजाआजा गर्न आउने मानिसहरूको घुइचो लाग्दछ। यहाँ पूजा गर्नाले आफ्नो मनोकांक्षा पुरा हुने विस्वास छ। हरेक वर्ष चैत्र अष्टमी, रामनवमी र पूर्णिमाको दिन पारेर पंचवली सहित पुजाआजा गर्ने चलन छ। चैत्र पूर्णिमाको दिन ठूलो मेला लाग्दछ। यहाँ चण्डीपाठ, दूर्गाकवच, दुर्गासप्तसति पाठ पनि गरिन्छ देवीस्थानको उत्तर पूर्व २, ३ कि.मी. को दुरीमा कालीगण्डकी नदी बग्दछिन्। दुरै जातिहरू यहाँका आदीवासी हुन्। यिनै दरै जातिहरूको नाम अपभ्रंस भई दरैगाउबाट डेढगाउँ वन्न पुगेको बिस्वास छ। यो ठाउँको पूर्वतर्फ बुङ्दीखोला, पशिचमतर्फ रकुवा, उत्तरतर्फ कालीगण्डकी र दक्षिणतर्फ महाभारत पर्वत श्रृंखला पर्दछ। देवीको प्रतिमूर्ति स्वरुप एउटा ढुंगाको सिला छ जसमा भगवानका आकृति बनाइएको छ। यसको चारैतिर इटाको गारो लगाई विभिन्न जातका बाटविरुवा लगाइएको छ। पूर्वपश्चिम दुवैतर्फ मानिस आवतजावत गर्ने ढोका छन्। देवीको वरिपरी काठको मौला खडागरी घण्टहरू झुण्डाइएको छ।

(११) कामधेनु स्थान (घुमारिघाट)

लुम्बिनी अंचल नवलपरासी वर्दघाट सुस्ता पूर्व जिल्लाको उत्तर महाभारत पर्वत श्रृंखलाको काखमा बुलिङ्टार गा.पा.को वडा नं. ६ मा कामधेनु स्थान घुमाउरीघाट अवस्थित छ। यो स्थान दलदले बजारबाट करिब ३६ कि.मी. उत्तरमा पर्दछ। उत्तौली चोकबाट करिब २० मिनेटको पैदल यात्रागरेपछि यो स्थानमा पुगिन्छ। घुमारीघाटको भूबनावट प्राकृतिक हिसावले ज्यादै आश्चर्यजनक र रमणिय रहेको छ। कृष्णगण्डकी नदिले घेरिएर बनेको यो भूभागमा करिव १५० एकड जमिनको

यो भू दश्य पर्यटकिय रमणिय स्थलको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ। यो भूभागको द्रश्य कुनै मानव निर्मित संरचना होइन प्रकृर्तिको अनुदम वरदान हो। यसको बनावटको सन्दर्भमा प्राचिन किंम्वदन्ती पनि छ। आदिम कालमा कालिगण्डकी नदीको उत्पतिको समयमा पश्चिमबाट नदी बग्दै आउँदा बाटोमा एउटा कामधेनु गाई भर्खर ब्याएर बाच्छो सहित बसेकी रहिछन्। नदी बग्ने बाटोमा परेकोले सो माउ बाच्छालाई बगाउन नसकी उक्त बाटो छोडी घुमेर पर पुगी हालको घुमाउरी घाटलाई घेरी गाई र बाच्छालाई जोगाउन र उनीहरूलाई चरनको निमित त्यो घुमाउरी जमिनको कम्पाउण्ड छोडेर गएकोले यो भूबनावट तयार भएको हो भन्ने पुरानो किंवदन्ती छ। बिचको गल्छी १५० मिटरभन्दा गहिरो छ। घुमाउरो प्रकृति कै कारण यस ठाउँको नाम घुमाउरी घाट रहेको हो। यो घाटको प्राकृतिक बनावट हेर्न स्वदेशी तथा विदेशी पर्यटकहरू आउन सक्ने संभावना रहेकोले एउटा पर्यटकिय क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सकिने देखिन्छ।

खण्ड २
जिल्लाको जनसंख्या

२.१ जनसख्या वितरण

नेपालमा औपचारिक रुपमा जनसंख्या लिने काम पहिलो जनगणनाबाट विक्रम सम्मत १९६८ सालबाट शुरु भएको हो। त्यस समयमा नेपालको कुल जनसंख्या ५६ लाख रहेको थियो। त्यसपछि करीब १० वटा जनगणना सम्पन्न भइसकेका छन्। पछिल्लो समयमा विक्रम सम्मत २०६८ सालमा जनगणना सम्पन्न भएको थियो। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ का अनुसार यस जिल्लाको कूल जनसंख्या ३,११,६०४ छ र यसमध्ये महिला १,६८,८२५ तथा १,४२,७७९ पुरुष छन्। जिल्लाका ४ गाउँपालिका., ४ नगरपालिकाहरूको जनसंख्या सम्वन्धि तथ्याङ्क तल प्रस्तुत गरिएको छ।

२.२ गाउँपालिका तथा नगरपालिका अनुसार जनसांख्यिक सूचकहरूको अवस्था

जनसंख्याको आधारमा जिल्लामा सवभन्दा वढी जनसंख्याको चाप भएको स्थानीय तह कावासोती नगरपालिका हो भने सबभन्दा कम चाप भएको बुड्दीकाली गाउँपालिका हो। कावासोती नगरपालिकाको जनसंख्या ६२,५८३ छ। सबैभन्दा कम जनसंख्या भएको गा.पा. बुड्दीकालीको जनसंख्या १५,७३४ छ। जनसंख्याको वितरण विविधता देखिनुमा स्थानीय तहको क्षेत्रफलमा विविधता, उब्जाऊ भूमी, शहरीकरण तथा यातायात जस्ता भौतिक पूर्वाधारको सूविधामा देखिएको विविधताले पनि प्रभाव पारेको देखिन्छ।

तालिका २.१ : गाउँपालिका र नगरपालिका जनसंख्या विवरण

क्र.सं.	गाउँपालिका र नगरपालिका	घरपरिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या
१	गैडाकोट न.पा.	१३,६२६	५८,८९०	२८,२३९	३०,६५१
२	देवचुली न.पा.	९,२६१	४२,६६७	१९,६६७	२३,०००
३	कावासोती न.पा.	१४,११०	६२,५८३	२८,७३२	३३,८५१
४	मध्यबिन्दु न.पा.	११,९४६	५४,४२४	२४,३१९	३०,१०५
५	हुप्सेकोट गा.पा.	४,५८८	२५,०६५	११,२७२	१३,७९३
६	बुलिङ्टार गा.पा.	३,४८७	१९,१२२	८,६६३	१०,४५९
७	बुड्दिकाली गा.पा.	२,९९८	१५,७३४	६,९९०	८,७४४
८	विनयी त्रिवेणी गा.पा.	६,९१८	३३,११९	१४,८९७	१८,२२२
	जम्मा	६६,९३४	३,११,६०४	१,४२,७७९	१,६८,८२५

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

२.३ घरधूरी तथा परिवार संख्या र परिवारको आकार विश्लेषण

वि.सं. २०६८ जनगणनाअनुसार यस जिल्लाभित्र जम्माजम्मी ६६,९३४ परिवारहरू बसोबास गरेको देखिएको छ ।

जम्मा परिवारहरू मध्ये ग्रमीण क्षेत्रमा १७,९९१ अर्थात २६.८८ प्रतिशत र शहरी क्षेत्रमा ४८,९४३ अर्थात ७३.१२ प्रतिशत परिवारहरू बसोबास गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी स्थानीय तहगत परिवार सङ्ख्यातर्फ दृष्टिगत गर्दा कावासोती न.पा. मा सबैभन्दा धेरै १४,११० परिवारहरू र बुड्दिकाली गाउँपालिकामा सबैभन्दा कम २,९९८ परिवारहरू बसोबास गर्दछन् ।

हरेक परिवारमा बसोबास गर्ने सरदर सदस्य संख्यामा केही कमी हुदै आएको देखिन्छ । यस जिल्लामा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार एक परिवारमा औसत ४.६६ जना सदस्य संख्या रहेका छन् । स्थानीय तहगत औसत परिवार आकार दृष्टिगत गर्दा बुलिङ्गटार गा.पा. मा सबैभन्दा बढी ५.४८ जना सदस्य संख्या र गैडाकोट न.पा.मा सबैभन्दा कम ४.३२ जना सदस्य संख्या बसोबास गर्दछन् । त्यसैगरी क्षेत्रगत रुपमा औसत परिवार आकार दृष्टिगत गर्दा ग्रामीण क्षेत्रमा ५.१७ जना तथा शहरी क्षेत्रमा ४.४७ जना सदस्य संख्या रहेका छन् ।

तालिका २.१ : गाउँपालिका र नगरपालिकाको परिवारको आकार

क्र.सं.	गाउँपालिका र नगरपालिका	घरपरिवार संख्या	जम्मा जनसंख्या	औसत परिवारको आकार
१	गैडाकोट न.पा.	१३,६२६	५८,८९०	४.३२
२	देवचुली न.पा.	९,२६१	४२,६६७	४.६१
३	कावासोती न.पा.	१४,११०	६२,५८३	४.४४
४	मध्यबिन्दु न.पा.	११,९४६	५४,४२४	४.५६
५	हुप्सेकोट गा.पा.	४,५८८	२५,०६५	५.४६
६	बुलिङ्गटार गा.पा.	३,४८७	१९,१२२	५.४८
७	बुड्दिकाली गा.पा.	२,९९८	१५,७३४	५.२५
८	विनयी त्रिवेणी गा.पा.	६,९१८	३३,११९	४.७९
	जम्मा	**६६,९३४**	**३,११,६०४**	**४.६६**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

२.४ गाउँपालिका तथा नगरपालिका अनुसारको क्षेत्रफल तथा जनघनत्वको अवस्था विश्लेषण

वि.सं. २०६८ जनगणनाअनुसार यस जिल्लामा १ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा जम्मा २३८ जना व्यक्तिहरू बसोबास गरेको देखिएको छ ।

जनघनत्व ग्रमीण क्षेत्रमा कम र शहरी क्षेत्रमा बढी देखिन्छ । त्यसैगरी स्थानीय तहगत जनघनत्वतर्फ दृष्टिगत गर्दा कावासोती न.पा. मा सबैभन्दा धेरै करिब ५७८ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. र विनयी त्रिवेणी गाउँपालिकामा सबैभन्दा कम ११५ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ ।

तालिका २.१ : गाउँपालिका र नगरपालिकाको जनघनत्व

क.सं.	गाउँपालिका र नगरपालिका	क्षेत्रफल वर्ग कि.मी.	जम्मा जनसंख्या	जनघनत्व व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी.
१	गैडाकोट न.पा.	१५९·९३	५८,८९०	३६८·२२
२	देवचुली न.पा.	११२·७२	४२,६६७	३७८·५२
३	कावासोती न.पा.	१०८·३४	६२,५८३	५७७६५
४	मध्यबिन्दु न.पा.	२३३·३५	५४,४२४	२३३·२३
५	हुप्सेकोट गा.पा.	१८९·२१	२५,०६५	१३२·४७
६	बुलिङ्गटार गा.पा.	१४७६८	१९,१२२	१२९·४८
७	बुड्दिकाली गा.पा.	९१·८७	१५,७३४	१७१·२६
८	विनयी त्रिवेणी गा.पा.	२८८·१	३३,११९	११४·९६
	जम्मा	**१३३१·२**	**३,११,६०४**	**२३४·०८**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

२.५ उमेर समूह अनुसार जिल्लाको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १३.५५ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई ११.९३ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै सोही १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ११.२२ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ८.४६ प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुदै गएको देखिन्छ।

तालिका २.१५ : उमेर समुह अनुसार जिल्लाको जनसंख्या

उमेर समुह	० -४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल जनसंख्या	२६,३७०	३४,९७५	४२,२३०	३७,१७२	२८,३०९	२३,६९४	२०,१५१	१८,१०५	१६,२८३	१४,३०८
प्रतिशत	८·४६	११·२२	१३·५५	११·९३	९·०८	७६०	६·४७	५·८१	५·२३	४·५९
पुरूष	१३,७२८	१८,१११	२१,३२७	१७,२९२	१०,६९३	८,३३१	७,६१९	७,२९१	७,०९८	६,६०६
महिला	१२,६४२	१६,८६४	२०,९०३	१९,८८०	१७,६१६	१५,३६३	१२,५३२	१०,८१४	९,१८५	७,७०२
उमेर समुह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ वा माथि				
जम्मा	१२,६०९	१०,३७९	९,२३२	६,९१७	४,८२३	६,०४७				
प्रतिशत	४·०५	३·३३	२·९६	२·२२	१·५५	१·९४				

पुरुष	६,०३७	५,१०७	४,५३९	३,५७६	२,४५२	२,९७२
महिला	६,५७२	५,२७२	४,६९३	३,३४१	२,३७१	३,०७५

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

२.६ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

जिल्लाका कुल जनसङ्ख्याको २.०२ प्रतिशत हिस्सामा वा ६,२९१ जनामा कुनै एक वा बढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये ३१.०३ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १३.६९ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, २०.३० प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, १.६५ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिविहिनता, १४.९१ प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ६.३६ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ४.०७ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ८.०० प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ ।

तालिका ३.८ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	
	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	१,९५२	३१·०३
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	८६१	१३·६९
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	१,२७७	२०·३०
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	१०४	१·६५
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	९३८	१४·९१
मानसिक अपाङ्गता	४००	६·३६
बौद्धिक अपाङ्गता	२५६	४·०७
बहुअपाङ्गता	५०३	८·००
जम्मा	**६,२९१**	**१००·००**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

२.७ जातिअनुसार जनसंख्याको संरचना

यहा २००७-२०१३ सालसम्म विभिन्न किसिमका राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय परियोजनाहरू सञ्चालन गरी अनुपयुक्त क्षेत्रलाई उपयुक्त क्षेत्रको रूपमा रूपान्तरण गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको थियो। उपयुक्त क्षेत्रको रूपमा रूपान्तरण गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नाले यहाँ पहाडवाट वसाइँ-सराइ गर्नेहरूको संख्या तीव्रता आयो र विभिन्न स्थानमा विभिन्न जातजातिहरूले वसोवास गरेका छन्। पहाडी क्षेत्रमा मगर, गुरुङ तथा तामाङहरू आदिमकालदेखि वसोवास गरेको पाइन्छ। पहाडी क्षेत्रका गा.पा.हरूमा मगरको बसोबास ६० भन्दा बढी प्रतिशत देखिन्छ। यसरी नै थारु जाति आदिमकालदेखि मैदानी भागमा वसोवास गरेको पाइन्छ। यहाँ कुमाल, दराई जातिहरू पनि पुराना जातिहरूको रूपमा परिचित भएका छन्। २०१३ सालदेखि पहाडी क्षेत्रवाट वसाइँसराई गर्नेको संख्या तीव्रता आएकोले व्राह्मण, क्षेत्री, नेवार, गुरुङ आदि जातिहरूले आ-आफ्नो वसोवास स्थल कायम गरेका छन्।

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार जिल्लामा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातिहरूमा

क्रमश मगर (२९.०६५), ब्राम्हण पहाडी (२३.८०५), थारु (११.७९५), क्षेत्री (७.६८५), कामी (५.४४५), कुमाल (३.९०५), गुरुङ्ग (२.९२५), नेवार (२.८७५), दमाई (२.४९५), ठकुरी (१.७६५), तामाङ्ग (१.४२५), सार्की (०.९६५) आदी रहेका छन्।

तालिका ३.८ : जातजातिहरूको जनसंख्या विवरण

क्र.सं.	जात	जम्मा	प्रतिशत
१	मगर	९०,५६२	२९.०६
२	ब्राहृयमण पहाड	७४,१५०	२३.८०
३	थारु	३६,७४३	११.७९
४	क्षेत्री	२३,९४५	७.६८
५	कामी	१६,९३७	५.४४
६	कुमाल	१२,१४८	३.९०
७	गुरुङ	९,१०७	२.९२
८	नेवार	८,९५१	२.८७
९	दमाई	७,७५६	२.४९
१०	ठकुरी	५,४८७	१.७६
११	तामाङ	४,४३८	१.४२
१२	सार्की	२,९९४	०.९६
१३	सन्यासी	१,९९२	०.६४
१४	दराई	१,७११	०.५५
१५	मुसलमान	१,५०८	०.४८

राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

२.८ भाषाअनुसार जनसंख्याको संरचना

भाषा संचारको एक माध्यम हो, जसले व्यत्तिहरूका बिच विचारहरूको आदान-प्रदान गराउछ र समूह, समूदाय तथा समाजका सवै तहका व्यक्तिहरूका व्यवहारलाई परिचित गराउछ। त्यस्तै मानवीय इच्छा, आकाक्षा तथा आवश्यकताहरू मुखरत गर्ने, पूरा गर्न आवाज बुलन्द गराउने माध्यम नै भाषा हो। हाम्रो देश विविध जनजाति भएको देश हुनाले विभिन्न मातृभाषाहरू स्थानीय भाषाको रूपमा प्रयोग गरिएकाछन्। यस्तै विभिन्न जनजातिका आआफ्नै भाषा रहेको हुदा भाषामा विविधता रहेको पाइन्छ। नेपालको राष्ट्रभाषा नेपाली हो, जहा दुई तिहाइ भन्दा वढी मानिसहरू नेपाली भाषा नै प्रयोग गरेका छन्। राष्ट्रभाषा नेपालीको अतिरिक्त राष्ट्रिय भाषाहरू रहेका छन्। यहाँका धेरैजसो भाषाहरू जातिगत भाषाका रूपमा विकसित भएको पाइन्छ।

२०६८ सालको जनगणनाको नतिजाले मातृभाषा नेपाली हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरू संख्या ५५.३२ प्रतिशत देखिन्छ। नेपाली पछि मगर मातृभाषा हुनेहरू २५.१० प्रतिशत हिस्सासहित दोस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी

तेश्रो स्थानमा देखिएको भाषा थारु हो जसको प्रतिशत १०.९४ प्रतिशत पुगेको छ। त्यसपछिको भाषा गुरुङ्ग हो जुन १.९१ प्रतिशत छ। नेवार मातृभाषा हुनेहरूको संख्या १.६२ प्रतिशत, तामाङ्ग मातृभाषा हुनेहरूको संख्या १.0४ प्रतिशत, कुमाल मातृभाषा हुनेहरूको संख्या ०.८६ प्रतिशत छ ।

तालिका २३ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र. सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली	१,७२,३७०	५५.३२
२.	मगर	७८,२२७	२५.१०
३.	थारु	३४,१०५	१०.९४
४.	गुरुङ	५,९६३	१.९१
५.	नेवार	५,०४७	१.६२
६.	तामाङ	३,२३७	१.0४
७	कुमाल	२,६७४	०.८६

स्रोत : जनगणना २०५८ को प्रतिवेदन

२.९ जिल्लाको आधारभूत जनसांख्यिक तथा सामाजिक सूचकहरूको अवस्था

तालिका ३.१७ आधारभूत जनसांख्यिक सूचकहरूको अवस्था

सि.न.	विवरण	२०६८
१	महिलाको जनसंख्या	१,६८,८२५
२	पुरुषको जनसंख्या	१,४२,७७९
३	जम्मा जनसंख्या	३,११,६०४
४	परिवार संख्या	६६,९३४
५	औषत परिवार संख्या	४.६६
६	लैगिक अनुपात	८४.६
७	जनघनत्व प्रति व.कि.मि	२३४.०८
८	शहरी जनसंख्या प्रतिशत	७०.१४
९	ग्रामिण जनसंख्या प्रतिशत	२९.८६
१०	कुल निर्भरता अनुपात	७२.१
११	बाल निर्भरता अनुपात	५७.२
१२	वृद्ध निर्भरता अनुपात	१४.९
१३	७५ वर्ष वा माथिको जनसंख्या	१.९४

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०६८

२.१० शहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या वितरण (Urban and Rural Population)

विद्यमान अवस्थामा शहरीक्षेत्र भनेर घोषित कावासोती, गैडाकोट,देवचुली र मध्यबिन्दु नगरपालिका क्षेत्रभित्र वसोवास गर्ने जनसंख्यालाई शहरी जनसंख्या र हुप्सेकोट, बुलिङ्गटार, बुङ्दीकाली र विनयी त्रिवेणी गाउँपालिकामा वसोवास गर्ने जनसंख्यालाई ग्रामीण जनसंख्या रुपमा लिंदा यस जिल्लाको कूल ३,११,६०४ जनसंख्या मध्ये २,१८,५६४ वा कुलजनसंख्याको ७०.१४% शहरमा र बाँकी ९३,०४० वा कुल जनसंख्याको २९.८६% गाउँमा वसोवास गर्दछन्। यस जिल्लाको कूल जनघनत्व २३४ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. छ साथै शहरी क्षेत्रको जनघनत्व ३५६ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. र ग्रामीण क्षेत्रको जनघनत्व १३० व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. मात्र रहेको छ।

तालिका ४.२ शहरी तथा ग्रामीण जनसंख्या विवरण

विवरण	जनसंख्या	प्रतिशत	क्षेत्रफल (व.कि.मी.)	जनघनत्व
ग्रामीण	९३,०४०	२९.८६	७१६.८२	१२९.७९
शहरी	२,१८,५६४	७०.१४	६१४.३४	३५५.७७
जम्मा	३,११,६०४	१००.००	१३३१.१६	२३४.०८

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

२.११ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस जिल्लामा कुल ६६ हजार ९ सय १५ परिवार मध्ये ५८.७८ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट १८.६१ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट ९.३० प्रतिशत, ९.२९ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: २.४४ , ०.३८ र ०.७२ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका २.१० : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत							
	धारा वा पाइप	ट्युवबेल वा हाते पम्प	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	नखुलेको
६६,९१५	३९,३३५	१२,४५१	६,२२१	६,२१५	१,६३२	२५१	४८३	३२७
१००	५८.७८	१८.६१	९.३०	९.२९	२.४४	०.३८	०.७२	०.४९

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

२.१२ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस जिल्लाका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। कुल परिवारको २०.९२

प्रतिशतले खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। विगत जनगणनामा एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू भन्दा यस जनगणनामा वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ७.११ प्रतिशत रहेको छ । खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ७०.७६ रहेको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या क्रमश घट्दै गएको देखिन्छ।

तालिका २.११ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन							
	काठ/ दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	विजुली	अन्य	नखुलेको
६६,९१५	४७,३४८	२७२	१३,९९८	५२	४,७५५	६८	८२	३४०
१००	७०.७६	०.४१	२०.९२	०.०८	७.११	०.१०	०.१२	०.५१

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

२.१३ परिवारमा वत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस जिल्लाका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ७८.५२ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार ९.०९ प्रतिशत मात्र देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: ५.६२ र ४.०३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.२१ प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

तालिका २.१२ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत				
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	नखुलेको
६६,९१५	५२,५४४	६,०८३	१४३	५,१०२	२,६९८	३४५
१००	७८.५२	९.०९	०.२१	७.६२	४.०३	०.५२

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

२.१४ शिक्षा

शिक्षा व्यक्ति एवं समाज विकासको लागि मेरुदण्ड हो। शिक्षा विना देश विकासको कल्पना पनि गर्न सकिदैंन। व्यक्तिलाई सामाजिकीकरण गर्न शिक्षाले ठूलो सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ। आजको दिनमा शिक्षा हासिल गर्न विद्यालयमा अध्ययन गर्न जाने बालवालिकाहरू नै भोलिको देशको कर्णधार हुने हुदा पनि शिक्षालाई यति धेरै महत्व दिनुपरेको हो। भनिन्छ, शिक्षा नै सामाजिक परिवर्तनका बाहक हो। त्यसैले यो पनि बिर्सनु हुदैन कि सम्पुर्ण शैक्षिक प्रक्रियाको केन्द्र विद्यार्थी हुन्। यस जिल्लाका शैक्षिक सूचकांकहरूमा उल्लेख्य सुधार भएको पाइदैन। जिल्लामा स्थापना भएका विद्यालयहरू मानव बस्तिको आधारमा स्थापना गरी शिक्षा प्रदान गरको पाईन्छ। जिल्लाको महत्वपुर्ण स्थल,

व्यापारिक केन्द्रलाई ध्यानमा राखेर निजी क्याम्पस तथा कलेजको स्थापना भएको छ। तर यस्ता निजी विद्यालय तथा क्याम्पस भने यातायातको सुविधा र मध्यम वर्गिय मानव बस्तिमा बढी भएको पाईन्छ।

२..१४.१ जिल्लाका शैक्षिक संस्था,विद्यार्थी तथा शिक्षकहरूको विवरण

यस जिल्लामा २२ क्याम्पस तथा कलेजहरू, ३२२ सामुदायिक, ९२ संस्थागत विद्यालयहरू रहेका छन्। कतिपय सामुदायिक विद्यालयहरू समुदायमा हस्तान्तरण गरिसकिएको छ भने ग्रामीण भेगका केही क्षेत्रहरूमा समुदायको पहलमा विद्यालय स्थापना गरी सम्पुर्ण खर्च स्थानीयवासीहरूले नै जुटाई विद्यालय सञ्चालन गरेको अवस्था छ। हाल जिल्लामा उपलब्ध शैक्षिक पूर्वाधारहरूको विवरण निम्न अनुसार रहेको छ।

तालिका २.१३: तहगत विद्यालय वितरण २०७४

प्रकार	प्रा.वि	नि.मा.वि.	मा.वि.	उच्च मा.वि.	जम्मा
सामुदायिक	१७२	७३	३७	४०	३२२
संस्थागत	२७	१४	३४	१७	९२

स्रोत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, नवलपरासी

तालिका २.१४: तहगत विद्यार्थी विवरण २०७४

प्रकार	प्रा.वि	नि.मा.वि.	मा.वि.	पूर्व प्रा.वि.	जम्मा
सामुदायिक	२४,२१७	१७,२०२	११,७२९	७,७००	५३,१४८
संस्थागत	१७,८७०	६,५९३	३,३८३	११,९३५	२७,८२६
जम्मा	४२,०८७	२३,७९५	१५,११२	१९,६३५	८०,९७४

स्रोत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, नवलपरासी

तालिका २.१५: तहगत शिक्षक विद्यार्थी अनुपात २०७४

प्रकार	प्रा.वि	नि.मा.वि.	मा.वि.	जम्मा
शिक्षक	१,१४३	३१८	२३९	१,७००
विद्यार्थी	२४,२१७	१७,२०२	११,७२९	५३,१४८
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	२१	५४	४९	३१

स्रोत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, नवलपरासी

तालिका २.१६: जिल्लाका क्याम्पसहरूको विवरण

क्र.सं.	क्याम्पसको नाम	ठेगना	संचालित तह	किसिम
१.	कुमारवर्ती बहुमुखी क्याम्पस	कावासोती	स्नातकोत्तर	सामुदायिक
२.	लुम्बिनी आदर्श डिग्री कलेज	कावासोती	स्नातकोत्तर	सामुदायिक
३.	मध्यबिन्दु बहुमुखी क्याम्पस	कावासोती	स्नातकोत्तर	सामुदायिक

४.	नवजागरण क्याम्पस	तमसरिया	स्नातक	सामुदायिक
५.	नवलपुर. बहुमुखी क्याम्पस	डण्डा, कावासोतीा	स्नातक	सामुदायिक
६.	अरुणखोला क्याम्पस	नयाँबेलहानी	स्नातक	सामुदायिक
७.	बुलिङ्गटारपहाडी सामुदायिक क्याम्पस	बुलिङ्गटार	स्नातक	सामुदायिक
८.	कालिका संस्कृत विद्यापिठ	गैडाकोट	शास्त्री	सामुदायिक
९.	जनज्योती क्याम्पस	देवचुली,प्रगतीनगर	स्नातक	सामुदायिक
१०.	जनक कलेज	गैडाकोट	स्नातक	सामुदायिक
११.	देबचुली क्याम्पस	रजहर	स्नातक	सामुदायिक
१२.	अमरापुरी लक्ष्मी आदर्श क्याम्पस.	गैडाकोट,अमरापुरी	स्नातक	सामुदायिक
१३.	अक्सफोर्ड कलेज	गैडाकोट	स्नातक	प्राइभेट
१४.	देउराली सरस्वती क्याम्पस	देउराली	स्नातक	सामुदायिक
१५.	कोल्हुवा बहुमुखी क्याम्पस	कोल्हुवा	स्नातक	सामुदायिक
१६.	मध्यवर्ती क्याम्पस	कुमारवर्ती	स्नातक	सामुदायिक
१७.	दिपेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस	वेणीमणिपुर,सर्दी	स्नातक	सामुदायिक
१८	भानुदय बहुमुखी क्याम्पस	दुम्कीवास,सर्दी	स्नातक	सामुदायिक
१९	लुम्बिनी कलेज	गैडाकोट	स्नातक	प्राइभेट
२०.	नमूना कलेज	गैडाकोट	स्नातक	प्राइभेट
२१.	सूर्यभक्त पतनादेवी मेमोरियल कलेज	गैडाकोट	स्नातक	प्राइभेट
२२.	नगरिक कलेज	गैडाकोट	स्नातक	प्राइभेट

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

तालिका १.१७ : जिल्लाका न.पा. तथा गा.पा. अनुसार साक्षरता विवरण

क्र.सं.	गाउँपालिका र नगरपालिका	पुरुष साक्षरता दर	महिला साक्षरता दर	जम्मा साक्षरता दर.
१	गैडाकोट न.पा.	८७२	७४१	८०.४
२	देवचुली न.पा.	८४.२	७१.५	७७२
३	कावासोती न.पा.	८३.५	७०.४	७६.३
४	मध्यबिन्दु न.पा.	८०.८	६६.०	७२.६
५	हुप्सेकोट गा.पा.	७९.२	६३.०	७०.२
६	बुलिङ्गटार गा.पा.	७३.३	५४.७	६३१
७	बुङ्दिकाली गा.पा.	७९.१	६३.४	७०.३
८	विनयी त्रिवेणी गा.पा.	८१.५	६७७	७३.८

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

२.१४ विविध

तालिका २.१८ : जिल्लामा मालपोतबाट उठेको राजश्व

क्र.सं.	आ.व.	रजिष्ट्रशन पास	राजश्व रकम
१	२०७२/७३	२०,०६५	२४,५५,४४,५५८।-
२	२०७३/७४	२५,०४०	४१,५८,७७,८४७।-
३	२०७४/७५ मार्ग सम्म	७,२७३	१३,८२,५६,७०५।-

स्रोत: मालपोत कार्यालय, २०७४

तालिका २.१९ : जिल्लाबाट नागरिकता वितरण

सि.नं	आ.व.	महिला	पुरुष	जम्मा
१	२०७१/७२	४,०३५	४,४२५	८,४६०
२	२०७२/७३	४,५२७	४,५४२	९,०६९
३	२०७३/७४	५,०३०	४,९३४	९,९६४

स्रोत: जिल्ला प्रशासन कार्यालय, २०७४

तालिका २.२० : जिल्लामा भएको राहदानी वितरण

सि.नं	आ.व.	महिला	पुरुष	जम्मा
१	२०७३/७४	२,६८९	५,७५०	८,४३९

स्रोत: जिल्ला प्रशासन कार्यालय, २०७४

२.१६ दूर सञ्चार (टेलिकम सेवा)

तालिका २.२० नेपाल टेलिकमको सेवा सम्बन्धि विवरण -२०७४

क्र.सं.	विवरण	संख्या	
VOICE SERVICE			
१	PSTN	3,482	
२	CDMA FIXED		७८९
३	GSM	PREPAID	५९,३८१
		POSTPAID	२,०००
४	SKY MOBILE		६,४९७
DATA SERVICE-INTERNET			
१	ADSL	१,२०६	
२	FTTH		
३	WIMAX	७२	

स्रोत: नेपाल टेलिकम, शाखा कार्यालय, कावासोती

२.१७ पत्रपत्रिका तथा रेडियो

यस जिल्लामा हाल राष्ट्रिय स्तरका प्रिन्ट मिडिया, टेलिभिजन, ८ वटा स्थानीय स्तरमा खोलिएका एफ.एम.हरू, ४ वटा स्थानीय टेलिभिजनहरू अनलाईन मिडिया एजेन्सीहरू, मानव अधिकारसम्बन्धी मिडिया संस्था र जिल्ला स्तरवाट साप्ताहिक तथा मासिकरूपमा प्रकाशन हुने स्थानीय पत्र पत्रिकाहरू क्रियासिल रहेका छन्। जिल्लामा राष्ट्रिय स्तरबाट प्रकाशन हुने दैनिक पत्रपत्रिकाहरूमा गोरखापत्र, कान्तिपुर लगायत पत्रपत्रिकाहरूका स्थानीय संवाददाताहरू रहेका छन्। त्यस्तै, टेलिभिजन तर्फ पनि नेपाल टेलिभिजन, कान्तिपुर, एभिन्युज लगायत टेलिभिजन नेटवर्कहरूका स्थानीय संवाददाताहरू रहेका छन्। यस जिल्लामा ईमेल, ईन्टरनेटको माध्यमद्वारा पनि सूचना तथा तथ्यांकहरू प्रवाह हुने गरेको पाईन्छ। यस्तै गरि ईन्टरनेटको केहि ठाउ लिएर आ–आफ्नो सूचना तथा तथ्यांहरू लाई राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रियस्तरमा नै प्रवाह गरिएको पाईन्छ। आ-आफ्नो सूचनालाई चिनाउने उदेश्यले चितवन जिल्लामा केहि प्राईभेट र केहि सरकारी कार्यलयहरूले आआफ्नो प्रगति, परिचय, प्रदान गरिने सेवासुविधाहरू, लाई वेभसाईटमा राखेका छन्।

तालिका २.२२ : स्थानीय एफ.एम.हरूको विवरण

क.सं.	रेडियोको नाम	स्थान
१	विजय एफ.एम.	गैडाकोट
२	मध्यविन्दु एफ.एम.	कावासोती
३	सामर्थ्य एफ.एम.	कावासोती
४	नवलपुर एफ.एम.	कावासोती
५	ह्याप्पी एफ.एम.	दलदले
६	दर्पण एफ.एम.	चोरमारा
७	रेडियो संकेत.	गैडाकोट
८.	रेडियो कावासोती	कावासोती

स्रोत: नेपाल पत्राकार महासंघ, २०७५

तालिका २.२३ण : स्थानीय टेलिभिजनहरूको विवरण

क.सं.	स्थानीय टेलिभिजनको नाम	स्थान
१	देवचुली	कावासोती
२	मुकुन्दसेन	गैडाकोट
३	स्टार	कावासोती
४	बुद्धदर्शन	कावासोती

स्रोत: नेपाल पत्राकार महासंघ, २०७५

तालिका २.२४ : जिल्लावाट प्रकाशित हुने पत्रपत्रिकाहरूको विवरण

क्र.सं.	पत्रपत्रिकाको नाम	प्रकाशन हुने अवधि	कैफियत
१	हुलाकीपत्र	दैनिक	
२	सामर्थ्य	साप्ताहिक	
३	नमुना सन्देश	साप्ताहिक	
४	दाउन्ने खबर	साप्ताहिक	
५	विजय खबर	साप्ताहिक	
६	सुनौलो नवलपुर	साप्ताहिक	
७	बालसमाचार	मासिक	
८	शैक्षिक समाचार	मासिक	

स्रोत: नेपाल पत्राकार महासंघ

तालिका २.२५ : केबुल नेटवर्कहरूको विवरण

क्र.सं.	केबुल नेटवर्कको नाम	ठेगना	कैफियत
१	किरण केबुल नेटवर्क प्रा.लि.	विनयीत्रिवेणी	
२	मौलाकाली केबुल नेटवर्क प्रा.लि.	गैडाकोट न.पा.	
३	विश्वदर्शन केबुल नेटवर्क प्रा.लि.	कावासोती न.पा., शिवमन्दिर	
४	कालिका केबुल नेटवर्क प्रा.लि.	देवचुली.	
५	महाराजा केबुल नेटवर्क प्रा.लि.	गैडाकोट न.पा.	
६	मुकुन्दसेन केबुल नेटवर्क प्रा.लि.	गैडाकोट न.पा.	

२.१८ सहकारी संस्था तथा बितिय संस्था (तालिका २.२६ : वित्तिय संस्थाको विवरण)

सि.नं.	वर्ग बैक	जिल्लाको वैक तथा शाखा संख्या	प्रदेशको संख्या
१	A वर्ग	२५	२८६
२	B वर्ग	२६	२०३
३	C वर्ग	५	२४
	जम्मा	५६	५१३

गाउँपालिका र नगरपालिका	बचत	बहुउदेश्यीय	कृषि	दूग्ध	सामाजिक उद्यमी	फलफूल तथा तरकारी	अदुवा	अन्य
गैडाकोट न.पा.	२५	६	३	३	१	०	०	७
देवचुली न.पा.	१३	८	७	३	३			
कावासोती न.पा.	१०	१५	६	३	४	१	०	७
मध्यबिन्दु न.पा.	२०	७	७	१	३	१		१
हुप्सेकोट गा.पा.	९	४	५		१	१		
बुलिङ्गटार गा.पा.	५	४						४
बुड्दिकाली गा.पा.	६	५						३
विनयी त्रिवेणी गा.पा.	११	३	९	१				२

खण्ड ३
राजनैतिक दल तथा प्रतिनिधित्व

३.१ जिल्लामा क्रियाशिल मुख्य राजनैतिक दलहरुको विवरण

तालिका ३.१ : क्रियाशिल मुख्य राजनैतिक दलहरूको विवरण

क्र.सं.	राजनैतिक दलहरू	क्र.सं.	राजनैतिक दलहरू
१	नेपाली कांग्रेस	२.	नेकपा एमाले
३	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादी केन्द्र	४.	रा.प्र.पा.
५	रा.प्र.पा., नेपाल	६.	संघिय समाजवादी पार्टी,नेपाल
७	राष्ट्रिय जनमुक्ति पार्टी	८.	राष्ट्रिय जनमोर्चा
९	नयाू शक्ति, नेपाल	१०.	विवेकशिल साझा पार्टी
११	एकिकृत रा.प्र.पा. राष्ट्रवादी	१२.	मंगोल नेशनल अर्गनाइजेशन
१३	नेपाली जनता दल		

तालिका ३.२ : जिल्लाका प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्रहरूको विवरण

प्रतिनिधिसभा निर्वाचन क्षेत्र नं.	प्रतिनिधिसभा निर्वाचन क्षेत्रमा रहेका स्थानीय तह	प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्र नं.	प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्रमा रहेका स्थानीय तह
१	(क) गैडाकोट न.पा. (ख) बुलिङटार गा.पा. (ग) देवचुली न.पा. (घ) कावासोती न.पा. वडा नं. १, २, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३	१(१)	(क) गैडाकोट न.पा. (ख) बुलिङटार गा.पा. वडा नं. १, २ (ग) देवचुली गा.पा. वडा नं. ४,१६,१७
		१(२)	क) बुलिङटार गा.पा. वडा नं. ३,४,५,६ (ख) देवचुली न.पा. वडा नं. १, २, ३, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३,१४,१५ (ग) कावासोती न.पा. वडा नं. १, २, ५,६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३
२	(क) कावासोती न.पा. वडा नं. ३, ४, १४, १५, १६, १७ (ख) हुप्सेकोट गा.पा. (ग) बुङ्दिकाली गा.पा (घ) मध्यबिन्दु न.पा (ङ) विनयी त्रिवेणी गा.पा.	२(१)	(क) कावासोती न.पा. वडा नं. ३,४, १४, १५, १६, १७ (ख) हुप्सेकोट गा.पा. (ग) बुङ्दिकाली गा.पा (घ) मध्यबिन्दु न.पा वडा नं. १, २, ३
		२(२)	(क) मध्यबिन्दु न.पा. वडा नं. ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५ (ख) विनयी त्रिवेणी गा.पा

श्रोत : निर्वाचन आयोग, २०७४

३.२ राजनैतिक दलहरूको प्रतिनिधित्व

जनआन्दोलन २०४६ पश्चात् देशमा राजाको प्रत्यक्ष शासन व्यवस्थाबाट बहुदलीय शासन व्यवस्था कायम भएको थियो । त्यसपछि विधायिकाहरू आवधिक निर्वाचनको माध्यमबाट चुनिने व्यवस्था रहेको थियो । तत्कालिन अवस्थामा २०४८, २०५१ र २०५६ सालमा गरी तीन पटक प्रतिनिधि सभाको चुनाव भएको थियो। दोस्रो जन आन्दोलन २०६२/६३ पश्चात् देशमा लोकतान्त्रिक शासन पद्दतिको शुरुवात भएको छ । जनताद्धारा चुनिएका व्यक्तिहरूले देशको संविधान निर्माण गर्नका लागि नेपालको इतिहासमै पहिलो पटक बि.सं. २०६४ सालमा संविधान सभाको निर्वाचन भयो र उक्त संविधानसभाले संविधान जारी गर्न नसकी पुन: वि.सं. २०७० मंसिर ४ गते दोश्रो संविधानसभाको निर्वाचन सम्पन्न भएको छ। उक्त दुबै निर्वाचनमा प्रत्यक्ष र समानुपातिक तर्फ गरी जम्मा ६०१ सभासदहरू चुनिएका थिए। बि.सं. २०७२ सालमा संविधान जारी भएपछि बि.सं. २०७४ सालमा भएको प्रतिनिधिसभाको निर्वाचनमा यस जिल्लामा प्रत्यक्षतर्फ २ जना सभासदहरू निर्वाचित भएका छन् जसमध्ये १/१ जना नेपाली काङ्ग्रेस र ने.क.पा. एमालेबाट प्रतिनिधित्व भएको छ साथै प्रदेशसभाको निर्वाचनमा यस जिल्लामा प्रत्यक्षतर्फ ४ जना सभासदहरू निर्वाचित भएका छन् जसमध्ये २/२ जना नेपाली काङ्ग्रेस र ने.क.पा. एमालेबाट प्रतिनिधित्व भएको छ ।

तालिका ३.४: प्रतिनिधिसभा सदस्य २०७४ मा निर्वाचितका प्रतिनिधिहरूको नामावली

क्षेत्र नं.		उम्मेदवारको नाम	राजनैतिक दलको नाम	प्राप्त मत
१.	विजयी	शशांक कोइराला	नेपाली काङ्ग्रेस	४०,६२०
	प्रतिद्वन्दी	भविसोर पराजुली	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	३५,५९६
२.	विजयी	तिलबहादुर महत क्षेत्री	ने.क.पा. एमाले	३९,०५३
	प्रतिद्वन्दी	विष्णुकुमार कार्की	नेपाली काङ्ग्रेस	३७,७२०

श्रोत : निर्वाचन आयोग, २०७४

तालिका ३.५ : प्रदेशसभा सदस्य २०७४ मा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको नामावली

क्षेत्र नं.		उम्मेदवारको नाम	राजनैतिक दलको नाम	प्राप्त मत
१(१)	विजयी	कृष्णचन्द्र नेपाली पोखेल	नेपाली काङ्ग्रेस	१७,६८३
	प्रतिद्वन्दी	सूर्य प्रसाद न्यौपाने	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	१७,३११
१(२)	विजयी	रोशन बहादुर गाहा थापा	ने.क.पा. एमाले	२०,७९०
	प्रतिद्वन्दी	महेन्द्रध्वज जि.सी.	नेपाली काङ्ग्रेस	१९,९४१
२(१)	विजयी	विष्णु प्रसाद लामिछाने	नेपाली काङ्ग्रेस	१९,२२२
	प्रतिद्वन्दी	वालाकृष्ण गैह्रे	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	१८,१६१
२(२)	विजयी	जनकलाल श्रेष्ठ	ने.क.पा. एमाले	१९,३७६
	प्रतिद्वन्दी	गणेशमान श्रेष्ठ	नेपाली काङ्ग्रेस	१९,०४७

श्रोत : निर्वाचन आयोग, २०७४

तालिका ३.६ : प्रतिनिधिसभा सदस्य निर्वाचन २०७४ मा समानुपातिततर्फ राजनैतिक दलको प्राप्त मत

क.सं.	राजनैतिक दलको नाम	क्षेत्र नं. १	क्षेत्र नं. २	जम्मा मत
१	नेपाली काग्रेस	३५,९६३	३५,२६२	७१,२२५
२	ने.क.पा.एमाले	३०,९७७	३३,१४१	६४,११८
३	ने.क.पा.माओवादी केन्द्र	५,५८३	४,१७५	९,७५८
४	रा.प्र.पा.	३६५	२३७	६०२
५	रा.प्र.पा., प्रजातान्त्रिक	३१	१०९	७८७
६	संघीय समाजवादी फोरम, नेपाल	१५२	९७	२४९
७	राष्ट्रिय जनमोर्चा	६३७	२७९	९१६
८	राष्ट्रिय जनमुक्ति पार्टी	६०८	८१८	१४२६
९	नेपाली जनता दल	१०३	१४३	२४६
१०	नया शक्ति, नेपाल	५४८	४७६	१,०२४
११	विवेकशिल साझा पार्टी	२,४९८	१,१८५	३,६८३
१२	एकिकृत रा.प्र.पा. राष्ट्रवादी	१०६	२५	१३१
१३	मंगोल नेशनल अर्गनाइजेशन	४८८	२२	५१०

श्रोत :निर्वाचन आयोग, २०७४

तालिका ३.७ : प्रदेशसभा सदस्य निर्वाचन २०७४ मा समानुपातिततर्फ राजनैतिक दलको प्राप्त मत

क.सं.	राजनैतिक दलको नाम	क्षेत्र नं. १(१)	क्षेत्र नं. १(२)	क्षेत्र नं. २(१)	क्षेत्र नं. २(२)	जम्मा मत
१	नेपाली काग्रेस	१५,४७२	१८,६०८	१६,४१५	१७,२१८	६७,७४३
२	ने.क.पा.एमाले	१३,२३१	१६,७५४	१५,५२२	१५९८३	६१,४९०
३	ने.क.पा.माओवादी केन्द्र	३,६९०	२,०६९	२,८५४	१,७८९	१०,४०२
४	रा.प्र.पा.	३३४	१३९	१४७	१११	७३१
५	रा.प्र.पा., प्रजातान्त्रिक	५४९	२८३	१४०	५२	१,०७४
६	संघीय समाजवादी फोरम, नेपाल	१४८	५२	७७	५२	३२९
७	राष्ट्रिय जनमोर्चा	६५४	६६	१७३	१०५	९९८
८	राष्ट्रिय जनमुक्ति पार्टी	२२०	४३१	१७५	७०३	१,५२९
९	नेपाली जनता दल	४१	५२	६१	७७	२३१
१०	नयाँ शक्ति, नेपाल	३४४	२९४	३६१	१७७	१,१७६
११	विवेकशिल साझा पार्टी	१,२८५	८५६	५०६	४८५	३,१३२
१२	एकिकृत रा.प्र.पा. राष्ट्रवादी	१२८	३८	२०	१६	२०२
१३	मंगोल नेशनल अर्गनाइजेशन	४९२	६२	९	८	५७१

श्रोत :निर्वाचन आयोग, २०७४

Gaidakot Nagarpalika
N
१८
३
१४
१२
११
१०
९
४
१
२
८
५
६
७
१५
१७
१६
१३
Kilometers

खण्ड ४
स्थानीय तहहरुको विवरण

४.१ गैडाकोट नगरपालिका

नवलसरासी वर्दघाट सुस्ता पूर्वको पूर्वी भागमा रहेको गैडाकोट नगरपालिकाको स्थापना वि.सं. २०७१ साल बैशाख २५ भएको थियो। त्यसबेला साविकका गैडाकोट,मुकुन्दपुर, र अमरापुरी गाउँ विकास समितिहरू समावेश गरी नगरपालिका बनाइएको थियो । यस नगरपालिका गठन हुदा साविकको गैडाकोट गा.वि.स. ९ वटा वडा तथा मुकुन्दपुर, र अमरापुरी ४ वडाका दरले जम्मा १७ वडामा विभाजित गरी कृयाशिल रहेको थियो। राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका गैडाकोट नगरपालिका र रतनपुर गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर यो नगरपालिका वनाइएको हो । हाल यस नगरपालिकामा १८ वडाहरूमा विभाजित गरी नगरपालिकाको प्रशासनिक काम तथा विकास निर्माणका कार्य संचालन गरिएको छ। ऐतिहासिक महत्व बोकेको सास्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण धार्मिक तथा ऐतिहासिक पवित्र शक्तिपीठ, धार्मिक स्थलहरू लगायत जैविक विविधता तथा प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण र विभिन्न जातजाति तथा भाषाभाषिको बसोवास रहेको धार्मिक, पर्यटकीय, आर्थिक रुपले आफैमा आत्मनिर्भर यस नगरले प्रचुर सम्भावना वोकेको छ । प्राकृतिक श्रोत एवं साधनमा पनि सम्भावनाहरू रहेका छन्। विविध प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरू बोकेको पाइन्छ। पहाडी क्षेत्रका वडाहरू बाहेक अन्य वडाहरू समथर भुभाग भएको कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पुर्वाधारको अवस्था राम्रो देखिन्छ । यसको क्षेत्रफल १५९.९३ वर्ग कि.मी. छ भने यस न.पा.को जनसंख्या ५८,८९० र घरधुरी १३,६२६ रहेको छ। यसका सिमानामा पूर्वमा चितवन र तनहूँ जिल्ला., पश्चिममा देवचुली न.पा.,उत्तरमा बुलिङ्टार गा.पा. र तनहूँ जिल्ला साथै दक्षिणमा चितवन जिल्ला र चितवन राष्ट्रिय निकुन्ज पर्दछन्। प्रमुख जातिहरूमा ब्राम्हण पहाडी, मगर, क्षेत्री, थारु, कामी, नेवार, दमाई, गुरुङ्ग, कुमाल, तामाङ्ग आदि हुन्। यहाँका समथर खेतीयोग्य जमिन तथा तरकारी उत्पादनका पकेट क्षेत्रहरूले कृषि तथा अर्गानिक खेतीको सम्भावना रहेको र यसको पहाडी वस्तीहरूमा पशुपालन एवम् मौरीपालनको उत्तिकै बढी सम्भावना छ। यस नगरमा स्थापना भैरहेका उद्योगहरूले औद्योगिक विकासमा मा टेवा गर्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू बढाएको छ । ऐतिहासिक, धार्मिक, पर्यटकीय महत्व बोकेको मौलाकालिका मन्दिर, लक्ष्मी नृसिह दिव्यधाम, कैलास आश्रम जस्ता धार्मिक स्थलहरूले धार्मिक पर्यटनमा बढावा दिएका छन्।

गैडाकोट नगरपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका न.पा. र गा.वि.स.हरू : गैडाकोट न.पा.र रतनपुर गा.वि.स.
केन्द्र : साविकको गैढाकोट न.पाको कार्यालय   वडा संख्या : १८

सीमाना :

पूर्व : चितवन र तनहुँ जिल्ला पश्चिम : देवचुली न.पा.

उत्तर : बुलिङ्टार गा.पा. र तनहुँ जिल्ला दक्षिण : चितवन जिल्ला र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

तालिका ४. १.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स.हरू	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	गैडाकोट	१	२४३०	२६१२	५०४२	१२१०
२	गैडाकोट	२	३८०४	३७१३	७५१७	२०२९
३	गैडाकोट	३	१४५२	१५७२	३०२४	५७४
	रतनपुर	२, ३				
४	गैडाकोट	४	१८५५	१९६३	३८१८	९१९
५	गैडाकोट	५	२५३८	२८१८	५३५६	१२८३
६	गैडाकोट	६	१२२८	१२९०	२५१८	५३१
७	गैडाकोट	७	११५४	१२२९	२३८३	५२३
८	गैडाकोट	८	१४४०	१६१६	३०५६	७१७
९	गैडाकोट	९	७४०	७७०	१५१०	३७२
१०	गैडाकोट	१०	१८१६	१८२६	३६४२	८३४
११	गैडाकोट	११	१५८७	१७३३	३३२०	७५९
१२	गैडाकोट	१२	१३०८	१५०१	२८०९	६४१
१३	गैडाकोट	१३	१५५५	१७१३	३२६८	७९०
१४	गैडाकोट	१४	१५४०	१८३०	३३७०	७५१
	रतनपुर	६				
१५	गैडाकोट	१५	११२९	१३३१	२४६०	५३४
१६	गैडाकोट	१६	९८०	१०९६	२०७६	४८८
१७	गैडाकोट	१७	६४६	७८९	१४३५	३१६
१८	रतनपुर	१,४,५,७,८,९	१०३७	१२४९	२२८६	३५५
	जम्मा		२८,२३९	३०,६५१	५८,८९०	१३,६२६

४.१.१ घर तथा आवासीय इकाइको स्वामित्व र बनौट

(क) घर/आवासीय इकाइको स्वामित्व

कुल १३ हजार ६ सय २३ (संस्थागत ३ परिवार बाहेक) परिवार मध्ये ७७.८५% परिवारहरू आफ्नै घरमा बसेका छन् भने २०.३८% परिवारहरू अरुको घरमा भाडामा बसेको पाइन्छ। त्यस्तै १.२२% परिवारहरू संस्थागत भवनमा र ०.५६% परिवारहरू अन्य प्रकारको स्वामीत्व भएको घरमा

बसोबास गरेका छन्। शहरी क्षेत्र भएका कारण अन्य स्थानीय तहमा भन्दा अरुको घरमा भाडामा बस्ने घरपरिवारको संख्या बढी रहेको छ। विगतको तुलनामा अरुको घरमा भाडामा बस्ने परिवारहरू निरन्तर बढ्दै गएको पाइन्छ । कामको अवसर तथा अध्ययनको लागि अन्य क्षेत्रबाट यस नगरपालिकामा ओइरिने क्रम जारी छ।

तालिका ४. १.२ : घरको स्वामित्वअनुसार परिवारहरूको विवरण

एकाई	जम्मा	घर वा आवासिय इकाइको स्वामित्व			
		आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
घरपरिवार	१३,६२३	१०,६०५	२,७७६	१६६	७६
प्रतिशत	१००।००	७७।८५	२०।३८	१।२२	०।५६

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

(ख) घर/आवासीय इकाइको बनौट

परिवार बसोबास गरिरहेको घर वा आवासीय इकाइको बनौटलाई सो घर/आवासीय इकाइको भौतिक संरचनाका मुख्य अङ्गहरू जग, बाहिरी गारो र छानाको बनावटको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। नतिजाअनुसार परिवारहरूले प्रयोग गरिरहेको घरहरूमध्ये ४४.८१ प्रतिशतको सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेका, २०.८८ प्रतिशतको ढलान पिलरसहितको, १३.८६ प्रतिशतको काठको खम्बा गाडिएको, १९.०१ प्रतिशतको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेको र बाँकी अन्य बनौटको जग रहेको देखिएको छ।

तालिका ४. १.३ : घरको जग अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको जग					
	माटो जडित इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जडित	ढलान पिलर इटा/ढुंगा	काठको खम्बा	अन्य सहितको	नखुलेको
१३,६२३	२,५९०	६,१०४	२,८४५	१,८८८	६८	१२८
१००	१९।०१	४४।८१	२०।८८	१३।८६	०।५०	०।९४

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

बजार क्षेत्रमा ढलान पिलरसहितको जग रहेका घर/आवासीय इकाइहरूको धेरै देखिन्छन् साथै घरहरूको जग सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गा बनेका पनि देखिन्छन् र ग्रामीण क्षेत्रमा भने घरहरूको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गा तथा काठको खम्बाबाट बनेको देखिन्छ।

यस नगरका सबैभन्दा कढी परिवारहरू ७३.१६ प्रतिशत बाहिरी गाह्रो सिमेन्टको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा बसेको पाइन्छ। बाहिरी गाह्रो माटोको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा १३.०१ प्रतिशत परिवारहरू तथा बाहिरी गाह्रो काठ वा फलेक भएको घरमा २.९० प्रतिशत परिवारहरू बसोबास गर्दछन्।

तालिका ४. १.४ : घरको गाह्रो अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको गाह्रो						
	माटो जोडाई इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जोडाई इटा/ढुंगा	बाँस	काठ वा फलेक	काँचो ईटाँ	अन्य	नखुलेको
१३,६२३	१,७७३	९,९६६	१,०७१	३९५	३५	२४६	१३७
१००	१३·०१	७३·१६	७·८६	२·९०	०·२६	१·८१	१·०१

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन:२०६८

आवासीय घरको छानाको बनौट हेर्दा कुल परिवारले बसोबासका लागि प्रयोग गरिरहेका घरहरू मध्ये ५४.३६ प्रतिशतको जस्ता/टिनबाट, ३६.५७ प्रतिशतको सिमेन्ट/ढलानबाट, ४.६५ प्रतिशतको खर/परालबाट छाना बनेको देखिएको छ। त्यसैगरी बाँकी छाना अन्य सामग्रीको प्रयोगबाट बनेको देखिन्छ। बजार क्षेत्रका प्राय धेरैजसो घरहरूको सिमेन्ट/ढलानबाट बनेको देखिन्छ भने अन्य क्षेत्रमा जस्ताबाट छाना निर्मित घरहरूको बाहुल्यता रहेको देखिन्छ।

तालिका ४. १.५ : घरको छाना अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको छाना						
	खर वा पराल	जस्ता पाता	टायल वा स्लेट	ढलान	काठ वा फलेक	अन्य	नखुलेको
१३,६२३	६३३	७,४०५	३९५	४,९८२	२०	३२	१५६
१००	४·६५	५४·३६	२·९०	३६·५७	०·१५	०·२३	१·१५

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.१.२ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस नगरमा कुल १३ हजार ६ सय २३ परिवार मध्ये ६३.६७ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट १४.३४ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट १५.२१ प्रतिशत, ४.९९ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: ०.३२, ०.१६ र ०.८५ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४. १.६ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत							
	धारा वा पाइप	ट्युवबेल वा हाते पम्प	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	नखुलेको
१३,६२३	८,६७४	१,९५३	२,०७२	६८०	४३	२२	११६	६३
१००	६३·६७	१४·३४	१५·२१	४·९९	०·३२	०·१६	०·८५	०·४६

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.१.३ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस नगरका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा र एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। कुल परिवारको ४४.३१ प्रतिशतले खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। विगत जनगणनामा एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू भन्दा यस जनगणनामा उल्लेख्य वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ७.६६ प्रतिशत रहेको छ । खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ४६.४३ रहेको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या क्रमश घट्दै गएको देखिन्छ।

तालिका ४. १.७ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन							
	काठ/ दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	बिजुली	अन्य	नखुलेको
१३,६२३	६,३२५	१०७	६,०३७	११	१,०४३	१६	१७	६७
१००	४६.४३	०.७९	४४.३१	०.०८	७.६६	०.१२	०.१२	०.४९

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.१.४ परिवारमा वत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस नगरका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ९२.१२ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार ५.५८ प्रतिशत मात्र देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: १.२६ र ०.२८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.२६ प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

तालिका ४. १.८ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					
	बिजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	नखुलेको
१३,६२३	१२,५४९	७६०	३६	१७२	३८	६८
१००	९२.१२	५.५८	०.२६	१.२६	०.२८	०.५०

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.१.५ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको सुविधा

यस नगरका ७.८५ प्रतिशत परिवारहरूसग आफू बस्ने घरमा अझै पनि शौचालयको सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। हाल ७१.६५ प्रतिशत परिवारहरूले सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको फ्लस भएको आधुनिक शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या २०.०० प्रतिशत देखिएको

छ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयबाट प्राप्त रेकर्डका आधारमा यो जिल्ला खुला दिसामुक्त घोषणा भएको छ ।

तालिका ४. १.९ : चर्पीको सुविधा अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	चर्पी नभएका घरपरिवार	चर्पी भएका जम्मा घरपरिवार	आधुनिक चर्पी भएका घरपरिवार	साधारण चर्पी भएका घरपरिवार	नखुलेको
१३,६२३	१,०६९	१२,४८५	९,७६१	२,७२४	६९
१००	७८५	९१६५	७१६५	२०.००	०.५१

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.१.६ परिवारले प्रयोग गर्ने सुविधाको पहुँच

यस नगरका ३.६३ प्रतिशत परिवारहरूसँग अझै पनि एकपनि सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। टि.भि. प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या ४९.९० प्रतिशत छ। हाल ८५.६० प्रतिशत परिवारहरूले मोबाइलको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी साइकल प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या ६२.७२ प्रतिशत देखिन्छ। यहाका १२.७२ प्रतिशत परिवारहरूले मात्र टेलिफोनको सुविधा उपभोग गरेको देखिन्छ। ५.५५ प्रतिशत परिवारसँग इन्टरनेटको पहुँच देखिन्छ। १७.१३ प्रतिशत परिवारहरूले मोटरसाइकलको सुविधा लिएको देखिन्छ।

तालिका ४. १.१०: सुविधाको पहुँच अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	एकवटा पनि सुविधा नभएका	कम्तिमा एकवटा सुविधा भएको	रेडियो	टि.भि.	केबुल टि.भि.	कम्प्यूटर	इन्टरनेट
१३,६२३	४९५	१२,९४८	८,०१३	७,७६८	६,७९८	२,०२५	७५६
१००	३.६३	९५.०५	५८.८२	५७.०२	४९.९०	१४.८६	५.५५
फोन	मोबाइल	मोटर	मोटरसाइकल	साइकल	अन्य	फ्रिज	नखुलेको
१,७३३	११,६६१	२४३	२,३३४	८,५४४	७१	२,४३४	१८०
१२.७२	८५.६०	१.७८	१७.१३	६२.७२	०.५२	१७.८७	१.३२

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.१.७ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १२.८४ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई १२.२३ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ९.९१ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ७.३० प्रतिशत रहेको

छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुँदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४. १.११ : उमेर समुह अनुसार जिल्लाको जनसंख्या

उमेर समुह	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल जनसंख्या	४,२९५	५,८३४	७,५५७	७,१९६	५,९१४	४,९८५	४,२६०	३,८३६	३,२२८	२,७२६
प्रतिशत	७३०	९.९१	१२.८४	१२.२३	१०.०५	८.४७	७२४	६.५२	५.४९	४.६३
पुरूष	२२८५	३१२१	३९९४	३५९६	२६०५	१९७२	१७४७	१६५८	१५०२	१२९८
महिला	२०१०	२७१३	३५६३	३६००	३३०९	३०१३	२५१३	२१७८	१७२६	१४२८

उमेर समुह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५वा माथि
जम्मा	२,३५०	१,७७४	१,४५४	१,२३३	९१४	१,२८५
प्रतिशत	३.९९	३.०१	२.४७	२.१०	१.५५	२.१८
पुरूष	११६०	८९२	७२९	६०६	४४५	५९९
महिला	११९०	८८२	७२५	६२७	४६९	६८६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.१.८ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस नगरमा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश ब्राम्हण पहाडी २४,२९६ (४१.२६%), मगर १४,४९० (१७.०८%), क्षेत्री ५,७३५ (९.७४%), कामी २,५५५ (४.३४%) थारु २,५२९ (४.२९%), गुरुङ्ग २,४७६ (४.२०%), नेवार २,३७९ (४.०४%), दमाई १,६४२ (२.७९%), कुमाल १,१७५(२.००%),तामाङ्ग १,०४४ (१.७७%), ठकुरी ९२१ (१.५६%) आदी रहेका छन्। यस नगरमा करिब ५३ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी ३४ प्रतिशत जनजातिहरू, ८ प्रतिशत पहाडी दलित तथा अन्यको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार, गुरुङ, तामाङ आदी पर्दछन्। दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्। यहाँको विस्तृत जातजातिको तुलनात्मक तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४. १.१२ : जातजाति अनुसारको जनसंख्या

क्र.स.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.स.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	ब्राम्हण	२४,२९६	४१।२६	२	मगर	१०,०५९	१७०८
३	क्षेत्री	५,७३५	९।७४	४	कामी	२,५५५	४.३४
५	थारु	२,५२९	४।२९	६	गुरुङ	२,४७६	४.२०
७	नेवार	२,३७९	४।०४	८	दमाई	१,६४२	२.७९
९	कुमाल	१,१७५	२।००	१०	तामाङ	१,०४४	१.७७

११	ठकुरी	९२१	१.५६	१२	दराई	४६७	०.७९
१३	घर्ती	४३८	०.७४	१४	वोटे	४२०	०.७१
१५	सन्यासी	३५६	०.६०	१६	सार्की	३३४	०.५७
१७	मुसलमान	१७१	०.२९	१८	राई	२९९	०.५१
१९	सुनुवार	१३२	०.२२	२०	वादी	९४	०.१६
२१	कुर्मी	१०३	०.१७	२२	माझी	५७	०.१०

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.१.९ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

मातृभाषा नेपाली हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ७६.४५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। मगर मातृभाषा हुनेको हिस्सा १२.७८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। थारु मातृभाषा हुनेहरू ३.८० प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथो स्थानमा देखिएको भाषा गुरुङ्ग हो जसको प्रतिशत २.७४ छ। नेवार मातृभाषा हुनेको हिस्सा १.६१ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.१.१२ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली	४५०२२	७६.४५
२.	मगर	७५२९	१२.७८
३.	थारु	२२३८	३.८०
४.	गुरुङ	१६१३	२.७४
५.	नेवार	९५१	१.६१
६.	भोजपुरी	४४०	०.७५
७.	तामाङ	३५४	०.६०
८.	मैथिली	१७५	०.३०
९.	भुजेल	१६५	०.२८

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.१.१० अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

यस नगरको कुल जनसङ्ख्याको १.४५ प्रतिशत हिस्सामा वा ८५४ जनामा कुनै एक वा वढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ। शारीरिक अपाङ्गता भएका कुलव्यक्तिहरू २६९ मध्ये १७१ पुरूष र बाँकी ९८ महिला रहेको देखिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये ३१.५० प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १५.८१ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, १४.५२ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ०.८२ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिबिहिनता, १४.७५ प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ८.४३ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ४.९२ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ९.२५ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ।

तालिका ४.१.१३ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	पुरूष	महिला	जम्मा	
	संख्या	संख्या	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	१७१	९८	२६९	३१.५०
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	५९	७६	१३५	१५.८१
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	६३	६१	१२४	१४.५२
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	५	२	७	०.८२
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	७४	५२	१२६	१४.७५
मानसिक अपाङ्गता	३७	३५	७२	८.४३
बौद्धिक अपाङ्गता	२०	२२	४२	४.९२
बहुअपाङ्गता	४६	३३	७९	९.२५
जम्मा	४७५	३७९	८५४	१००.००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.१.११ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.१.१४ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	४०
२	कुल विद्यालय संख्या	५८
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	३८
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	२०
३	क्याम्पस संख्या	८

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस नगरपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ५८ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालयतर्फ जम्मा ३८ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू २० रहेका छन्।

तालिका ४.१.१५ : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथामिक तह	१३	३	१६
२	निम्न माध्यामिक तह	१५	४	१९
३	माध्यामिक तह	५	५	१०
४	उच्च माध्यामिक तह	५	८	१३
	जम्मा	३८	२०	५८

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस नगरका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ४८.३४ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र ५१.६६ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिक तर्फ कुल विद्यार्थीको १८ प्रतिशत र संस्थागत तर्फ १० प्रतिशत रहेको छ। सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने छात्रको तुलनामा छात्राको संख्या बढी देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने छात्राको तुलनामा छात्रको संख्या केही बढी देखिन्छ। यसबाट के देखिन्छ भने छोरालाई संस्थागत विद्यालयमा र छोरीलाई सामुदायिक विद्यालयमा पठाउने प्रचलन अझै पनि रहेको पाइन्छ।

तालिका ४.१.१६ : नगरका विद्यार्थीहरूको विवरण

क.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	११७७	५९८	५७९	२४२०	१०६६	१३५४	३५९७	१६६४	१९३३
२	कक्षा १-५	४३९७	२२३७	२१६०	५३३२	२४६१	२८७१	९७२९	४६९८	५०३१
३	कक्षा ६-८	२५४३	१२९९	१२४४	१९०८	८७८	१०३०	४४५१	२१७७	२२७४
४	कक्षा ९-१०	१८९०	९९७	८९३	१०३५	४४८	५८७	२९२५	१४४५	१४८०
	जम्मा	१०००७	५१३१	४८७६	१०६९५	४८५३	५८४२	२०७०२	९९८४	१०७१८

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.१.१६ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	परियोजना महिला	जम्मा
प्रा· वि·	१३९	२९	१	१६९
नि· मा· वि	२६	१५	-	४१
मा· वि· उ	२४	९	-	३३
उच्च मा· वि	१०			१०
जम्मा	**१९९**	**५३**	**१**	**२५३**

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

४.१.१२ स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु

४.६.१७ : निर्वाचित पदाधिकारीहरुका नाम

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	राजनैतिक दल	मत
१	प्रमुख		छत्र राज पौडेल	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	११३०२
२	उपप्रमुख		विष्णु कुमारी कंडेल	महिला	नेपाली काँग्रेस	११५५५
३	वडा अध्यक्ष	१	हरि प्रसाद सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	१०३९
४	सदस्य	१	राजेन्द्र प्रसाद उपाध्याय	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	९६८
५	सदस्य	१	सुरेन्द्र प्रसाद रेग्मी	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	९१५
६	महिला सदस्य	१	सिता सापकोटा	महिला	नेपाली काँग्रेस	१०४५
७	दलित महिला सदस्य	१	देवी वि.क.	महिला	नेपाली काँग्रेस	१०२२
८	वडा अध्यक्ष	२	ध्रुव राम पौडेल	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	१२७३
९	सदस्य	२	प्रकाश सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	१०२१
१०	सदस्य	२	यदु नाथ सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	१०१२
११	महिला सदस्य	२	शुभेच्छा दली	महिला	ने.क.पा.. एमाले	११२९
१२	दलित महिला सदस्य	२	सावित्री दर्जी	महिला	ने.क.पा.. एमाले	१०८३
१३	वडा अध्यक्ष	३	शिवकान्त तिवारी	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५०७
१४	सदस्य	३	भुपाल आले	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५१८
१५	सदस्य	३	थम बहादुर गन्द्रमा मगर	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५१०
१६	महिला सदस्य	३	दिपा गुरुङ्ग	महिला	नेपाली काँग्रेस	५२९
१७	दलित महिला सदस्य	३	मित्र माया सुनार	महिला	नेपाली काँग्रेस	५२७
१८	वडा अध्यक्ष	४	कृष्ण प्रसाद न्यौपाने	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	६४८
१९	सदस्य	४	तेज प्रसाद घिमिरे	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	७५५
२०	सदस्य	४	रवी लाल तिवारी	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	६९४
२१	महिला सदस्य	४	संगीता घिमिरे	महिला	नेपाली काँग्रेस	७२२
२२	दलित महिला सदस्य	४	ज्ञानसरा वि.क.	महिला	नेपाली काँग्रेस	७६५
२३	वडा अध्यक्ष	५	नवराज कंडेल	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	९१८
२४	सदस्य	५	कुमारी रेखा पौडेल	महिला	नेपाली काँग्रेस	७९५
२५	सदस्य	५	हरि प्रसाद ढकाल	पुरुष	G]=S=KF= PDFN]	८०८
२६	महिला सदस्य	५	पार्वती सापकोटा	महिला	नेपाली काँग्रेस	९७५
२७	दलित महिला सदस्य	५	शारदा विश्वकर्मा	महिला	नेपाली काँग्रेस	१००७
२८	वडा अध्यक्ष	६	लक्ष्मी प्रसाद सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५५५
२९	सदस्य	६	जिर बहादुर प्रधान	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	५५९
३०	सदस्य	६	दल बहादुर थापा	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	५१९
३१	महिला सदस्य	६	पवित्रा अधिकारी	महिला	ने.क.पा.. एमाले	५७३
३२	दलित महिला सदस्य	६	कलपना परियार	महिला	ने.क.पा.. एमाले	५६७

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	राजनैतिक दल	मत
३३	वडा अध्यक्ष	७	चोलानाथ उपाध्याय	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५५९
३४	सदस्य	७	ईश्वरी प्रसाद चापागाई	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४०२
३५	सदस्य	७	लिला कुमाल	महिला	नेपाली काँग्रेस	३६७
३६	महिला सदस्य	७	उमा देवी सापकोटा	महिला	नेपाली काँग्रेस	४८५
३७	दलित महिला सदस्य	७	छली माया परियार	महिला	नेपाली काँग्रेस	४७६
३८	वडा अध्यक्ष	८	डिलाराम रिजाल	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	७०३
३९	सदस्य	८	बाल कृष्ण अधिकारी	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५९१
४०	सदस्य	८	नर वहादुर थापा मगर	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	५६५
४१	महिला सदस्य	८	हरी माया अधिकारी	महिला	ने.क.पा.. एमाले	६१९
४२	दलित महिला सदस्य	८	सुशिला परियार	महिला	नेपाली काँग्रेस	५८७
४३	वडा अध्यक्ष	९	प्रेम प्रसाद सापकोटा	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	३१९
४४	सदस्य	९	शिव लाल कुमाल	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	३५१
४५	सदस्य	९	धामनाथ सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	३२६
४६	महिला सदस्य	९	भवानी बर्तौला	महिला	ने.क.पा.. एमाले	३०५
४७	दलित महिला सदस्य	९	निरा दर्जी	महिला	नेपाली काँग्रेस	३२८
४८	वडा अध्यक्ष	१०	देवी दत्त कंडेल	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	१००१
४९	सदस्य	१०	डिल्लि प्रसाद शर्मा	पुरुष	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	६७९
५०	सदस्य	१०	कृष्ण सापकोटा	पुरुष	राष्ट्रिय जनमोर्चा	८२०
५१	महिला सदस्य	१०	हरि कला थापा मगर	महिला	ने.क.पा.. एमाले	८९५
५२	दलित महिला सदस्य	१०	पुजा वि.क	महिला	ने.क.पा.. एमाले	८०१
५३	वडा अध्यक्ष	११	गोविन्द प्रसाद सुवेदी	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	७७८
५४	सदस्य	११	गुप्त प्रसाद रेग्मी	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	६९४
५५	सदस्य	११	जियन राम महतो	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	६२०
५६	महिला सदस्य	११	ओम कुमारी आचार्य	महिला	नेपाली काँग्रेस	७३७
५७	दलित महिला सदस्य	११	बुद्धिमाया नेपाली	महिला	नेपाली काँग्रेस	७२८
५८	वडा अध्यक्ष	१२	थिर बहादुर थनेत	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	७८७
५९	सदस्य	१२	चुन बहादुर क्षेत्री	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	७३४
६०	सदस्य	१२	गोविन्दराज कोइराला	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	७१७
६१	महिला सदस्य	१२	शुशिला देबि सापकवटा	महिला	नेपाली काँग्रेस	७७९
६२	दलित महिला सदस्य	१२	हरीकला सुनार	महिला	नेपाली काँग्रेस	७७५
६३	वडा अध्यक्ष	१३	पदम लाल पौडेल	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	७८१
६४	सदस्य	१३	धनिराम थनेत	पुरुष	ने.क.पा.. एमाले	७६९
६५	सदस्य	१३	तुलाराम पौडेल	पुरुष	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी	७२७

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	राजनैतिक दल	मत
६६	महिला सदस्य	१३	छविकला पाण्डे	महिला	ने.क.पा.. एमाले	८४८
६७	दलित महिला सदस्य	१३	उषा विश्वकर्मा	महिला	ने.क.पा.. एमाले	८२६
६८	वडा अध्यक्ष	१४	कोकिसरा राना मगर	महिला	ने.क.पा.. एमाले	६७४
६९	सदस्य	१४	महाशर्मा न्यौपाने	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	६२२
७०	सदस्य	१४	भक्त बहादुर सारु मगर	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५८२
७१	महिला सदस्य	१४	चन्द्र माया सिंजाली	महिला	ने.क.पा.. एमाले	६७३
७२	दलित महिला सदस्य	१४	निर्मला सुनार	महिला	ने.क.पा.. एमाले	६४७
७३	वडा अध्यक्ष	१५	राम कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४९३
७४	सदस्य	१५	बद्री प्रसाद सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५५७
७५	सदस्य	१५	प्रेम राज तिमल्सेना	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	५२१
७६	महिला सदस्य	१५	कान्ति माया पुरी	महिला	नेपाली काँग्रेस	५७०
७७	दलित महिला सदस्य	१५	कौशिला सार्की	महिला	नेपाली काँग्रेस	५२३
७८	वडा अध्यक्ष	१६	गोवर्धन ज्ञवाली	पुरुष	राष्ट्रिय जनमोर्चा	४६५
७९	सदस्य	१६	विनोद कुमार मल्ल	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४९०
८०	सदस्य	१६	लक्ष्मी प्रसाद सापकोटा	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४८७
८१	महिला सदस्य	१६	मेनुका कंडेल	महिला	नेपाली काँग्रेस	४२३
८२	दलित महिला सदस्य	१६	सरिता देवी दर्जि	महिला	नेपाली काँग्रेस	४४५
८३	वडा अध्यक्ष	१७	रत्न बहादुर खड्का	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	२३५
८४	सदस्य	१७	अर्जुन कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	१९६
८५	सदस्य	१७	चन्डिश्वर कडेल	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	१८३
८६	महिला सदस्य	१७	राधिका कण्डेल	महिला	नेपाली काँग्रेस	२४२
८७	दलित महिला सदस्य	१७	माया दमै	महिला	नेपाली काँग्रेस	२०८
८८	वडा अध्यक्ष	१८	तिल बहादुर चितौरे	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४९०
८९	सदस्य	१८	चम बहादुर सुनारी	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४९३
९०	सदस्य	१८	गगन सिंह सुनारी मगर	पुरुष	नेपाली काँग्रेस	४७९
९१	महिला सदस्य	१८	टेक माया सोती	महिला	नेपाली काँग्रेस	४७६
९२	दलित महिला सदस्य	१८	शान्ती माया दर्जी	महिला	नेपाली काँग्रेस	४८५

स्रोतः जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, २०७४

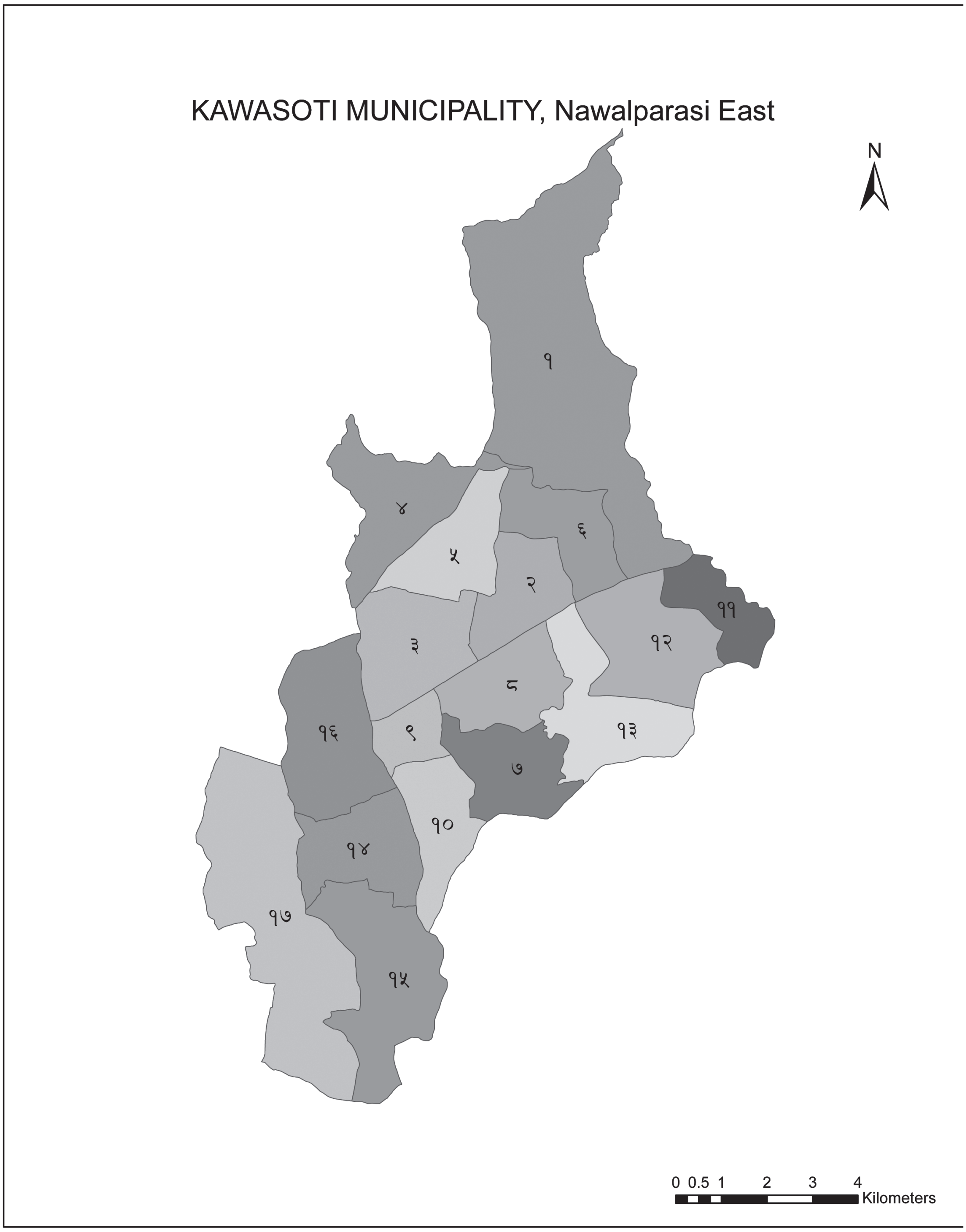
KAWASOTI MUNICIPALITY, Nawalparasi East
N
१
४
६
५
२
११
३
१२
८
१६
९
१३
७
१०
१४
१७
१५
0 0.5 1 2 3 4
Kilometers

४.२ कावासोती नगरपालिका

यस जिल्लाको सदरमुकामको रुपमा रहेको कावासोती नगरपालिकाको स्थापना वि.सं. २०७१ साल बैशाख २५ भएको थियो। त्यसबेला साविकका कावासोती, शिवमन्दिर, पिठौली र अग्यौली गाउँ विकास समितिहरू समावेश गरी कावासोती नगरपालिका बनाइएको थियो। राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका कावासोती नगरपालिका र कुमारवर्ती गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर वनाइएको हो। यस नगरपालिकामा १७ वडाहरूमा विभाजन गरी प्रशासनिक कार्य संचालन भएको छ। यसको क्षेत्रफल १०८.३४ वर्ग कि.मी. छ भने यस न.पा.को जनसंख्या ६२,५८३ र घरधुरी १४,११० रहेको छ। यसका सिमानामा पूर्वमा देवचुली न.पा. र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, पश्चिममा हुप्सेकोट गा.पा. र मध्यबिन्दु न.पा,उत्तरमा देवचुली न.पा. र हुप्सेकोट गा.पा र दक्षिणमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज पर्दछन्। प्रमुख जातिहरूमा ब्राम्हण पहाडी, थारु, मगर, क्षेत्री, कामी, नेवार, दमाई, गुरुङ्ग, कुमाल, तामाङ्ग आदि हुन्। ऐतिहासिक, धार्मिक, पर्यटकीय महत्व बोकेको नारायणी धाम साथै होमस्टे र नारायणी नदी किनारमा रहेका होटल, रिसोर्टहरूले यस नगरपालिकाको पर्यटकीय विकासका सम्भावना उजागर गर्दछन्। यहाँका समथर खेतीयोग्य जमिन तथा तरकारी उत्पादनका पकेट क्षेत्रहरूले कृषि तथा अर्गानिक खेतीको सम्भावना रहेको छ। यस नगरमा स्थापना भैरहेका उद्योग,व्यापारव्यवसायहरूले आर्थिक विकासमा मा टेवा गर्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू बढाएको छ।

कावासोती नगरपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका न.पा. र गा.वि.स.हरू : कावासोती न.पा.र कुमारवर्ती गा.वि.स.

केन्द्र : साविकको कावासोती न.पाको कार्यालय वडा संख्या : १७

सीमाना :

पूर्व : देवचुली न.पा. र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज पश्चिमः हुप्सेकोट गा.पा. र मध्यबिन्दु न.पा.

उत्तर : देवचुली न.पा. र हुप्सेकोट गा.पा. दक्षिणः चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

तालिका ४.२.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स.हरू	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	कावासोती	१	२३३३	२८५०	५१८३	११०३
२	कावासोती	२	२४८७	२८६३	५३५०	१३४३
३	कावासोती	३	२५८७	३१४७	५७३४	१३६९
४	कावासोती	४	१२५६	१४३४	२६९०	५६३
५	कावासोती	५	११८९	१४९८	२६८७	६२४
६	कावासोती	६	७९४	९३०	१७२४	३९६
७	कावासोती	७	११६७	१३६१	२५२८	५५०
८	कावासोती	८	२८२४	३१७५	५९९९	१५००

९	कावासोती	९	७०१	८२१	१५२२	३३५
१०	कावासोती	१०	१०९८	१२६६	२३६४	४८६
११	कावासोती	११	११८१	१४४५	२६२६	५८१
१२	कावासोती	१२	११०३	१२४५	२३४८	५२०
१३	कावासोती	१३	१४४९	१७७८	३२२७	७५०
१४	कावासोती	१४	२२११	२६०३	४८१४	१०३७
१५	कावासोती	१५	१८०९	२०७३	३८८२	७९५
१६	कावासोती	१६	२०१८	२२५४	४२७२	९२०
१७	कुमारवर्ती	१ देखि ९	२५२५	३१०८	५६३३	१२३८
	जम्मा		२८,७३२	३३,८५१	६२,५८३	१४,११०

४.२.१ घर तथा आवासीय इकाइको स्वामित्व र बनौट

(क) घर/आवासीय इकाइको स्वामित्व

कुल १४ हजार १ सय ४ परिवार (संस्थागत ६ परिवार बाहेक)मध्ये ८७.३४% परिवारहरू आफ्नै घरमा बसेका छन् भने १०.८०% परिवारहरू अरुको घरमा भाडामा बसेको पाइन्छ। त्यस्तै ०.४८% परिवारहरू संस्थागत भवनमा र १.३९% परिवारहरू अन्य प्रकारको स्वामीत्व भएको घरमा बसोबास गरेका छन्। शहरी क्षेत्र भएका कारण अन्य स्थानीय तहमा भन्दा अरुको घरमा भाडामा बस्ने घरपरिवारको संख्या बढी रहेको छ। विगतको तुलनामा अरुको घरमा भाडामा बस्ने परिवारहरू निरन्तर बढ्दै गएको पाइन्छ । कामको अवसर तथा अध्ययनको लागि अन्य क्षेत्रबाट यस नगरपालिकामा ओइरिने क्रम जारी छ ।

तालिका ४.२.२ : घरको स्वामित्वअनुसार परिवारहरूको विवरण

एकाई	जम्मा	घर वा आवासिय इकाइको स्वामित्व			
		आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
घरपरिवार	१४,१०४	१२,३१८	१,५२३	६७	१९६
प्रतिशत	१००.००	८७३४	१०.८०	०.४८	१.३९

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

(ख) घर/आवासीय इकाइको बनौट

परिवार बसोबास गरिरहेको घर वा आवासीय इकाइको बनौटलाई सो घर/आवासीय इकाइको भौतिक संरचनाका मुख्य अङ्गहरू जग, बाहिरी गारो र छानाको बनावटको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । नतिजाअनुसार परिवारहरूले प्रयोग गरिरहेको घरहरूमध्ये ३६.१७ प्रतिशतको सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेका, १५.५७ प्रतिशतको ढलान पिलरसहितको, ३४.१० प्रतिशतको काठको खम्बा गाडिएको, १२.२८ प्रतिशतको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेको र बाँकी अन्य बनौटको जग रहेको देखिएको छ ।

तालिका ४.२.३ : घरको जग अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको जग					
	माटो जडित इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जडित इटा/ढुंगा	ढलान पिलर सहितको	काठको खम्बा	अन्य	नखुलेको
१४,१०४	१,७३२	५,१०२	२,१९६	४,८१०	१५४	११०
१००	१२.२८	३६.१७	१५.५७	३४.१०	१.०९	०.७८

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

बजार क्षेत्रमा ढलान पिलरसहितको जग रहेका घर/आवासीय इकाइहरूको धेरै देखिन्छन् साथै घरहरूको जग सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गा बनेका पनि देखिन्छन् र ग्रामीण क्षेत्रमा भने घरहरूको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गा तथा काठको खम्बाबाट बनेको देखिन्छ ।

यस नगरका सबैभन्दा कढी परिवारहरू ५७.४२ प्रतिशत बाहिरी गाह्रो सिमेन्टको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा बसेको पाइन्छ । बाहिरी गाह्रो माटोको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा १२.०६ प्रतिशत परिवारहरू तथा बाहिरी गाह्रो काठ वा फलेक भएको घरमा १५.५२ प्रतिशत परिवारहरू बसोबास गर्दछन् ।

तालिका ४.२.४ : घरको गाह्रो अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको गाह्रो						
	माटो जोडाई इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जोडाई इटा/ढुंगा	बाँस	काठ वा फलेक	काँचो ईटाँ	अन्य	नखुलेको
१४,१०४	१,७०१	८,०९८	१,१९०	२,१८९	१३८	६७१	११७
१००	१२.०६	५७.४२	८.४४	१५.५२	०.९८	४.७६	०.८३

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन:२०६८

आवासीय घरको छानाको बनौट हेर्दा कुल परिवारले बसोबासका लागि प्रयोग गरिरहेका घरहरू मध्ये ६१.९३ प्रतिशतको जस्ता/टिनबाट, २३.४८ प्रतिशतको सिमेन्ट/ढलानबाट, ९.७३ प्रतिशतको खर/परालबाट छाना बनेको देखिएको छ । त्यसैगरी बाँकी छाना अन्य सामग्रीको प्रयोगबाट बनेको देखिन्छ। बजार क्षेत्रका प्राय धेरैजसो घरहरूको सिमेन्ट/ढलानबाट बनेको देखिन्छ भने अन्य क्षेत्रमा जस्ताबाट छाना निर्मित घरहरूको बाहुल्यता रहेको देखिन्छ ।

तालिका ४.२. ५ : घरको छाना अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको छाना						
	खर वा पराल	जस्ता पाता	टायल वा स्लेट	ढलान	काठ वा फलेक	अन्य	नखुलेको
१४,१०४	१,३७३	८,७३४	५२१	३,३११	२४	१४	१२७
१००	९.७३	६१.९३	३.६९	२३.४८	०.१७	०.१०	०.९०

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.२.२ परिवारले पिउने पा

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस नगरमा कुल १४ हजार १ सय ४ परिवार मध्ये ५२.९१ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट २६.१६ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट ७.८४ प्रतिशत, ९.६२ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपुर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: २.२४ , ०.०२ र ०.६८ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.२.६ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत							
	धारा वा पाइप	ट्युवबेल वा हाते पम्प	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	नखुलेको
१४,१०४	७,४६२	३,६८९	१,१०६	१,३५७	३१६	३	९६	७५
१००	५२·९१	२६·१६	७·८४	९·६२	२·२४	०·०२	०·६८	०·५३

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.२.३ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस नगरका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा र एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। कुल परिवारको २७.७१ प्रतिशतले खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। विगत जनगणनामा एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू भन्दा यस जनगणनामा उल्लेख्य वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ८.६५ प्रतिशत रहेको छ । खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ६२.२५ रहेको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या क्रमश घट्दै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.२.७ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन							
	काठ/दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	विजुली	अन्य	नखुलेको
१४,१०४	८,७८०	६१	३,९०८	१३	१,२२०	२७	२१	७४
१००	६२।२५	०।४३	२७।७१	०।०९	८।६५	०।१९	०।१५	०।५२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.२.४ परिवारमा वत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस नगरका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ९२.९३ प्रतिशत रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार ६.०० प्रतिशत मात्र देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: ०.०८ र ०.२३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.२२ प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

तालिका ४.२.८ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	नखुलेको
१४,१०४	१३,१०७	८४६	३१	११	३३	७६
१००	९२.९३	६.००	०.२२	०.०८	०.२३	०.५४

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.२.५ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको सुविधा

यस नगरका १५.७७ प्रतिशत परिवारहरूसँग आफू बस्ने घरमा अझै पनि शौचालयको सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ । हाल ७०.४३ प्रतिशत परिवारहरूले सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको फ्लस भएको आधुनिक शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या १३.२६ प्रतिशत देखिएको छ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयबाट प्राप्त रेकर्डका आधारमा यो जिल्ला खुला दिसामुक्त घोषणा भएको छ ।

तालिका ४.२.९ : चर्पीको सुविधा अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	चर्पी नभएका घर परिवार	चर्पी भएका जम्मा घरपरिवार	आधुनिक चर्पी भएका घरपरिवार	साधारण चर्पी भएका घरपरिवार	नखुलेको
१४,१०४	२,२२४	११,८०४	९,९३४	१,८७०	७६
१००	१५.७७	८३.६९	७०.४३	१३.२६	०.५४

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.२.६ परिवारले प्रयोग गर्ने सुविधाको पहुँच

यस नगरका २.८४ प्रतिशत परिवारहरूसँग अझै पनि एकपनि सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। टि.भि. प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या ५६.८९ प्रतिशत छ। हाल ८५.१५ प्रतिशत परिवारहरूले मोबाइलको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी साइकल प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या ७९.२३ प्रतिशत देखिन्छ । यहाका ५.४१ प्रतिशत परिवारहरूले मात्र टेलिफोनको सुविधा उपभोग गरेको देखिन्छ । २.८४ प्रतिशत परिवारसँग इन्टरनेटको पहुँच देखिन्छ । १३.२१ प्रतिशत परिवारहरूले मोटरसाइकलको सुविधा लिएको देखिन्छ ।

तालिका ४.२.१० : सुविधाको पहुँच अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	एकवटा पनि सुविधा नभएका	कम्तिमा एकवटा सुविधा भएको	रेडियो	टि.भि.	केबुल टि.भि.	कम्प्यूटर	इन्टरनेट
१४,१०४	४००	१३,५२६	८,३२०	८,०२४	३,१७१	१,३३७	४०१
१००	२.८४	९५.९०	५८.९९	५६.८९	२२.४८	९.४८	२.८४
फोन	मोबाइल	मोटर	मोटरसाइकल	साइकल	अन्य	फ्रिज	नखुलेको
७६३	१२,००९	३०७	१,८६३	११,१७४	१०७	१,६१२	१७८
५.४१	८५.१५	२.१८	१३.२१	७९.२३	०.७६	११.४३	१.२६

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.२.७ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १३.११ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई १२.१५ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा १०.६० प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ७.८२ प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.२. ११ : उमेर समुह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समुह	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल जनसंख्या	४४३९	६०२१	७४४५	६९०१	५४५३	४५९०	३९१३	३४३७	३००३	२६७०
प्रतिशत	७८२	१०·६०	१३·११	१२·१५	९·६०	८·०८	६·८९	६·०५	५·२९	४·७०
पुरूष	२३७३	३१३३	३८२०	३३०६	२०६४	१६३२	१५०३	१३५४	१३३२	१२२९
महिला	२०६६	२८८८	३६२५	३५९५	३३८९	२९५८	२४१०	२०८३	१६७१	१४४१
उमेर समुह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ वा माथि				
जम्मा	२२४३	१८७०	१७२९	११८६	८२३	१०६५				
प्रतिशत	३·९५	३·२९	३·०४	२·०९	१·४५	१·८८				
पुरूष	१०७५	९१६	८२९	६१६	३९०	५१९				
महिला	११६८	९५४	९००	५७०	४३३	५४६				

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.२.८ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस नगरमा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश ब्राम्हण पहाडी १७,८९५ (२८.५९%), थारु १५,६३० (२४.९७%), मगर ७,१६८ (११.४५%), क्षेत्री ४,९४५ (७.९०%), कामी ३,५७८ (५.७२%), गुरुङ्ग २,८३८ (४.५३%), नेवार २,२७० (३.६३%), दमाई १,४८५ (२.३७%), कुमाल १,०३२(१.६५%), तामाङ्ग १,०६१ (१.७०%), ठकुरी ७०३ (१.१२%), सन्यासी ७४७ (१.१९%) आदी रहेका छन्। यस नगरमा करिब ३९ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, ४८ प्रतिशत जनजातिहरू, १० प्रतिशत दलित साथै ३ प्रतिशत अन्यको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार, गुरुङ, तामाङ आदी पर्दछन्। दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्। यहाँको विस्तृत जातजातिको तुलनात्मक तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.२. १२ : जातजाति अनुसार नगरको जनसंख्या

क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	ब्राम्हण	१७,८९५	२८।५९	२	थारु	१५,६३०	२४।९७
३	मगर	७,१६८	११।४५	४	क्षेत्री	४,९४५	७।९०
५	कामी	३,५७८	५।७२	६	गुरुङ	२,८३८	४।५३
७	नेवार	२,२७०	३।६३	८	दमाई	१,४८५	२।३७
९	कुमाल	१,०३२	१।६५	१०	तामाङ	१,०६१	१।७०
११	ठकुरी	७०३	१।१२	१२	सन्यासी	७४७	१।१९
१३	पहरी	५७८	०।९२	१४	मुसहर	४३८	०।७०
१५	घर्ती	२१७	०।३५	१६	सार्की	४५९	०।७३
१७	मुसलमान	३२२	०।५१	१८	राई	१६३	०।२६
१९	कमार	११९	०।१९	२०	कोइरी	१११	०।१८
२१	माझी	९८	०।१६	२२	काठवनियान	७७	०।१२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.२.९ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले नगरभित्र अक्सर मातृभाषा नेपाली हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ५९.३८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। थारु मातृभाषा हुनेको हिस्सा २३.१७ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। मगर मातृभाषा हुनेहरू ७.८० प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथो स्थानमा देखिएको भाषा गुरुङ्ग हो जसको प्रतिशत २.७६ छ। नेवार मातृभाषा हुनेको हिस्सा २.२८ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.२. १३ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली	३७,१६१	५९।३८
२.	थारु	१४,४९९	२३।१७
३.	मगर	४,८७९	७।८०
४.	गुरुङ	१,७२७	२।७६
५.	नेवार	१,४२४	२।२८
६.	भोजपुरी	४२६	०।६८
७.	तामाङ	५३०	०।८५
८.	मैथिली	६४९	१।०४

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.२.१० अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

यस नगरको कुल जनसङ्ख्याको ०.६६ प्रतिशत हिस्सामा वा १,२६३ जनामा कुनै एक वा वढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ। शारीरिक अपाङ्गता भएका कुलव्यक्तिहरू ४३२ मध्ये २५८

पुरूष र १७४ महिला रहेको देखिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये ३४.२० प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १२.४३ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, १८.२९ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, १.४३ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिबिहिनता, १२.७५ प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ८.०० प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ४.५१ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ८.३९ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ।

तालिका ४.२. १४ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	पुरूष	महिला	जम्मा	
	संख्या	संख्या	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	२५८	१७४	४३२	३४.२०
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	८४	७३	१५७	१२.४३
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	११६	११५	२३१	१८.२९
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	१०	८	१८	१.४३
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	९७	६४	१६१	१२.७५
मानसिक अपाङ्गता	५०	५१	१०१	८.००
बौद्धिक अपाङ्गता	२६	३१	५७	४.५१
बहुअपाङ्गता	५७	४९	१०६	८.३९
जम्मा	६९८	५६५	१,२६३	१००.००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.२.११ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.२. १५ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	५०
२	कुल विद्यालय संख्या	६५
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	४४
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	२१
३	क्याम्पस संख्या	४

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस नगरपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ६५ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालय तर्फ जम्मा ४४ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू २१ रहेका छन्।

तालिका ४.२. १६ : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा	
१	प्राथामिक तह	२०	६	२६	
२	निम्न माध्यामिक तह	७	४	११	
३	माध्यामिक तह	४	८	१२	
४	उच्च माध्यामिक तह	१३	३	१६	स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको
	जम्मा	४४	२१	६५	शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस नगरका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ५१ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र ४९ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ । माध्यमिक तहमा सामुदायिकतर्फ कुल विद्यार्थीको २६ प्रतिशत र संस्थागत तर्फ ८ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका ४.२. १७ : नगरपालिकाका विद्यार्थीहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	१२७७	५८८	६८९	३२६९	१४९६	१७७३	४५४६	२०८४	२४६२
२	कक्षा १-५	३५९५	१७६७	२०२८	४५५२	१९६८	२५८४	८१४७	३७३५	४६१२
३	कक्षा ६-८	३२७७	१६४२	१६३५	१६६९	६७६	९९३	४९४६	२३१६	२६२८
४	कक्षा ९-१०	२८६३	१७१०	११५३	८८९	४१२	४७७	३७५२	२१२२	१६३०
	जम्मा	११०१२	५७०७	५५०५	१०३७९	४५५२	५८२७	२१३९१	१०२५७	११३३२

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) नगरपालिकाको शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.२. १८ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	जम्मा
प्रा.वि.	१४४	५१	१९५
नि.मा.वि	२७	४१	६८
मा.वि.	२४	३६	६०
उच्च मा.वि	२०		२०
जम्मा	२१५	१२८	३४३

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

४.२.१२ स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू

तालिका ४.२.१९ : निर्वाचित पदाधिकारीहरूका नाम

क्र.सं.	पद	वडा	नाम,थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	प्रमुख		चन्द्र कुमारी पुन	महिला	५७	ने.क.पा. एमाले	१३०४१
२	उपप्रमुख		प्रेम शंकर मर्दनिया थारु	पुरुष	४१	ने.क.पा. एमाले	१३८१४
३	वडा अध्यक्ष	१	नारायण प्रसाद पन्त	पुरुष	४९	नेपाली काँग्रेस	८९३
४	सदस्य	१	मान बहादुर ठाडा	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	८५५
५	सदस्य	१	माधव प्रसाद भण्डारी	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	८५३
६	महिला सदस्य	१	मिन कुमारी गुरुङ्ग	महिला	४९	नेपाली काँग्रेस	९२२
७	दलित म.सदस्य	१	सृजना वि.क.	महिला	२७	नेपाली काँग्रेस	८८३
८	वडा अध्यक्ष	२	लक्ष्मी प्रसाद पौडेल	पुरुष	५२	ने.क.पा. एमाले	९४९

क्र.सं.	पद	वडा	नाम,थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
९	सदस्य	२	शिव प्रसाद पाण्डे	पुरुष	४७	नेपाली काँग्रेस	९०८
१०	सदस्य	२	झमान सिह कान् मगर	पुरुष	५८	ने.क.पा. एमाले	८९१
११	महिला सदस्य	२	भुमा कुमारी पुन	महिला	४८	ने.क.पा. एमाले	९८२
१२	दलित म.सदस्य	२	सपना विश्वकर्मा	महिला	२६	ने.क.पा. एमाले	१०२६
१३	वडा अध्यक्ष	३	अमृत कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	३९	नेपाली काँग्रेस	१२०२
१४	सदस्य	३	ऋषीराम बास्तकोटी	पुरुष	५७	ने.क.पा. एमाले	१३१६
१५	सदस्य	३	आइत राम तमाङ	पुरुष	४१	ने.क.पा. एमाले	१२८७
१६	महिला सदस्य	३	पवन कुमारी महतो	महिला	४९	ने.क.पा. एमाले	१३१५
१७	दलित म.सदस्य	३	डिल माया वि.क	महिला	२९	ने.क.पा. एमाले	१३२१
१८	वडा अध्यक्ष	४	रमाकान्त चापागाई	पुरुष	५५	ने.क.पा. एमाले	७५८
१९	सदस्य	४	थमान सिंह कानुङ मगर	पुरुष	४०	ने.क.पा. एमाले	७७९
२०	सदस्य	४	डिल्लीराम महतो	पुरुष	५४	ने.क.पा. एमाले	७४६
२१	महिला सदस्य	४	सकुल गुरुङ्ग	महिला	४२	ने.क.पा. एमाले	७६२
२२	दलित म.सदस्य	४	शकुन्तला सुनार	महिला	३०	ने.क.पा. एमाले	७५७
२३	वडा अध्यक्ष	४	हरि प्रसाद बास्तोला	पुरुष	५४	ने.क.पा. एमाले	६८४
२४	सदस्य	५	निरज कुमार पुन	पुरुष	३७	ने.क.पा. एमाले	७१२
२५	सदस्य	५	श्याम ब. ठाडा मगर	पुरुष	५३	ने.क.पा. एमाले	६३९
२६	महिला सदस्य	५	गंगा कुमाल	महिला	३०	ने.क.पा. एमाले	६८४
२७	दलित म.सदस्य	५	सरस्वती परियार	महिला	३३	ने.क.पा. एमाले	६६७
२८	वडा अध्यक्ष	६	हेम प्रसाद पाण्डे	पुरुष	३८	नेपाली काँग्रेस	५०६
२९	सदस्य	६	भरत गौडेल	पुरुष	२८	नेपाली काँग्रेस	५००
३०	सदस्य	६	दुर्गा प्रसाद गैरे	पुरुष	४६	ने.क.पा. एमाले	४९७
३१	महिला सदस्य	६	तुलसी चापागाई	महिला	३९	ने.क.पा. एमाले	५१०
३२	दलित म.सदस्य	६	गोमा कुमारी नेपाली	महिला	४८	ने.क.पा. एमाले	५५४
३३	वडा अध्यक्ष	७	नन्द कुमार गुरौ	पुरुष	५९	नेपाली काँग्रेस	६२१
३४	सदस्य	७	रुद्र बहादुर बस्नेत क्षेत्री	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	६०२
३५	सदस्य	७	विष्णु प्रसाद काफ्ले	पुरुष	४७	ने.क.पा. एमाले	६४०
३६	महिला सदस्य	७	निर्मला कुमारी थनेत	महिला	४२	नेपाली काँग्रेस	६२१
३७	दलित म.सदस्य	७	विवा कामी	महिला	५१	नेपाली काँग्रेस	६०९
३८	वडा अध्यक्ष	८	आनन्द गुरुङ्ग	पुरुष	३७	नेपाली काँग्रेस	१३४५
३९	सदस्य	८	देवी लाल पाध्या	पुरुष	५२	नेपाली काँग्रेस	१३४०
४०	सदस्य	८	रामचन्द्र लम्साल	पुरुष	५१	ने.क.पा. एमाले	१२९५
४१	महिला सदस्य	८	मिठु माया गिरी	महिला	५८	नेपाली काँग्रेस	१३६५
४२	दलित म.सदस्य	८	शान्ती वि.क.	महिला	४४	नेपाली काँग्रेस	१३५६
४३	वडा अध्यक्ष	९	नेत्र प्रसाद खतिवडा	पुरुष	६४	ने.क.पा. एमाले	४७६
४४	सदस्य	९	उत्तर कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	७५	ने.क.पा. एमाले	४९९
४५	सदस्य	९	झलक शर्मा लामिछाने	पुरुष	६०	ने.क.पा. एमाले	४६७
४६	महिला सदस्य	९	माया बोहोरा क्षेत्री	महिला	४२	ने.क.पा. एमाले	४७६
४७	दलित म.सदस्य	९	रेशमी परियार	महिला	३९	ने.क.पा. एमाले	४९८

क्र.सं.	पद	वडा	नाम,थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
४८	वडा अध्यक्ष	१०	टेक नारायण महतो	पुरुष	३४	ने.क.पा. एमाले	६०६
४९	सदस्य	१०	सकुन्तला लम्साल	महिला	४५	ने.क.पा. एमाले	६२७
५०	सदस्य	१०	खुम बहादुर अर्याल	पुरुष	५०	ने.क.पा. एमाले	६२६
५१	महिला सदस्य	१०	रिमा देवी गुरौ	महिला	५४	ने.क.पा. एमाले	६५२
५२	दलित म.सदस्य	१०	हरी माया सुनुवार	महिला	४८	ने.क.पा. एमाले	६५५
५३	वडा अध्यक्ष	११	शारदा प्रसाद अधिकारी	पुरुष	४५	नेपाली काँग्रेस	८३०
५४	सदस्य	११	विष्णुविर राना मगर	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	६२६
५५	सदस्य	११	हस्त बहादुर पुरी गोसाई	पुरुष	४७	नेपाली काँग्रेस	६०३
५६	महिला सदस्य	११	मिरा थनेत	महिला	३०	नेपाली काँग्रेस	७२७
५७	दलित म.सदस्य	११	सीता वि.क.	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	७२३
५८	वडा अध्यक्ष	१२	खेम प्रसाद काफ्ले	पुरुष	५७	ने.क.पा. एमाले	४९३
५९	सदस्य	१२	रीम बहादुर महत्तो	पुरुष	४५	नेपाली काँग्रेस	४८७
६०	सदस्य	१२	जगत बहादुर गुरुङ्ग	पुरुष	६१	नेपाली काँग्रेस	४७६
६१	महिला सदस्य	१२	ज्ञानु माया शर्मा	महिला	५८	नेपाली काँग्रेस	४९६
६२	दलित म.सदस्य	१२	खगीसरा सार्की	महिला	३८	ने.क.पा. एमाले	४७६
६३	वडा अध्यक्ष	१३	विनोद राना मगर	पुरुष	२८	नेपाली काँग्रेस	७७०
६४	सदस्य	१३	कृष्ण प्रसाद तिवारी	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	७५९
६५	सदस्य	१३	कडक बहादुर गुरुङ्ग	पुरुष	५८	ने.क.पा. एमाले	७७७
६६	महिला सदस्य	१३	मजन देवी महतो	महिला	४८	ने.क.पा. एमाले	७८२
६७	दलित म.सदस्य	१३	कलिया मुसहर्नी	महिला	५४	ने.क.पा. एमाले	७८६
६८	वडा अध्यक्ष	१४	जित बहादुर महतो थारु	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	८२१
६९	सदस्य	१४	टीकाराम महतो	पुरुष	४२	ने.क.पा. एमाले	९००
७०	सदस्य	१४	दान बहादुर महतो	पुरुष	४९	ने.क.पा. एमाले	८७७
७१	महिला सदस्य	१४	जनुई कुमारी महतो	महिला	५५	ने.क.पा. एमाले	९०५
७२	दलित म.सदस्य	१४	दिल माया दर्जी	महिला	४८	ने.क.पा. एमाले	९५०
७३	वडा अध्यक्ष	१५	देव नारायण महतो	पुरुष	३९	ने.क.पा. एमाले	१०६१
७४	सदस्य	१५	सुर्या बहादुर थारु	पुरुष	६१	ने.क.पा. एमाले	११०६
७५	सदस्य	१५	अर्जुन कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	४३	ने.क.पा. एमाले	१०९२
७६	महिला सदस्य	१५	मिठ्ठु माया बोटे	महिला	३४	ने.क.पा. एमाले	१०७७
७७	दलित म.सदस्य	१५	सुमित्रा मुसहर	महिला	२९	ने.क.पा. एमाले	१०७७
७८	वडा अध्यक्ष	१६	एकादत्त वस्ती	पुरुष	५३	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	७४६
७९	सदस्य	१६	आनन्द श्रेष्ठ	पुरुष	३९	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	९४८
८०	सदस्य	१६	गोपाल सिर्पालि	पुरुष	३३	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	७३६
८१	महिला सदस्य	१६	सन्त माया घर्ती	महिला	५३	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	७८७
८२	दलित म.सदस्य	१६	हेम कुमारी सुनार	महिला	३६	ने.क.पा. माओवादी केन्द्र	८१०
८३	वडा अध्यक्ष	१७	छविलाल महतो	पुरुष	५०	ने.क.पा. एमाले	१३८३
८४	सदस्य	१७	तेज बहादुर महतो	पुरुष	५३	ने.क.पा. एमाले	१५२९
८५	सदस्य	१७	लिल बहादुर थारु	पुरुष	५७	ने.क.पा. एमाले	१४९८
८६	महिला सदस्य	१७	फुल कुमारी थनेत	महिला	५०	ने.क.पा. एमाले	१५२४
८७	दलित म.सदस्य	१७	गिता वि. क.	महिला	३३	ने.क.पा. एमाले	१५४८

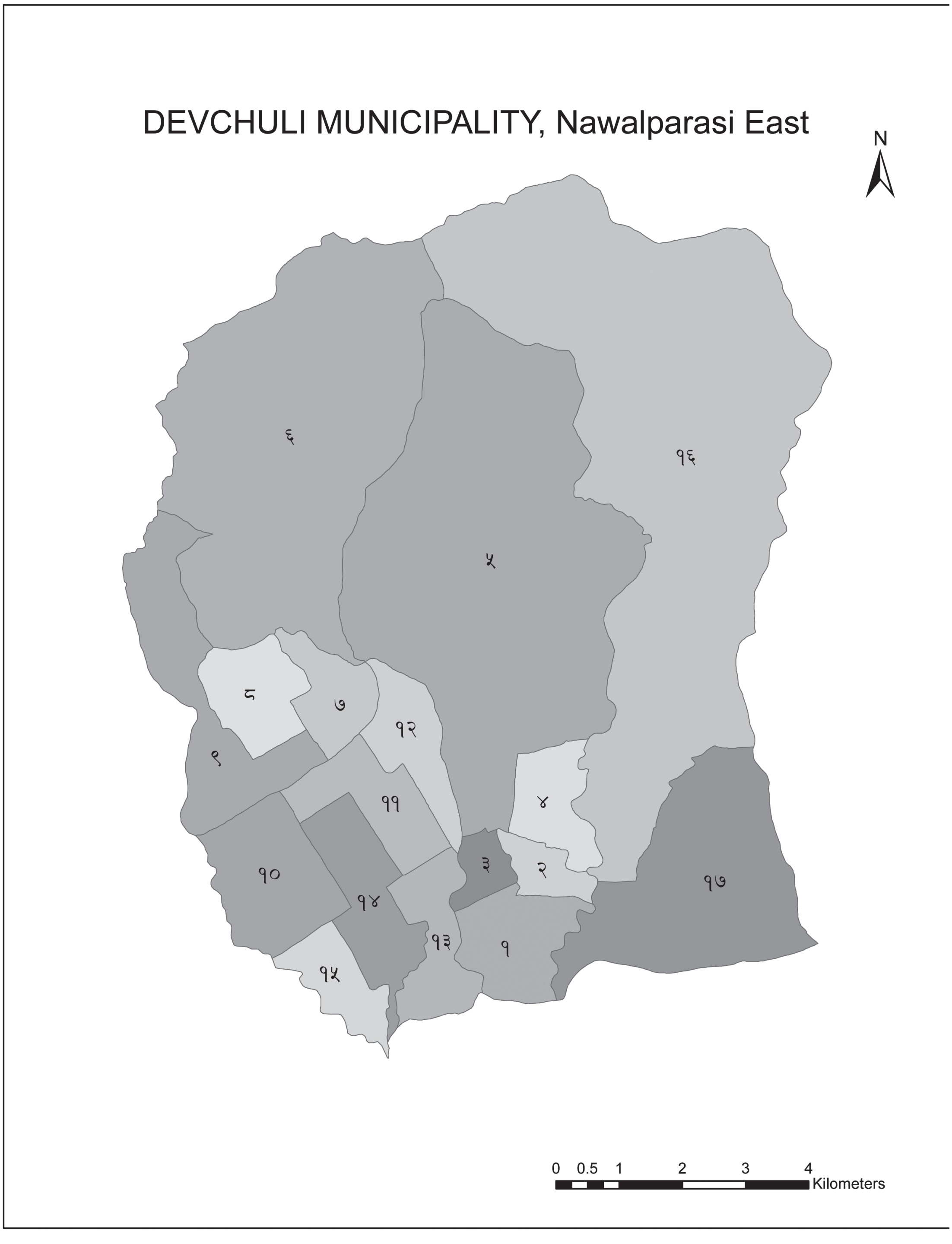
DEVCHULI MUNICIPALITY, Nawalparasi East
N
६
५
१६
८
७
१२
९
११
४
३
२
१०
१४
१७
१३
१
१५
0 0.5 1 2 3 4
Kilometers

४.३ देवचुली नगरपालिका

राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका देवचुली नगरपालिका र रजहर गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर वनाइएको हो। यस नगरपालिकामा १७ वडाहरूमा विभाजन गरी प्रशासनिक कार्य संचालन भएको छ। यसको क्षेत्रफल ११२.७२ वर्ग कि.मी. छ भने यस न.पा.को जनसंख्या ४२,६६७ र घरधुरी ८,२६१ रहेको छ। यसका सिमानामा पूर्वमा गैडाकोट न.पा., पश्चिममा हुप्सेकोट गा.पा.र कावासोती न.पा.,उत्तरमा बुलिङ्गटार गा.पा. साथै दक्षिणमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज पर्दछन्। यो नगरपालिकाकोको उत्तरी सिमानामा १९३३.५ मिटर उचाईको देवचुली डाँडा, दक्षिणमा पवित्र नारायणी नदी, पूर्वी सिमानाको रुपमा महेन्द्र राजमार्गमा रहेको झरही खोला र पश्चिमी सिमानामा महेन्द्र राजमार्गमा नै पर्ने लौकाहा खोला छन्। यस नगरपालिकाको दलदले बजार पहाडी क्षेत्रको मुख्य प्रवेशद्धार वा नाका हो। प्रमुख जातिहरूमा ब्राम्हण पहाडी, मगर, क्षेत्री, थारु, कामी, नेवार, दमाई, गुरुङ्ग, वोटे, तामाङ्ग आदि हुन्। ऐतिहासिक, धार्मिक, पर्यटकीय महत्व बोकेको देवचुली डाडा,होम स्टेको प्रचुर सम्भावना बोकेको र मगर समुदायको बसोबास रहेको कुमसोत, किर्तिपुर र बन्दीपुर जस्ता वस्तीहरू रहेका छन्। यसको साथै संचालनमा आएका पिप्रहर होमस्टे र नारायणी नदी किनारमा रहेका होटल, रिसोर्ट तथा मध्यवर्ती सामुदायिक वनहरूले यस नगरपालिकाको पर्यटकीय विकासका सम्भावना उजागर गर्दछन्। यस न.पा.को साविकको प्रगतिनगर गा.वि.स.मा नेपालमा नै पहिलो बाल क्लव जागृति बाल क्लव नेपाल दर्ता भएको हो। साविकको प्रगतिनगर गा.वि.स. नेपालमा नै पहिलो घोषणा भएको खुला दिशामुक्त गा.वि.स. थियो। यहाका समथर खेतीयोग्य जमिन तथा तरकारी उत्पादनका पकेट क्षेत्रहरूले कृषि तथा अर्गानिक खेतीको सम्भावना रहेको र यसको पहाडी वस्तीहरूमा पशुपालन एवम् मौरीपालनको उत्तिकै बढी सम्भावना छ। नेपाल कै ठुलौ औद्योगिक धराना मध्येको एक चौधरी ग्रुपको सि.जी. इन्डष्ट्रिज पार्क लगायत ईटा उद्योग ,क्रसर उद्योग र यस नगरमा स्थापना भैरहेका अन्य उद्योगहरूले औद्योगिक विकासमा मा टेवा गर्नुका साथै रोजगारीका अवसरहरू बढाएको छ। देवचुली सेन्टरप्लट, धारापानी, पृथ्वीनगर, जनज्योति, दिव्यपुरी, रजहर, फारम लगायतका खेलमैदान र घुमाउरी पिक्निक स्पर्ट एण्ड पार्क, नागपोखरी बाल उद्यान, सकला बाल उद्यान साथै सालघारी, कदमपुर, शान्तिगैरा सिमसार पोखरीहरूले खेलकुद र मनोरञ्जनका थुप्रै सम्भावना बोकेको देखिन्छ। शाश्वतधाम, कालिका मन्दिर, बराजुथान, तीनकन्या माई जस्ता धार्मिक स्थलहरूले धार्मिक पर्यटनमा बढावा दिएका छन्।

देवचुली नगरपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका न.पा. र गा.वि.स.हरू : देवचुली न.पा.र रजहर गा.वि.स.

केन्द्र : साविकको देवचुली न.पाको कार्यालय वडा संख्या : १७

सीमाना :

पूर्व : गैडाकोट न.पा. पश्चिम : हुप्सेकोट गा.पा. र कावासोती न.पा.

उत्तर : बुलिङटार गा.पा. दक्षिण : चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

तालिका ४.३.२ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स. हरू	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	देवचुली	१	११५२	१३००	२४५२	५५६
२	देवचुली	२	१०३९	१०३५	२०७४	५३२
३	देवचुली	३	६३३	६८१	१३१४	२९२
४	देवचुली	४	१०४४	११७५	२२१९	४७३
५	देवचुली	५	९०७	१०९३	२०००	३९४
६	देवचुली	६	७४५	९०३	१६४८	२८२
७	देवचुली	७	८७५	११३१	२००६	४१४
८	देवचुली	८	५३०	६५४	११८४	२१६
९	देवचुली	९	१२२२	१५०९	२७३१	५४६
१०	देवचुली	१०	१०७४	१३६०	२४३४	५५६
११	देवचुली	११	१०३८	१२६४	२३०२	५०७
१२	देवचुली	१२	१०१८	१२३२	२२५०	५२२
१३	देवचुली	१३	९७९	११०८	२०८७	४७५
१४	देवचुली	१४	९०१	१०२८	१९२९	४३३
१५	देवचुली	१५	१३९८	१५१६	२९१४	६३३
१६	रजहर	१, ७ र ९	२३२५	२८३६	५१६१	११३६
१७	रजहर	२ देखि ६ र ८	२७८७	३१७५	५९६२	१२९४
		जम्मा	**१९,६६७**	**२३,०००**	**४२,६६७**	**९,२६१**

४.३.१ घर तथा आवासीय इकाइको स्वामित्व र बनौट

(क) घर/आवासीय इकाइको स्वामित्व

कुल ९ हजार २ सय ५६ परिवार मध्ये ८८.९७% परिवारहरू आफ्नै घरमा बसेका छन् भने ९.७२% परिवारहरू अरुको घरमा भाडामा बसेको पाइन्छ। त्यस्तै ०.६१% परिवारहरू संस्थागत भवनमा र ०.७०% परिवारहरू अन्य प्रकारको स्वामीत्व भएको घरमा बसोबास गरेका छन्। शहरी क्षेत्रमा अरुको घरमा भाडामा बस्ने घरपरिवारको संख्या बढी रहेको छ। विगतको तुलनामा अरुको घरमा भाडामा बस्ने परिवारहरू निरन्तर बढ्दै गएको पाइन्छ। कामको अवसर तथा अध्ययनको लागि अन्य क्षेत्रबाट यस नगरपालिकामा ओइरिने क्रम जारी छ।

तालिका ४.३.२ : घरको स्वामित्वअनुसार परिवारहरूको विवरण

एकाई	जम्मा	घर वा आवासिय इकाइको स्वामित्व			
		आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
घरपरिवार	९,२५६	८,२३५	९००	५६	६५
प्रतिशत	१००	८८.९७	९.७२	०.६१	०.७०

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

(ख) घर/आवासीय इकाइको बनौट

परिवार बसोबास गरिरहेको घर वा आवासीय इकाइको बनौटलाई सो घर/आवासीय इकाइको भौतिक संरचनाका मुख्य अङ्गहरू जग, बाहिरी गारो र छानाको बनावटको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। नतिजाअनुसार परिवारहरूले प्रयोग गरिरहेको घरहरूमध्ये ३७.६९ प्रतिशतको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेका, २८.८१ प्रतिशतको सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेका, १०.८३ प्रतिशतको ढलान पिलरसहितको, २०.३२ प्रतिशतको काठको खम्बा गाडिएको र बाँकी अन्य बनौटको जग रहेको देखिएको छ।

तालिका ४.३.३ : घरको जग अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको जग					नखुलेको
	माटो जडित इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जडित इटा/ढुंगा	ढलान पिलर सहितको	काठको खम्बा	अन्य	
९२५६	३४८९	२६६७	१००२	१८८१	८६	१३१
१००	३७.६९	२८.८१	१०.८३	२०.३२	०.९३	१.४२

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

बजार क्षेत्रमा ढलान पिलरसहितको जग रहेका घर/आवासीय इकाइहरूको धेरै देखिन्छन् साथै घरहरूको जग सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गा बनेका पनि देखिन्छन् र ग्रामीण क्षेत्रमा भने घरहरूको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गा तथा काठको खम्बाबाट बनेको देखिन्छ।

यस नगरका सबैभन्दा कढी परिवारहरू ४९.७५ प्रतिशत बाहिरी गाह्रो सिमेन्टको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा बसेको पाइन्छ। बाहिरी गाह्रो माटोको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा ३३.६६ प्रतिशत परिवारहरू तथा बाहिरी गाह्रो काठ वा फलेक भएको घरमा ६.८३ प्रतिशत परिवारहरू बसोबास गर्दछन्।

तालिका ४.३.४ : घरको गाह्रो अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको गाह्रो						नखुलेको
	माटो जोडाई इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जोडाई इटा/ढुंगा	बाँस	काठ वा फलेक	काँचो ईटाँ	अन्य	
९२५६	३११६	४६०५	३३७	६३२	७१	३६२	१३३
१००	३३.६६	४९.७५	३.६४	६.८३	०.७७	३.९१	१.४४

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन:२०६८

आवासीय घरको छानाको बनौट हेर्दा कुल परिवारले बसोबासका लागि प्रयोग गरिरहेका घरहरू मध्ये ६६.७४ प्रतिशतको जस्ता/टिनबाट, १८.०४ प्रतिशतको सिमेन्ट/ढलानबाट, १०.५० प्रतिशतको खर/परालबाट छाना बनेको देखिएको छ। त्यसैगरी बाँकी छाना अन्य सामग्रीको प्रयोगबाट बनेको देखिन्छ। बजार क्षेत्रका प्राय धेरैजसो घरहरूको सिमेन्ट/ढलानबाट बनेको देखिन्छ भने अन्य क्षेत्रमा जस्ताबाट छाना निर्मित घरहरूको बाहुल्यता रहेको देखिन्छ।

तालिका ४.३.५ : घरको छाना अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको छाना						नखुलेको
	खर वा पराल	जस्ता पाता	टायल वा स्लेट	ढलान	काठ वा फलेक	अन्य	
९,२५६	९७२	६,१७७	२४२	१,६७०	१८	३५	१४२
१००	१०.५०	६६.७४	२.६१	१८.०४	०.१९	०.३८	१.५३

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.३.२ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस नगरमा कुल ९ हजार २ सय ५६ परिवार मध्ये ७३.४२ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट ४.४४ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट ९.१३ प्रतिशत, ७.६१ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: ४.४१, ०.१७ र ०.२४ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.३.६ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको छाना						नखुलेको
	खर वा पराल	जस्ता पाता	टायल वा स्लेट	ढलान	काठ वा फलेक	अन्य	
९,२५६	९७२	६,१७७	२४२	१,६७०	१८	३५	१४२
१००	१०.५०	६६.७४	२.६१	१८.०४	०.१९	०.३८	१.५३

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.३.३ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस नगरका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा र एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। कुल परिवारको २४.३९ प्रतिशतले खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। विगत जनगणनामा एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू भन्दा यस जनगणनामा उल्लेख्य वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ९.९५ प्रतिशत रहेको छ । खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ६४.३५ रहेको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या क्रमश घट्दै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.३.७ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत							नखुलेको
	धारा वा पाइप	ट्युवबेल वा हाते पम्प	ढाकिएको इनार वा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	
९२५६	६,७९६	४११	८४५	७०४	४०८	१६	२२	५४
१००	७३.४२	४.४४	९.१३	७.६१	४.४१	०.१७	०.२४	०.५८

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.३.४ परिवारमा वत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस नगरका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ८७.६८ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार ७.३९ प्रतिशत मात्र देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: १.७८ र २.३६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.१८ प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					नखुलेको
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	
९२५६	८,११६	६८४	१७	१६५	२१८	५६
१००	८७.६८	७.३९	०.१८	१.७८	२.३६	०.६१

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.३.५ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको सुविधा

यस नगरका ६.६१ प्रतिशत परिवारहरूसग आफू बस्ने घरमा अझै पनि शौचालयको सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। हाल ७२.८६ प्रतिशत परिवारहरूले सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको फ्लस भएको आधुनिक शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या करिब २० प्रतिशत छ। खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयबाट प्राप्त रेकर्डका आधारमा यो जिल्ला खुला दिसामुक्त घोषणा भएको छ।

तालिका ४.३.९ : चर्पीको सुविधा अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	चर्पी नभएका घरपरिवार	चर्पी भएका जम्मा घरपरिवार	आधुनिक चर्पी भएका घरपरिवार	साधारण चर्पी भएका घरपरिवार	नखुलेको
९२५६	६१२	८५९०	६७४४	१८४६	५४
१००	६.६१	९२.८०	७२.८६	१९.९४	०.५८

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.३.६ परिवारले प्रयोग गर्ने सुविधाको पहुँच

यस नगरका ४.२५ प्रतिशत परिवारहरूसँग अझै पनि एकपनि सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। टि.भि. प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या ५२.४१ प्रतिशत छ। हाल ८७.६२ प्रतिशत परिवारहरूले मोबाइलको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी साइकल प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या ६३.३६ प्रतिशत देखिन्छ। यहाका ६.५४ प्रतिशत परिवारहरूले मात्र टेलिफोनको सुविधा उपभोग गरेको देखिन्छ। करिब ३ प्रतिशत परिवारसँग इन्टरनेटको पहुँच देखिन्छ। ११.०८ प्रतिशत परिवारहरूले मोटरसाइकलको सुविधा लिएको देखिन्छ।

तालिका ४.३.१० : सुविधाको पहुँच अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	एकवटा पनि सुविधा नभएका	कम्तिमा एकवटा सुविधा भएको	रेडियो	टि.भि.	केबुल टि.भि.	कम्प्यूटर	इन्टरनेट
९२५६	३९३	८७९२	६०८०	४८५१	१७१९	८१२	२७२
१००	४.२५	९४.९९	६५.६९	५२.४१	१८.५७	८.७७	२.९४
फोन	**मोबाइल**	**मोटर**	**मोटरसाइकल**	**साइकल**	**अन्य**	**फ्रिज**	**नखुलेको**
६०५	८११०	११६	१०२६	५८६५	६६	११२४	७१
६.५४	८७.६२	१.२५	११.०८	६३.३६	०.७१	१२.१४	०.७७

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.३.७ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १२.८९ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई ११.७१ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै सोही उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा १०.५२ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ७.९१ प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.३.११ : उमेर समुह अनुसारको जनसंख्या

उमेर	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल	३३६९	४४	५४९२	४९८७	४१०३	३३२०	२९९२	२५६९	२३१०	१९४६
प्रतिशत	७.९१	१०.	१२.८९	११.७१	९.६३	७.७९	७.०२	६.०३	५.४२	४.५७
पुरूष	१७९	२३८	२७६०	२२९३	१५८१	११७८	११७५	१०६३	१०१२	८९४
महिला	१५७	२१०	२७३२	२६९४	२५२२	२१४२	१८१७	१५०६	१२९८	१०५२

उमेर	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ वा माथि
जम्मा	१७५७	१४४३	१२७०	१०२१	६७०	८७२
प्रतिशत	४.१२	३.३९	२.९८	२.४०	१.५७	२.०५
पुरूष	८४५	६८०	६२९	५२४	३४३	४५४
महिला	९१२	७६३	६४१	४९७	३२७	४१८

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.३.८ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस महानगरमा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश ब्राम्हण पहाडी १४,१५६ (३३.१८%), मगर १०,६०० (२४.८४%) क्षेत्री ४,१५५

(९.७४%), थारु ३,१९२ (७.४८%), कामी २,५९८ (६.०९%), नेवार १,३८८ (३.२५%), तामाङ्ग १,१५६ (२.७१%), दमाई ८५६ (२.०१%), गुरुङ ८५३ (२.००%) बोटे ५७४ (१.३५%), ठकुरी ५३७ (१.२६%) आदी रहेका छन्। यस नगरमा करिब ४५ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, ४४ प्रतिशत जनजातिहरू, ९ प्रतिशत दलित तथा अन्यको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार,गुरुङ, तामाङ, वोटे आदी पर्दछन् भने दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्। यहाँको विस्तृत जातजातिको तुलनात्मक तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.३.१२ : जातजाति अनुसार नगरको जनसंख्या

क्र.सं.	जातजातीको नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं.	जातजातीको नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	ब्राम्हण	१४,१५६	३३.१८	२	मगर	१०,६००	२४.८४
३	क्षेत्री	४,१५५	९.७४	४	थारु	३,१९२	७.४८
५	कामी	२,५९८	६.०९	६	नेवार	१,३८८	३.२५
७	तामाङ्ग	१,१५६	२.७१	८	दमाई	८५६	२.०१
९	गुरुङ्ग	८५३	२.००	१०	वोटे	५७४	१.३५
११	ठकुरी	५३७	१.२६	१२	कुमाल	३१७	०.७४
१३	माझी	२७७	०.६५	१४	मुसलमान	२५३	०.५९
१५	सन्यासी	२४९	०.५८	१६	सार्की	२०६	०.४८
१७	घर्ती	२०४	०.४८	१८	दराई	१४३	०.३४

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.३.९ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले नगरभित्र अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूमा मातृभाषा नेपाली हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ६४.६३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। मगर मातृभाषा हुनेको हिस्सा २०.९० प्रतिशत रहेको पाइन्छ। थारु मातृभाषा हुनेहरू ६.२२ प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथो स्थानमा देखिएको भाषा तामाङ्ग हो जसको प्रतिशत २.०२ छ। नेवार मातृभाषा हुनेको हिस्सा १.८६ प्रतिशत रहेको छ साथै गुरुङ मातृभाषा हुनेको हिस्सा १.३३ प्रतिशत छ।

तालिका ४.३.१३ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र. सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली	२७,५७७	६४.६३
२.	मगर	८,९१६	२०.९०
३.	थारु	२,६५३	६.२२
४.	तामाङ्ग	८६१	२.०२
५.	नेवार	७९४	१.८६
६.	गुरुङ्ग	५६८	१.३३
७.	भोजपुरी	३४९	०.८२
८.	वोटे	२९०	०.६८
९.	माझी	२३९	०.५६
१०	मैथिली	१४९	०.३५
११	दराई	९६	०.२२
१२	उर्दु	५१	०.१२

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.३.१० अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

यस नगरको कुल जनसङ्ख्याको १.५४ प्रतिशत हिस्सामा वा ६५४ जनामा कुनै एक वा बढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ। शारीरिक अपाङ्गता भएका कुलव्यक्तिहरू २०७ मध्ये १४१ पुरूष र बाँकी २०७ महिला रहेको देखिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये ३१.६५ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १२.६८ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, १५.२८ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, २.१४ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिबिहिनता, १८.२० प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ७.१८ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ४.८८ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ७.९५ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ।

तालिका ४.३.१४ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	पुरूष	महिला	जम्मा	
	संख्या	संख्या	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	१४१	६६	२०७	३१.६५
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	४९	३४	८३	१२.६९
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	५७	४३	१००	१५.२९
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी	७	७	१४	२.१४
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	५७	६२	११९	१८.२०
मानसिक अपाङ्गता	२४	२३	४७	७.१९
बौद्धिक अपाङ्गता	२१	११	३२	४.८९
बहुअपाङ्गता	२३	२९	५२	७.९५
जम्मा	**३७९**	**२७५**	**६५४**	**१००.००**

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.३.११ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.३.१५ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	३५
२	कुल विद्यालय संख्या	४५
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	३३
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	१२
३	क्याम्पस संख्या	२

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस नगरपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ४५ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालयतर्फ जम्मा ३३ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू १२ रहेका छन्।

तालिका ४.३.१६ : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथमिक तह	१८	३	२१
२	निम्न माध्यामिक तह	६	२	८
३	माध्यामिक तह	४	६	१०
४	उच्च माध्यामिक तह	५	१	६
	जम्मा	३३	१२	४५

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस नगरका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ५६ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र ४४ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिकतर्फ कुल विद्यार्थीको ३१ प्रतिशत र संस्थागततर्फ ७ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.३.१७ : नगरपालिकाका विद्यार्थीहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	१,६४७	७८२	८६५	१,९५८	८७६	१,०८२	३,६०५	१६५८	१,९४७
२	कक्षा १-५	२,९३६	१,४७	१,४६४	२,५९७	१,१२८	१,४६९	५,५३३	२६००	२,९३३
३	कक्षा ६-८	२,३७९	१,१६८	१,२११	१,००५	३९७	६०८	३,३८४	१५६५	१,८१९
४	कक्षा ९-१०	२,१८६	१,१८९	९९७	४०९	१८३	२२६	२,५९५	१३७२	१,२२३
		६,९६२	३,४२२	३,५४०	५,५६०	२,४०१	३,१५९	१२,५२२	५,८२३	६,६९९

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) नगरपालिकाको शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.३.१८ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	जम्मा
प्रा.वि.	११२	२७	१३९
नि.मा.वि	२८	१५	४३
मा.वि.	२७	११	३८
उच्च मा.वि.	९		९
जम्मा	१७६	५३	२२९

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

४.३.१२ स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु

तालिका ४.३.१९ : निर्वाचित पदाधिकारीहरूका नाम

क्र.स.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	प्रमुख		पुर्ण कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	७०	नेपाली काँग्रेस	८५७९
२	उपप्रमुख		पार्वता तिवारी	महिला	४५	ने.क.पा. एमाले	८७५१
३	वडा अध्यक्ष	१	लक्ष्मण राज भण्डारी	पुरुष	६०	ने.क.पा. एमाले	५९१
४	सदस्य	१	बाबु राम माझी	पुरुष	४७	ने.क.पा. एमाले	६५२
५	सदस्य	१	मथुरा थनेत	पुरुष	५१	ने.क.पा. एमाले	६१७
६	महिला सदस्य	१	ईन्दिरा घर्ती	महिला	४४	ने.क.पा. एमाले	५८७
७	दलित म. सदस्य	१	उर्मिला बि.क.	महिला	३३	ने.क.पा. एमाले	६५४
८	वडा अध्यक्ष	२	माधव के.सी.	पुरुष	५४	नेपाली काँग्रेस	३७९
९	सदस्य	२	जित बहादुर महतो	पुरुष	५२	नेपाली काँग्रेस	३९३
१०	सदस्य	२	टेक बहादुर माझी	पुरुष	५२	नेपाली काँग्रेस	३७५
११	महिला सदस्य	२	दुर्गा पौंडेल	महिला	२६	नेपाली काँग्रेस	३७२
१२	दलित म. सदस्य	२	रनिका कामी	महिला	४७	नेपाली काँग्रेस	३८२
१३	वडा अध्यक्ष	३	गोपालराज शर्मा लम्साल	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	३७२
१४	सदस्य	३	यम नारायण ढकाल	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	३७१
१५	सदस्य	३	छविलाल सिन्देल	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	३५५
१६	महिला सदस्य	३	विष्णु तिवारी लम्साल	महिला	३८	नेपाली काँग्रेस	३४९
१७	दलित म. सदस्य	३	सरस्वती विश्वकर्मा	महिला	४४	नेपाली काँग्रेस	
१८	वडा अध्यक्ष	४	गिर वहादुर थापा क्षेत्री	पुरुष	३७	ने.क.पा. एमाले	४९५
१९	सदस्य	४	टंकनाथ भुसाल	पुरुष	५६	ने.क.पा. एमाले	४८९
२०	सदस्य	४	टेक बहादुर दर्लामी	पुरुष	५६	ने.क.पा. एमाले	४५६
२१	महिला सदस्य	४	चित्रा कुमारी मल्ल	महिला	५६	ने.क.पा. एमाले	४९२
२२	दलित म. सदस्य	४	सुक माया सार्की	महिला	४०	ने.क.पा. एमाले	४९०
२३	वडा अध्यक्ष	५	शिवलाल सापकोटा	पुरुष	३९	नेपाली काँग्रेस	५३८
२४	सदस्य	५	ओम बहादुर आले	पुरुष	५९	नेपाली काँग्रेस	५३६
२५	सदस्य	५	पदम बहादुर गाहा मगर	पुरुष	३०	नेपाली काँग्रेस	५२५
२६	महिला सदस्य	५	टीका माया सिंजाली	महिला	४०	नेपाली काँग्रेस	५३३
२७	दलित म. सदस्य	५	पुतली वि.क.	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	५३०
२८	वडा अध्यक्ष	६	मिन बहादुर सोती मगर	पुरुष	५०	ने.क.पा. एमाले	३५८
२९	सदस्य	६	आइत राम डिस्वा मगर	पुरुष	५०	ने.क.पा. एमाले	३६१
३०	सदस्य	६	गुम बहादुर थापा मगर	पुरुष	४५	ने.क.पा. एमाले	३५७
३१	महिला सदस्य	६	देवी कुमारी गाहा	महिला	२२	ने.क.पा. एमाले	३५८

क्र.स.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
३२	दलित म. सदस्य	६	मन कुमारी सुनार	महिला	२२	ने.क.पा. एमाले	३६०
३३	वडा अध्यक्ष	७	भुपराज पाठक	पुरुष	२९	नेपाली काँग्रेस	४२२
३४	सदस्य	७	विष्णु प्रसाद अधिकारी	पुरुष	५५	ने.क.पा. एमाले	३९२
३५	सदस्य	७	कृष्ण प्रसाद पाण्डे	पुरुष	६७	ने.क.पा. एमाले	३८०
३६	महिला सदस्य	७	चुरीकला शर्मा	महिला	४३	ने.क.पा. एमाले	४२७
३७	दलित म. सदस्य	७	फुलमाया कामी	महिला	४१	ने.क.पा. एमाले	४३७
३८	वडा अध्यक्ष	८	चन्द्र बहादुर सिंजाली	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	३१०
३९	सदस्य	८	विर बहादुर राना	पुरुष	५९	नेपाली काँग्रेस	२९६
४०	सदस्य	८	गंगा बहादुर अस्लामी	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	२९४
४१	महिला सदस्य	८	चन्द्र माया बाचे मगर	महिला	३४	नेपाली काँग्रेस	३०२
४२	दलित म. सदस्य	८	विभा कामी	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	३०१
४३	वडा अध्यक्ष	९	मेख ब. थापा सारु मगर	पुरुष	४७	ने.क.पा. एमाले	६२८
४४	सदस्य	९	राम प्रसाद पन्त	पुरुष	५८	ने.क.पा. एमाले	६६८
४५	सदस्य	९	टेक बहादुर गाहा	पुरुष	३८	ने.क.पा. एमाले	६६७
४६	महिला सदस्य	९	रिल कुमारी तमाङ	महिला	४१	ने.क.पा. एमाले	६६६
४७	दलित म. सदस्य	९	सीता नेपाली	महिला	४२	ने.क.पा. एमाले	६६०
४८	वडा अध्यक्ष	१०	केशर आले	पुरुष	५२	नेपाली काँग्रेस	६२३
४९	सदस्य	१०	श्याम कृष्ण आचार्य	पुरुष	३५	नेपाली काँग्रेस	६९१
५०	सदस्य	१०	डिल्ली राम तिवारी	पुरुष	४८	नेपाली काँग्रेस	६६९
५१	महिला सदस्य	१०	खिमा सारु	महिला	३५	नेपाली काँग्रेस	६५९
५२	दलित म. सदस्य	१०	सुमित्रा वि.क	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	६५१
५३	वडा अध्यक्ष	११	रमेश बहादुर ठाडा	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	६४८
५४	सदस्य	११	नव राज भुसाल	पुरुष	४२	ने.क.पा. एमाले	६६८
५५	सदस्य	११	हुम कान्त सुवेदी	पुरुष	४६	ने.क.पा. एमाले	६४७
५६	महिला सदस्य	११	शकुन्तला गुरुङग	महिला	३२	नेपाली काँग्रेस	६५२
५७	दलित म. सदस्य	११	शुक माया विश्वकर्मा	महिला	३३	ने.क.पा. एमाले	६५०
५८	वडा अध्यक्ष	१२	दिना नाथ भुसाल	पुरुष	४२	ने.क.पा. एमाले	६२८
५९	सदस्य	१२	भिमलाल तिवारि	पुरुष	४१	ने.क.पा. एमाले	७२७
६०	सदस्य	१२	डोल राज थापा	पुरुष	४४	ने.क.पा. एमाले	७०१
६१	महिला सदस्य	१२	सीता भुसाल	महिला	३९	ने.क.पा. एमाले	६५६
६२	दलित म. सदस्य	१२	झकमाया विश्ककर्मा	महिला	४१	ने.क.पा. एमाले	६७८
६३	वडा अध्यक्ष	१३	दिल बहादुर खत्री	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	६११
६४	सदस्य	१३	जग बहादुर वोटे	पुरुष	३१	नेपाली काँग्रेस	५७१
६५	सदस्य	१३	ओम नारायण महतो	पुरुष	५१	नेपाली काँग्रेस	५६७
६६	महिला सदस्य	१३	सुबो चन्द्र सुवेदी	महिला	३९	नेपाली काँग्रेस	६०५

क्र.स.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
६७	दलित म. सदस्य	१३	लाली माया सुनार	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	५७८
६८	वडा अध्यक्ष	१४	हेमराज दवाडी	पुरुष	५५	ने.क.पा. एमाले	६३१
६९	सदस्य	१४	औम बहादुर थापा	पुरुष	३१	ने.क.पा. एमाले	६४३
७०	सदस्य	१४	मनोज कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	४०	ने.क.पा. एमाले	६३१
७१	महिला सदस्य	१४	चन्द्र कला भुषाल	महिला	३८	ने.क.पा. एमाले	६५३
७२	दलित म. सदस्य	१४	ज्ञानु सुनार	महिला	३५	ने.क.पा. एमाले	६६९
७३	वडा अध्यक्ष	१५	हरि भक्त भट्टराई	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	६२२
७४	सदस्य	१५	सुरेश कुमार रानाभाट	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	६५५
७५	सदस्य	१५	प्रेम प्रसाद खनाल	पुरुष	४९	नेपाली काँग्रेस	६४४
७६	महिला सदस्य	१५	माया सुवेदी	महिला	३८	नेपाली काँग्रेस	६८८
७७	दलित म. सदस्य	१५	गीता परियार	महिला	४५	नेपाली काँग्रेस	६६४
७८	वडा अध्यक्ष	१६	केशर बहादुर क्षेत्री	पुरुष	४९	ने.क.पा.माओवादी केन्द्र	७३६
७९	सदस्य	१६	केशव राज गौतम	पुरुष	५८	ने.क.पा. एमाले	७६४
८०	सदस्य	१६	राम बहादुर सोमै मगर	पुरुष	३९	ने.क.पा. एमाले	७२९
८१	महिला सदस्य	१६	जानकी दे. गुरौ (लामिछाने)	महिला	४८	ने.क.पा. एमाले	८०६
८२	दलित म. सदस्य	१६	मिनु विश्वकर्मा	महिला	३६	ने.क.पा. एमाले	७८१
८३	वडा अध्यक्ष	१७	विष्णु प्रसाद आचर्य	पुरुष	५६	नेपाली काँग्रेस	१००८
८४	सदस्य	१७	विष्णु बहादुर आले	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	१०७९
८५	सदस्य	१७	खडग बहादुर थनेत	पुरुष	६३	नेपाली काँग्रेस	१०१५
८६	महिला सदस्य	१७	नव कुमारी शर्मा	महिला	४६	नेपाली काँग्रेस	१०२१
८७	दलित म. सदस्य	१७	चिजा कुमारी वि.क.	महिला	४८	नेपाली काँग्रेस	१०१८

स्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय

MADHYABINDU MUNICIPALITY, Nawalparasi East

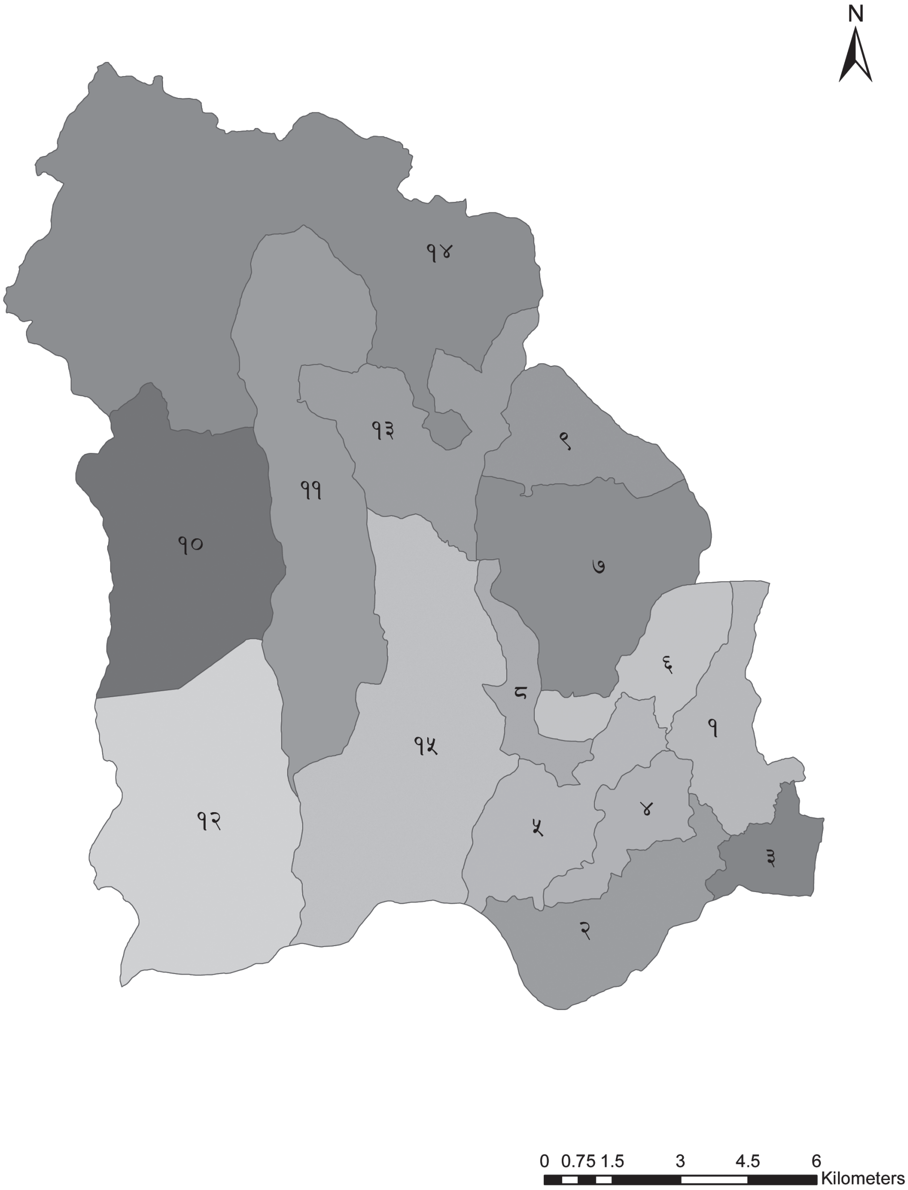

४.४ मध्यबिन्दु नगरपालिका

नेपालको पूर्व देखि पश्चिमसम्म फैलिएको महेन्द्र राजमार्गको ठीक मध्य भाग यस नगरपालिकामा पर्ने भएकोले यसको नाम मध्यबिन्दु नगरपालिका रहन गएको हो। यो नगरपालिकाको स्थापना वि.सं. २०७२ सालमा भएको थियो । त्यसबेला साविकका नारायणी, तम्सरिया र कोल्हुवा गाउँ विकास समितिहरू समावेश गरी मध्यबिन्दु नगरपालिका बनाइएको थियो। यस नगरपालिका गठन हुदा प्रत्येक साविकका गा.वि.स.हरू बाट ४ वडाका दर जम्मा १२ वडामा विभाजित गरी कृयाशिल रहेको थियो। राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका मध्यबिन्दु नगरपालिका, नयाू बेल्हनी, मैनाघाट, राकाचुली र प्रसौनी गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर वनाइएको हो । हाल यस नगरपालिकामा १५ वडाहरूमा विभाजित गरी नगरपालिकाको प्रशासनिक काम संचालन गरिएको छ। भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, सास्कृतिक स्थितिले यस नगरले निकै सम्भावना वोकेको छ। प्राकृतिक श्रोत एवं साधन पनि सम्भावनाहरू रहेका छन्। विविध प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरू बोकेको पाइन्छ। धैरैजसो समथर भुभाग भएको कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पुर्वाधारको अवस्था राम्रो देखिन्छ। यसको क्षेत्रफल २३३.३५ वर्ग कि.मी. छ भने यस न.पा.को जनसंख्या ५४, ४२४ रहेको छ। यसका सिमानामा पूर्वमा कावासोती न.पा. र हुप्सेकोट गा.पा., पश्चिममा विनयी त्रिवेणी गा.पा.,उत्तरमा हुप्सेकोट गा.पा. र पाल्पा जिल्ला साथै दक्षिणमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा नारायणी नदी रहेको छ। यसका मुख्य बजारमा चोरमारा, अरुङ्गखोला, कोल्हुवा, पनौती, मदनपुर आदि रहेका छन्। प्रमुख जातिहरूमा थारु, मगर, ब्राम्हण पहाडी, कुमाल, क्षेत्री, कामी, ठकुरी, नेवार, दमाई, गुरुङ्ग, दराई, वोटे, सार्की, तामाङ्ग आदि हुन्। यस न.पा.मा रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा लोहासेधार, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज,नन्दभाउजु ताल, भुताहा पर्यटन वन, भ्यू प्वाइन्ट टावर, बाघखोर होम स्टे आदि प्रख्यात रहेका छन्। यस क्षेत्रका नगरवासीहरूले मान्ने मुख्य चाडपर्वमा दशै, तिहार, ल्होसार, माघी, हाली, चण्डी पूर्णिमा आदि रहेको पाइन्छ।

मध्यबिन्दु नगरपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका न.पा. र गा.वि.स.हरू वा न.पा. र गा.वि.स.का वडाहरू : मध्यबिन्दु न.पा.,मैनाघाट गा.वि.स., प्रसौनी गा.वि.स. तथा नयाँ बेल्हनी गा.वि.स.का वडा नं. १-७, ९ र राकाचुली गा.वि.स.का वडा नं. १-५

केन्द्र : साविकको मध्यबिन्दु न.पाको कार्यालय

वडा संख्या : १५

सीमाना :

पूर्व : कावासोती न.पा. र हुप्सेकोट गा.पा.

पश्चिम : विनयी त्रिवेणी गा.पा.

उत्तर : हुप्सेकोट गा.पा. र पाल्पा जिल्ला

दक्षिण : चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

तालिका ४.४.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गाविसहरु	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	मध्यबिन्दु	१	१५३७	१८१७	३३५४	८३१
२	मध्यबिन्दु	२	२०२८	२११७	४१४५	८०६
३	मध्यबिन्दु	३	१२९७	१५९१	२८८८	५९७
४	मध्यबिन्दु	४	१३२१	१६४८	२९६९	६४५
५	मध्यबिन्दु	५	१३८१	१७३७	३११८	७२४
६	मध्यबिन्दु	६	१२२८	१६०१	२८२९	६०२
७	मध्यबिन्दु	७	१६४८	२०६३	३७११	८८४
८	मध्यबिन्दु	८	१३३३	१६२६	२९५९	६८३
९	मध्यबिन्दु	९	१०८८	१४४७	२५३५	५८४
१०	नयाँ बेल्हनी	८	२४८४	३१२७	५६११	१२८९
	राकाचुली	३ र ४				
११	मैनाघाट	५	१३५८	१७२८	३०८६	६९७
	नयाँ बेल्हनी	४ देखि ७ र ९				
१२	नयाँ बेल्हनी	१ देखि ३ र ५	२२७३	३०८२	५३५५	१२४४
१३	मैनाघाट	४, ६, ७ र ९	९८५	१२८३	२२६८	४७५
१४	मैनाघाट	१ देखि ३	१५०५	१७६७	३२७२	४९७
	राकाचुली	१, २ र ५				
१५	प्रसौनी	१ देखि ९	२८५३	३४७१	६३२४	१३८८
जम्मा			**२४,३१९**	**३०,१०५**	**५४,४२४**	**११,९४६**

४.४.१ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस नगरमा कुल ११ हजार ९ सय ४३ परिवार मध्ये ३७.२८ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट २६.१६ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट १४.५९ प्रतिशत, १८.०८ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: १.२७ , ०.४७ र १.७५ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.४.२ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत							नखुलेको
	धारा वा पाइप	ट्युवबेल वा हाते पम्प	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	
११,९४३	४४५२	३१२४	१७४२	२१५९	१५२	५६	२०९	४९
१००	३७.२८	२६.१६	१४.५९	१८.०८	१.२७	०.४७	१.७५	०.४१

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.४.२ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस नगरका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ८४.६५ रहेको छ। कुल परिवारको ८.६८ प्रतिशतले खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। विगत जनगणनामा एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू भन्दा यस जनगणनामा केही वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ५.७० प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका ४.४.३ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन							
	काठ/ दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	विजुली	अन्य	नखुलेको
११,९४३	१०,११०	२६	१,०३७	७	६८१	८	२४	५०
१००	८४.६५	०.२२	८.६८	०.०६	५.७०	०.०७	०.२०	०.४२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.४.३ परिवारमा वति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस नगरका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ८७.७५ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार ८.९५ प्रतिशत देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: २.२४ र ०.४६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.१७ प्रतिशत मात्र रहेका छन् ।

तालिका ४.४.४ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					नखुलेको
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	
११,९४३	१०,४८०	१,०६९	२०	२६८	५५	५१
१००	८७.७५	८.९५	०.१७	२.२४	०.४६	०.४३

श्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.४.४ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १२.८४ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई १२.२३ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरुष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १५ देखि १९

वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ९.९१ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ७.३० प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुँदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.४.५ : उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

उमेर	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल	४,२९५	५,८३४	७,५५७	७,१९६	५,९१४	४,९८	४,२६०	३,८३६	३,२२८	२,७२६
प्रतिशत	७.३०	९.९१	१२.८४	१२.२३	१०.०५	८.४७	७.२४	६.५२	५.४९	४.६३
पुरूष	२२८५	३१२१	३९९४	३५९६	२६०५	१९७२	१७४७	१६५८	१५०२	१२९८
महिला	२०१०	२७१३	३५६३	३६००	३३०९	३०१३	२५१३	२१७८	१७२६	१४२८

उमेर	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ वा माथि
जम्मा	२,३५०	१,७७४	१,४५४	१,२३३	९१४	१,२८५
प्रतिशत	३.९९	३.०१	२.४७	२.१०	१.५५	२.१८
पुरूष	११६०	८९२	७२९	६०६	४४५	५९९
महिला	११९०	८८२	७२५	६२७	४६९	६८६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.४.५ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस महानगरमा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश थारु १३,५०३ (२४.८१%), मगर १०,५५९ (१९.४०%), ब्राम्हण पहाडी ९,७४८ (१७.९१%), कुमाल ६,४८६ (११.९२%) क्षेत्री ४,१०९ (७.५५%), कामी २,४३४ (४.४७%), ठकुरी १,२९२ (२.३७%), नेवार ९९२ (१.८२%), दमाई ९८९ (१.८२%) गुरुङ्ग ९८० (१.८०%), दराई ६१४ (१.१३%), वोटे ५०७ (०.९३%), सार्की ४३७ (०.८०%) तामाङ्ग ३५४ (०.६५%), सन्यासी २८८ (०.५३%) आदी रहेका छन्। यस नगरपालिकामामा करिब ६३ प्रतिशत जनजातिहरू, २८ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, ८ प्रतिशत दलित तथा अरु अन्य जातजातिको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार आदी पर्दछन्। दलिततर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्।

तालिका ४.४.६ : जातजाति अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	जातजातीको नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	थारु	१३,५०३	२४.८१	२	मगर	१०,५५९	१९.४०
३	व्राम्हण	९,७४८	१७.९१	४	कुमाल	६,४८६	११.९२
५	क्षेत्री	४,१०९	७.५५	६	कामी	२,४३४	४.४७
७	ठकुरी	१,२९२	२.३७	८	नेवार	९९२	१.८२
९	दमाई	९८९	१.८२	१०	गुरुङ्ग	९८०	१.८०
११	दराई	६१४	१.१३	१२	वोटे	५०७	०.९३
१३	सार्की	४३७	०.८०	१४	तामाङ्ग	३५४	०.६५
१५	सन्यासी	२८८	०.५३	१६	मुसहर	१६४	०.३०
१७	मुसलमान	१३२	०.२४	१८	कठवनियान	१४२	०.२६
१९	घर्ती	८८	०.१६	२०	सुनुवार	८०	०.१५

४.४.६ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले नगरभित्र बसोबास गर्ने नागरिकहरूले बोल्ने मातृभाषा नेपाली हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ५०.७० प्रतिशत रहेको देखिन्छ। थारु मातृभाषा हुनेको हिस्सा २४.१६ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। मगर मातृभाषा हुनेहरू १६.०८ प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथ्रो स्थानमा देखिएको भाषा कुमाल हो जसको प्रतिशत २.८६ छ। पाचौ स्थानमा देखिएको भाषा गुरुङ हो जसको प्रतिशत १.३२ छ र नेवार मातृभाषा हुनेको हिस्सा १.१० प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.४.७ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र. सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली	२७,५९२	५०.७०
२.	थारु	१३,१४७	२४.१६
३.	मगर	८,७५१	१६.०८
४.	कुमाल	१,५५५	२.८६
५.	गुरुङ	७२०	१.३२
६.	नेवार	६०१	१.१०
७	वोटे	४७५	०.८७
८.	दराई	३७०	०.६८
९.	भोजपुरी	४७५	०.८७
१०.	तामाङ्ग	२६०	०.४८
११	मैथिली	२३५	०.४३
१२	हिन्दि	५४	०.१०

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.४.७ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

यस नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको २.१ प्रतिशत हिस्सामा वा १,१२५ जनामा कुनै एक वा वढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये ३४.८४ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १४.४० प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, २०.९८ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, १.५१ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिबिहिनता, १४.४० प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ६.०४ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, २.९३ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ४.८९ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ।

तालिका ४.४.८ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	
	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	३९२	३४.८४
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	१६२	१४.४०
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	२३६	२०.९८
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	१७	१.५१
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	१६२	१४.४०
मानसिक अपाङ्गता	६८	६.०४
बौद्धिक अपाङ्गता	३३	२.९३
बहुअपाङ्गता	५५	४.८९
जम्मा	११२५	१००.००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.४.८ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.४.९ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	५४
२	कुल विद्यालय संख्या	६५
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	४७
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	१८
३	क्याम्पस संख्या	३

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस नगरपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ६५ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालय तर्फ जम्मा ४७ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू १८ रहेका छन्।

तालिका ४.४.१० : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथामिक तह	२३	५	२८
२	निम्न माध्यामिक तह	११	३	१४
३	माध्यामिक तह	५	८	१३
४	उच्च माध्यामिक तह	८	२	१०
	जम्मा	४७	१८	६५

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस नगरका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ५८.८ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र ४१.२ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिकतर्फ कुल विद्यार्थीको १८.७ प्रतिशत र संस्थागततर्फ ८.७ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.४.११ : नगरका विद्यार्थीहरूको विवरण

क.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	१२७९	६४४	६३५	२०६०	९१७	११४३	३३३९	१५६१	१७७८
२	कक्षा १-५	३६१४	१८९३	१७२१	२६३७	१२०२	१४३५	६२५१	३०९५	३१५६
३	कक्षा ६-८	२७१७	१४६३	१२५४	१०६१	४१९	६४२	३७७८	१८८२	१८९६
४	कक्षा ९-१०	१७६९	१००८	७६१	५५१	२६४	२८७	२३२०	१२७२	१०४८
		९३७९	५००८	४३७१	६३०९	२८०२	३५०७	१५६८८	७८१०	७८७८

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) नगरपालिकाको शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.४.१२ : नगरका शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	जम्मा
प्रा.वि.	१३९	३९	१६८
नि.मा.वि	२६	२८	५४
मा.वि.	१९	२४	४३
उच्च मा.वि.	१५		१५
जम्मा	१९९	९१	२९०

स्रोतः जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण २०७४

४.९ स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु

तालिका ४.४.१३ : निर्वाचित पदाधिकारीहरूका नाम

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	प्रमुख		चन्द्र बहादुर राना	पुरुष	५९	नेपाली काँग्रेस	१०९९७
२	उपप्रमुख		ओम कुमारी महतो	महिला	४९	नेपाली काँग्रेस	१०८३५
३	वडा अध्यक्ष	१	लिला राम थारु	पुरुष	५८	ने.क.पा. एमाले	७४२
४	सदस्य	१	प्रेम बहादुर खत्री क्षेत्री	पुरुष	५७	ने.क.पा. एमाले	७७६
५	सदस्य	१	सुर्य प्रसाद श्रेष्ठ	पुरुष	३०	ने.क.पा. एमाले	७३८
६	महिला सदस्य	१	प्रभा गिरी	महिला	४४	ने.क.पा. एमाले	८२९
७	दलित म. सदस्य	१	लक्ष्मी परियार	महिला	३४	ने.क.पा. एमाले	८०८
८	वडा अध्यक्ष	२	नारायण पौडेल	पुरुष	४५	नेपाली काँग्रेस	७४०
९	सदस्य	२	गोविन्द नारायण थनेत	पुरुष	६५	नेपाली काँग्रेस	७००
१०	सदस्य	२	शिवराज घिमिरे	पुरुष	६१	ने.क.पा. एमाले	६७५
११	महिला सदस्य	२	हिरा माया वोटे	महिला	४०	नेपाली काँग्रेस	७१६
१२	दलित म. सदस्य	२	सृजना परियार	महिला	२२	नेपाली काँग्रेस	७०३
१३	वडा अध्यक्ष	३	अमर बहादुर महतो	पुरुष	४३	नेपाली काँग्रेस	७४७
१४	सदस्य	३	होम बहादुर महतो थारु	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	७६४
१५	सदस्य	३	छविलाल नेपाल	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	७३७
१६	महिला सदस्य	३	फुल कुमारी थारु	महिला	३८	नेपाली काँग्रेस	७३४
१७	दलित म. सदस्य	३	विमला दमाई	महिला	६१	नेपाली काँग्रेस	७४२
१८	वडा अध्यक्ष	४	पदम नारायण चौधरी	पुरुष	६९	नेपाली काँग्रेस	६६१
१९	सदस्य	४	लेख बहादुर चौधरी	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	६४१
२०	सदस्य	४	विष्णु प्रसाद न्यौपाने	पुरुष	४९	नेपाली काँग्रेस	६३०
२१	महिला सदस्य	४	योग माया महतो	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	६८४
२२	दलित म. सदस्य	४	विमला विश्वकर्मा	महिला	२७	नेपाली काँग्रेस	६४८
२३	वडा अध्यक्ष	५	नमकान्त पाठक	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	६०१
२४	सदस्य	५	डोल राज काफ्ले	पुरुष	६९	नेपाली काँग्रेस	६१२

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
२५	सदस्य	५	प्रेम बहादुर थापा	पुरुष	२९	नेपाली काँग्रेस	५९९
२६	महिला सदस्य	५	माया महतो	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	६१५
२७	दलित म. सदस्य	५	रनुमाया सार्की	महिला	४३	नेपाली काँग्रेस	६१५
२८	वडा अध्यक्ष	६	सुर्य प्रसाद न्यौपाने	पुरुष	६८	ने.क.पा. एमाले	७६०
२९	सदस्य	६	धुप नारायण थारु	पुरुष	६३	ने.क.पा. एमाले	७६४
३०	सदस्य	६	पूर्ण चन्द्र कंडेल	पुरुष	४७	ने.क.पा. एमाले	७४०
३१	महिला सदस्य	६	गीता कुमारी कुमाल	महिला	४०	ने.क.पा. एमाले	७९६
३२	दलित म. सदस्य	६	लिला कुमारी सार्की	महिला	४५	ने.क.पा. एमाले	७८८
३३	वडा अध्यक्ष	७	अमृत प्रसाद ज्ञवाली	पुरुष	४७	ने.क.पा. एमाले	८०१
३४	सदस्य	७	मधु बिलास अधिकारी	पुरुष	६१	ने.क.पा. एमाले	७९८
३५	सदस्य	७	दुलामनी महत्तो	पुरुष	५०	ने.क.पा. एमाले	७९६
३६	महिला सदस्य	७	रमा देवी ढकाल	महिला	४६	ने.क.पा. एमाले	८०९
३७	दलित म. सदस्य	७	लक्ष्मी सुनार	महिला	४३	ने.क.पा. एमाले	८१८

HUPSEKOT RURAL MUNICIPALITY, Nawalparasi East

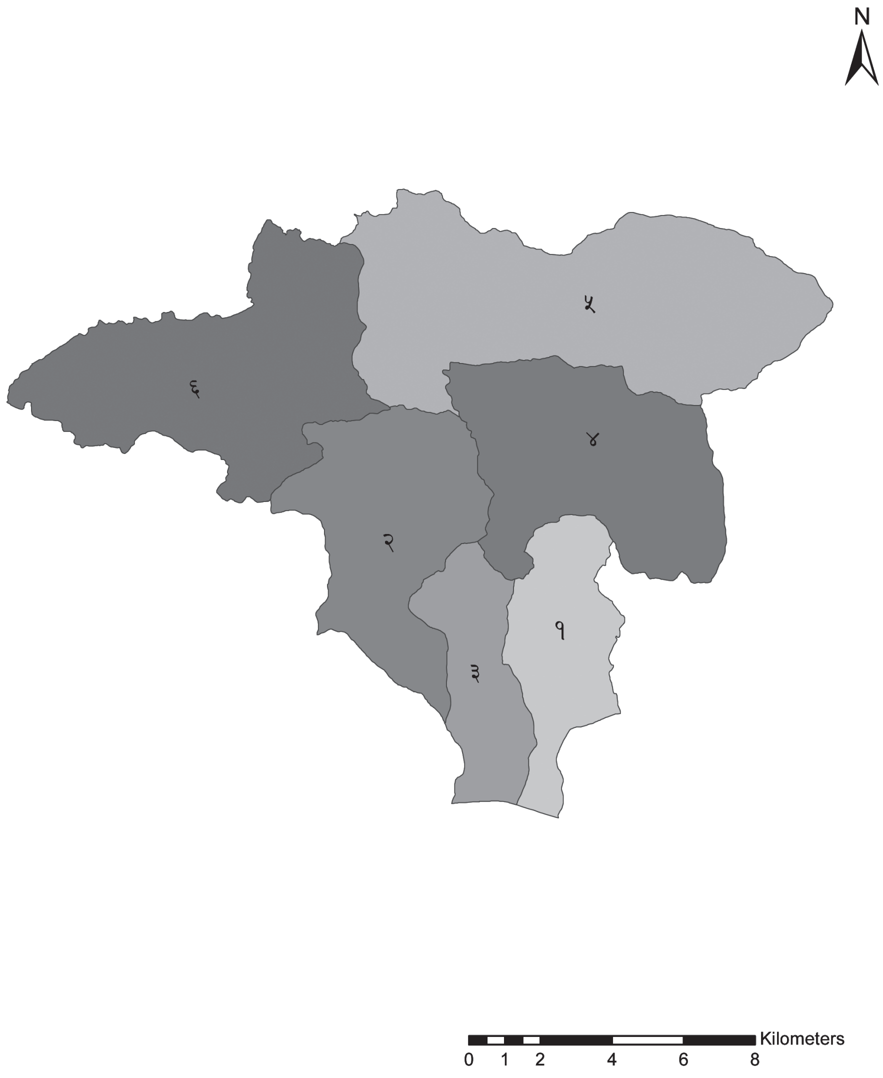

४.५ हुप्सेकोट गाउँपालिका

राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका देउराली, धौवादी र हुप्सेकोट गाउँ विकास समितिहरूलाई मिलाएर वनाइएको हो। हाल यस गाउँपालिकामा ६ वडाहरूमा विभाजित गरी गाउँपालिकाको प्रशासनिक काम संचालन गरिएको छ। भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, सास्कृतिक स्थितिले यसले सम्भावना वोकेको देखिन्छ। प्राकृतिक श्रोत एवं साधन पनि सम्भावनाहरू रहेका छन्। विविध प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरू बोकेको पाइन्छ। धैरैजसो पहाडी भुभाग भएको कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पुर्वाधारको अवस्था त्यति राम्रो छैन। यसको क्षेत्रफल १८८.२१ वर्ग कि.मी. छ भने यस न.पा.को जनसंख्या २५,०६५ रहेको छ। यसका सिमानामा पूर्वमा कावासोती र देवचुली न.पा., पश्चिममा मध्यबिन्दु न.पा.र पाल्पा जिल्ला, उत्तरमा बुडिदकाली गा.पा. र पाल्पा जिल्ला तथा दक्षिणमा कावासोती र मध्यबिन्दु न.पा.रहेको छ। प्रमुख जातिहरूमा मगर, ब्राम्हण पहाडी, कुमाल, क्षेत्री, कामी, ठकुरी, दमाई, गुरुङ्ग, सार्की, तामाङ्ग आदि हुन्। यस क्षेत्रका गाउँवासीहरूले मान्ने मुख्य चाडपर्वमा दशै, तिहार, ल्होसार, माघी, चण्डी पूर्णिमा आदि रहेको पाइन्छ।

हुप्सेकोट गाउँपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका गा.वि.स.हरू: देउराली, धौवादी र हुप्सेकोट गा.वि.स.

केन्द्र: साविकको देउराली गा.वि.स.को कार्यालय वडा संख्या: ६

सीमाना:

पूर्व: कावासोती र देवचुली न.पा. पश्चिम: मध्यबिन्दु न.पा.र पाल्पा जिल्ला

उत्तर: बुडिदकाली गा.पा. र पाल्पा जिल्ला दक्षिण: कावासोती र मध्यबिन्दु न.पा.

तालिका ४.५.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स.हरू	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	देउराली	५	१८२६	२२१७	४०४३	८६७
	धौवादी	२				
२	देउराली	१, २ र ९	१९९४	२३९८	४३९२	८२८
३	देउराली	३ र ४	२०५१	२६७०	४७२१	९३७
४	देउराली	६ र ७	२४७८	३१२८	५६०६	९८९
	धौवादी	७				
५	देउराली	८	१२१४	१४०८	२६२२	४१५
६	धौवादी	१, ३ देखि ६, ८ र ९	१७०९	१९७२	३६८१	५५२
	हुप्सेकोट	१ देखि ९				
जम्मा			११,२७२	१३,७९३	२५,०६५	४,५८८

४.५.१ घर तथा आवासीय इकाइको स्वामित्व र बनौट

(क) घर/आवासीय इकाइको स्वामित्व

कुल ४ हजार ५ सय ८८ परिवार मध्ये ९५.५१% परिवारहरू आफ्नै घरमा बसेका छन् भने २.८६% परिवारहरू अरुको घरमा भाडामा बसेको पाइन्छ। त्यस्तै ०.१७% परिवारहरू संस्थागत भवनमा र १.४६% परिवारहरू अन्य प्रकारको स्वामीत्व भएको घरमा बसोबास गरेका छन्। ग्रामीण क्षेत्र भएका कारण अधिकांश घरपरिवार आफ्नै घरमा बस्ने गरेको पाइन्छ।

तालिका ४.५.२ : घरको स्वामित्वअनुसार परिवारहरूको विवरण

एकाई	जम्मा	घर वा आवासिय इकाइको स्वामित्व			
		आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
घरपरिवार	४,५८८	४,३८२	१३१	८	६७
प्रतिशत	१००	९५.५१	२.८६	०.१७	१.४६

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

(ख) घर/आवासीय इकाइको बनौट

परिवार बसोबास गरिरहेको घर वा आवासीय इकाइको बनौटलाई सो घर/आवासीय इकाइको भौतिक संरचनाका मुख्य अङ्गहरू जग, बाहिरी गारो र छानाको बनावटको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। नतिजाअनुसार परिवारहरूले प्रयोग गरिरहेको घरहरूमध्ये ५२.७७ प्रतिशतको जग माटो जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेका, १३.७५ प्रतिशतको सिमेन्ट जडित इटा/ढुङ्गाबाट बनेका, ७.२८ प्रतिशतको ढलान पिलरसहितको, २५.३५ प्रतिशतको काठको खम्बा गाडिएको र बाँकी अन्य बनौटको जग रहेको देखिएको छ।

तालिका ४.५.३ : घरको जग अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको जग					
	माटो जडित इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जडित	ढलान पिलर इटा/ढुंगा	काठको खम्बा	अन्य सहितको	नखुलेको
४,५८८	२,४२१	६३१	३३४	१,१६३	२	३७
१००	५२.७७	१३.७५	७.२८	२५.३५	०.०४	०.८१

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

यस गाउँपालिकाका सबैभन्दा कढी परिवारहरू ६०.७९ प्रतिशत बाहिरी गाह्रो माटोको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा बसेको पाइन्छ। बाहिरी गाह्रो सिमेन्टको जोडाई ढुंगा वा ईट्टा भएको घरमा २४.६९ प्रतिशत परिवारहरू तथा बाहिरी गाह्रो बाँस भएको घरमा १३.०१ प्रतिशत परिवारहरू बसोबास गर्दछन्।

तालिका ४.५.४ : घरको गाह्रो अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको गाह्रो						नखुलेको
	माटो जोडाई इटा/ढुंगा	सिमेन्ट जोडाई इटा/ढुंगा	बाँस	काठ वा फलेक	काँचो ईटाँ	अन्य	
४,५८८	२,७८९	१,१३३	५९७	१५	३	१२	३९
१००	६०.७९	२४.६९	१३.०१	०.३३	०.०७	०.२६	०.८५

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन:२०६८

आवासीय घरको छानाको बनौट हेर्दा कुल परिवारले बसोबासका लागि प्रयोग गरिरहेका घरहरू मध्ये ७६.०९ प्रतिशतको जस्ता/टिनबाट, ६.१५ प्रतिशतको सिमेन्ट/ढलानबाट, १५.४८ प्रतिशतको खर/परालबाट छाना बनेको देखिएको छ। त्यसैगरी बाँकी छाना अन्य सामग्रीको प्रयोगबाट बनेको देखिन्छ।

तालिका ४.५.५ : घरको छाना अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	घर/आवासीय इकाइको छाना						
	खर वा पराल	जस्ता पाता	टायल वा स्लेट	ढलान	काठ वा फलेक	अन्य	नखुलेको
४,५८८	७१०	३,४९१	५०	२८२	११	२	४२
१००	१५.४८	७६.०९	१.०९	६.१५	०.२४	०.०४	०.९२

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.५.२ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस गाँउपालिकामा कुल ४ हजार ५ सय ८८ परिवार मध्ये ९०.१७ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप र ७.०८ प्रतिशतले खुला कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: ०.८९, ०.३९ र ०.२२ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.५.६ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत						
	धारा वा पाइप	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	नखुलेको
४,५८८	४१३७	२२	३२५	४१	१८	१०	३५
१००	९०१७	०.४८	७०८	०.८९	०.३९	०.२२	०.७६

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.५.३ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस गाउँपालिकाका कुल परिवार मध्ये ९१.३० प्रतिशत अर्थात अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। कुल परिवारको २.७५ प्रतिशतले खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ४.८२ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका ४.५.७ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन						
	काठ/दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	विजुली	अन्य नखुलेको
४,५८८	४,१८९	६	१२६	२	२२१	२	४२
१००	९१.३०	०.१३	२.७५	०.०४	४.८२	०.०४	०.९२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.५.४ परिवारमा बत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यहाका धेरै घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ६७.०४ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार १९.७३ प्रतिशत मात्र देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: ७.५४ र ४.५३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.२४ प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

तालिका ४.५.८ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	नखुलेको
४,५८८	३,०७६	९०५	११	३४६	२०८	४२
१००	६७०४	१९.७३	०.२४	७.५४	४.५३	०.९२

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.५.५ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको सुविधा

यस गाउँपालिकाका ३०.८२ प्रतिशत परिवारहरूसग आफू बस्ने घरमा अझै पनि शौचालयको सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। हाल ५४.२१ प्रतिशत परिवारहरूले सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको फ्लस भएको आधुनिक शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या १४.०६ प्रतिशत देखिएको छ।

तालिका ४.५.९ : चर्पीको सुविधा अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	चर्पी नभएका घरपरिवार	चर्पी भएका जम्मा घरपरिवार	आधुनिक चर्पी भएका घरपरिवार	साधारण चर्पी भएका घरपरिवार	नखुलेको
४,५८८	१,४१४	३,१३२	२,४८७	६४५	४२
१००	३०.८२	६८.२७	५४.२१	१४.०६	०.९२

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.५.६ परिवारले प्रयोग गर्ने सुविधाको पहुँच

यस गाउपालिकाका १०.१६ प्रतिशत परिवारहरूसँग अझै पनि एकपनि सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। टि.भि. प्रयोग गर्ने परिवारको संख्या ३७.७५ प्रतिशत छ। हाल ७३.३७ प्रतिशत परिवारहरूले मोबाइलको प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ। त्यसैगरी साइकल प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या ५४.७७ प्रतिशत देखिन्छ। यहाका ०.३१ प्रतिशत परिवारसँग इन्टरनेटको पहुँच देखिन्छ। ७.४५ प्रतिशत परिवारहरूले मोटरसाइकलको सुविधा लिएको देखिन्छ।

तालिका ४.५.१० : सुविधाको पहुँच अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	एकवटा पनि सुविधा नभएका	कम्तिमा एकवटा सुविधा भएको	रेडियो	टि.भि.	केबुल टि.भि.	कम्प्यूटर	इन्टरनेट
४५८८	४६६	३९६९	२४३३	१७३२	१४४	९०	१४
१००	१०.१६	८६.५१	५३.०३	३७.७५	३.१४	१.९६	०.३१
फोन	मोबाइल	मोटर	मोटरसाइकल	साइकल	अन्य	फ्रिज	नखुलेको
१७	३३६६	१२	३४२	२५१३	१४	९५	१५३
०.३७	७३.३७	०.२६	७४५	५४.७७	०.३१	२.०७	३.३३

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.५.७ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १४.४९ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसपछि बढी हिस्सा १३.१७ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहको रहेको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको पनि सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ११.७९ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या १०.४३ प्रतिशत रहेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुदै गएको देखिन्छ ।

तालिका ४.५.११ : उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समूह	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल जनसंख्या	२६१५	३३००	३६३१	२९५६	२०४७	१७५२	१४७८	१२५२	११९१	१०८४
प्रतिशत	१०.४३	१३.१७	१४.४९	११.७९	८.१७	६.९९	५.९०	५.००	४.७५	४.३२
पुरूष	१३६०	१६५८	१७६५	१३०९	६९४	५९८	५४८	४९३	४९५	५०६
महिला	१२५५	१६४२	१८६६	१६४७	१३५३	११५४	९३०	७५९	६९६	५७८
उमेर समूह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५वा माथि				
जम्मा	९११	७६७	७२७	५३३	३५७	४६४				
प्रतिशत	३.६३	३.०६	२.९०	२.१३	१.४२	१.८५				
पुरुष	४२०	३९०	३४४	२६७	१९८	२२७				
महिला	४९१	३७७	३८३	२६६	१५९	२३७				

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.५.८ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस गाउपालिकामा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश मगर १५,९९७ (६३.८२%), ब्राम्हण पहाडी २,१०१ (८.३८%), कामी १,२९०

(५.१५%), ठकुरी १,०८३ (४.३२%), दमाई १,०२३ (४.०८%), थारु ८२४ (३.२९%), क्षेत्री ६७१ (२.६८%), कुमाल ५०३ (२.०१%), गुरुङ्ग ४६० (१.८४%), तामाङ्ग २२५(०.९०%), नेवार २१७ (.८७%), सार्की १३५ (०.५४%) आदी रहेका छन्। ७३ प्रतिशत जनजातिहरू, करिब १५ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, १० प्रतिशत दलित तथा अन्यको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार, गुरुङ्ग, तामाङ्ग आदी पर्दछन् भने दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्। यहाँको विस्तृत जातजातिको तुलनात्मक तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.५.१२ : जातजाति अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	मगर	१५,९९७	६३.८२	२	ब्राम्हण	२,१०१	८.३८
३	कामी	१,२९०	५.१५	४	ठकुरी	१,०८३	४.३२
५	दमाई	१,०२३	४.०८	६	थारु	८२४	३.२९
७	क्षेत्री	६७१	२.६८	८	कुमाल	५०३	२.०१
९	गुरुङ	४६०	१.८४	१०	तामाङ	२२५	०.९०
११	नेवार	२१७	०.८७	१२	सार्की	१३५	०.५४
१३	घर्ती	३८	०.१५	१४	दराई	२९	०.१२

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.५.९ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूले बोल्ने मातृभाषा मगर हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार मगर भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ५९.१५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। नेपाली मातृभाषा हुनेको हिस्सा ३४.४६ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। थारु मातृभाषा हुनेहरू २.९२ प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथ्रो स्थानमा देखिएको भाषा गुरुङ्ग हो जसको प्रतिशत ०.९५ छ। कुमाल मातृभाषा हुनेको हिस्सा ०.८४ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.५.१३ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	मगर	१४,८२७	५९.१५
२.	नेपाली	८,६३८	३४.४६
३.	थारु	७३२	२.९२
४.	गुरुङ	२३७	०.९५
५.	कुमाल	२११	०.८४
६.	तामाङ	१७३	०.६९
७.	नेवार	१०२	०.४१

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.५.१० अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

यस गाउपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको १.७५ प्रतिशत हिस्सामा वा ४३९ जनामा कुनै एक वा बढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ। शारीरिक अपाङ्गता भएका कुलव्यक्तिहरू १४९ मध्ये ९९ पुरूष र बाँकी ५० महिला रहेको देखिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये ३३.९४ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १२.०७ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, १८.६८ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, १.८२ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिविहिनता, १६.६३ प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ६.८३ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, २.९६ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ७.०६ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ ।

तालिका ४.५.१४ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	पुरूष	महिला	जम्मा	
	संख्या	संख्या	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	९९	५०	१४९	३३.९४
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	२९	२४	५३	१२.०७
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	३९	४३	८२	१८.६८
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	५	३	८	१.८२
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	४७	२६	७३	१६.६३
मानसिक अपाङ्गता	१४	१६	३०	६.८३
बौद्धिक अपाङ्गता	६	७	१३	२.९६
बहुअपाङ्गता	९	२२	३१	७.०६
जम्मा	२४८	१९१	४३९	१००.००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.५.११ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.५.१५ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	४१
२	कुल विद्यालय संख्या	४६
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	३९
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	२७
३	क्याम्पस संख्या	१

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस नगरपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ४६ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालय तर्फ जम्मा ३९ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू ७ रहेका छन्।

तालिका ४.५.१६ : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथामिक तह	२६	३	२९
२	निम्न माध्यामिक तह	६	०	६
३	माध्यामिक तह	४	४	८
४	उच्च माध्यामिक तह	३	०	३
	जम्मा	३९	७	४६

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस नगरका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ७०.२ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र २९.८ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिक तर्फ कुल विद्यार्थीको १३.४ प्रतिशत र संस्थागत तर्फ ८.३ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.५.१७ : नगरपालिकाका विद्यार्थीहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	५९८	३११	२८७	६८९	३०७	३८२	१२८७	६१८	६६९
२	कक्षा १-५	२६४१	१३३३	१३०८	१०८०	५०७	५७३	३७२१	१८४०	१८८१
३	कक्षा ६-८	१४८७	८२९	६५८	३५४	१३९	२१५	१८४१	९६८	८७३
४	कक्षा ९-१०	७३१	३९६	३३५	१९२	९५	९७	९२३	४९१	४३२
	जम्मा	५४५७	२८६९	२५८८	२३१५	१०४८	१२६७	७७७२	३९१७	३८५५

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) गाउँपालिकाको शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.५.१८ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	महिला शिक्षक	जम्मा
प्रा· वि·	७७	३५	१	११३
नि· मा· वि	१०	१७	-	२७
मा· वि·	८	७	-	१५
उच्च मा· वि·	४	०		४
जम्मा	९९	५९	१	१५९

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

४.५.१२ स्थानीय निर्वाचनका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू

तालिका ४.५.१९ : निर्वाचित पदाधिकारीहरूको नाम

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	अध्यक्ष		लक्ष्मी देवी पाण्डे	महिला	४८	नेपाली काँग्रेस	४५९२
२	उपाध्यक्ष		स्वतन्त्र कोपिला मल्ल	महिला	५५	ने.क.पा. एमाले	४४६८
३	वडा अध्यक्ष	१	चित्र बहादुर कानु मगर	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	८०३
४	सदस्य	१	लाल बहादुर शेरपुजा	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	९६९
५	सदस्य	१	मन बहादुर परियार	पुरुष	५६	नेपाली काँग्रेस	८०५
६	महिला सदस्य	१	उर्मिला महतो	महिला	४०	नेपाली काँग्रेस	८०६
७	दलित म. सदस्य	१	विष्णु माया वि.क.	महिला	५०	नेपाली काँग्रेस	८१७
८	वडा अध्यक्ष	२	पदम ब. क्षेत्री (पौडेल)	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	७५१
९	सदस्य	२	जगर सिं थापा	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	७१७
१०	सदस्य	२	धन बहादुर सोमै	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	७०२
११	महिला सदस्य	२	तारा देवी चुहान मगर	महिला	४९	नेपाली काँग्रेस	७१९
१२	दलित म. सदस्य	२	धनिसरा वि.क.	महिला	३९	नेपाली काँग्रेस	७४४
१३	वडा अध्यक्ष	३	छविलाल मिधुन	पुरुष	४९	ने.क.पा. एमाले	१०७२
१४	सदस्य	३	विष्णु राना (मगर)	पुरुष	४७	नेपाली काँग्रेस	१०५७
१५	सदस्य	३	तारा बहादुर कार्की	पुरुष	६५	ने.क.पा. एमाले	१०३६
१६	महिला सदस्य	३	तेज माया पाण्डे	महिला	३४	ने.क.पा. एमाले	१०३७
१७	दलित म. सदस्य	३	शर्मिला घले परियार	महिला	४५	ने.क.पा. एमाले	१०३९
१८	वडा अध्यक्ष	४	रोसन थापा	पुरुष	५३	ने.क.पा. एमाले	११११३
१९	सदस्य	४	रुक्मागत भुर्तेल	पुरुष	५६	ने.क.पा. एमाले	११९२
२०	सदस्य	४	भुपाल सिंह वयम्वु मगर	पुरुष	२८	ने.क.पा. एमाले	११५८
२१	महिला सदस्य	४	मीन कुमारी ओन्टाकी	महिला	३७	ने.क.पा. एमाले	११९६
२२	दलित म. सदस्य	४	सुमित्रा नेपाली	महिला	३८	ने.क.पा. एमाले	११८४
२३	वडा अध्यक्ष	५	पदम बहादुर राना मगर	पुरुष	४५	नेपाली काँग्रेस	४५३
२४	सदस्य	५	लाल बहादुर घर्ती मगर	पुरुष	६०	नेपाली काँग्रेस	४४८
२५	सदस्य	५	तलविर सोमै मगर	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	४४३
२६	महिला सदस्य	५	तुलीसरा सोमै मगर	महिला	३८	नेपाली काँग्रेस	४४९
२७	दलित म. सदस्य	५	कर्न माया विश्वकर्मा	महिला	४५	नेपाली काँग्रेस	४४४
२८	वडा अध्यक्ष	६	छम बहादुर सोमै मगर	पुरुष	३६	नेपाली काँग्रेस	५५१
२९	सदस्य	६	खेम ब. मल्ल ठकुरी	पुरुष	३८	नेपाली काँग्रेस	५४७
३०	सदस्य	६	नन्द सिंह सोमै मगर	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	५४०
३१	महिला सदस्य	६	विनीसरा ढेंगा	महिला	४५	नेपाली काँग्रेस	५५२
३२	दलित म. सदस्य	६	मिना दमाई	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	५४७

स्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय

BUNDIKALI RURAL MUNICIPALITY, Nawalparasi East

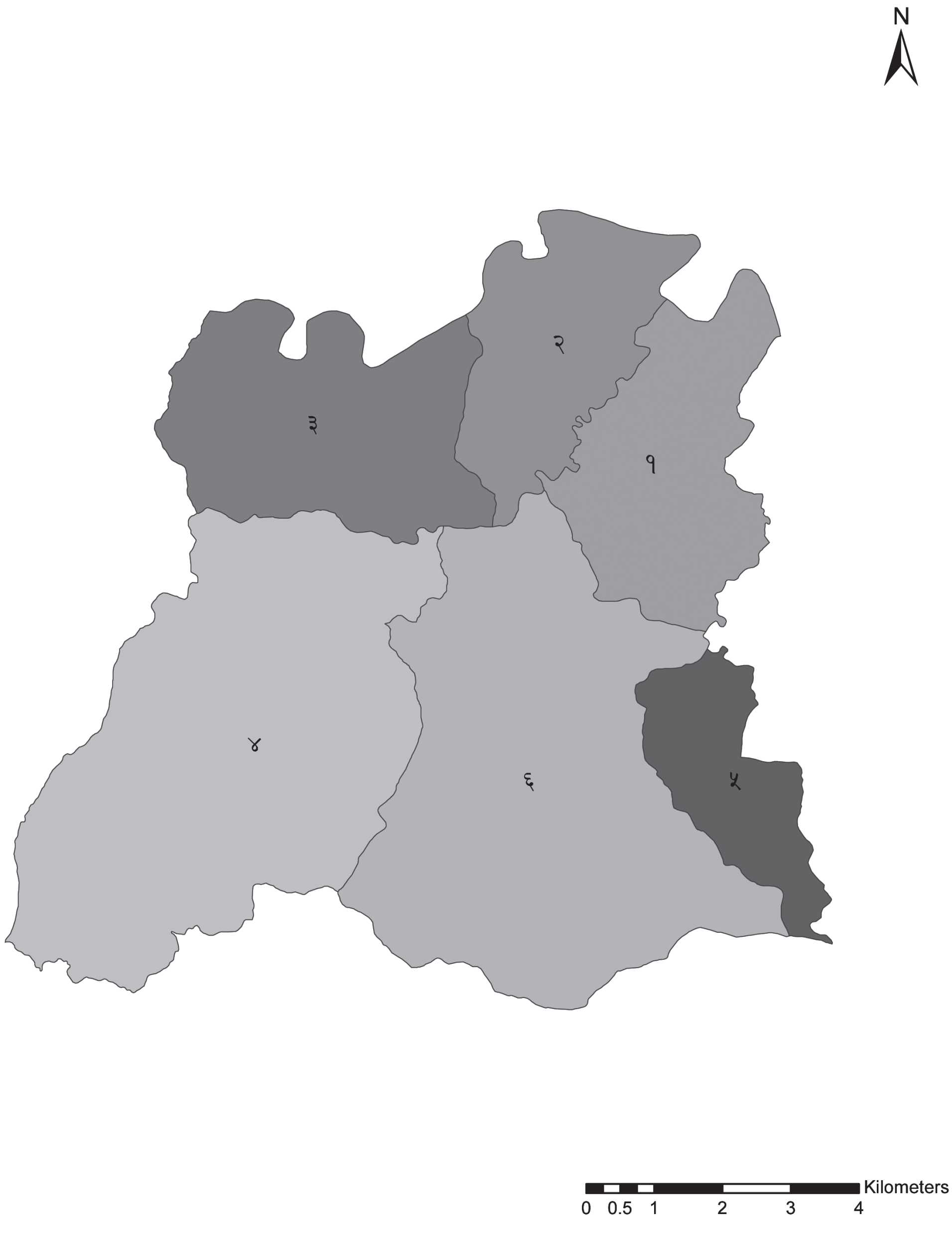

४.६ बुङ्द्रीकाली गाउँपालिका

राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका मिथुकरम, डेढगाउ, रकुवा, रुचाङ्, नरम गा.वि.स.हरु तथा जौवारी गा.वि.स.का वडा नं. १, २, ३ हरुलाई मिलाएर वनाइएको हो। यस गाउँपालिकामा ६ वडाहरुमा विभाजित गरी गाउँपालिकाको प्रशासनिक काम संचालन गरिएको छ। भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, सास्कृतिक स्थितिले निकै सम्भावना वोकेको छ। प्राकृतिक श्रोत एवं साधनको सम्भावनाहरु पनि रहेका छन्। विविध प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरु बोकेको पाइन्छ। पहाडी भुभाग भएको कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारको अवस्था त्यति राम्रो पाइदैन। यसको क्षेत्रफल ९१.८७ वर्ग कि.मी. छ भने यस गा.पा.को जनसंख्या १५,७३४ रहेको छ। २,९९८ घरपरिवार बसोवास गर्दछन्। यसका सिमानामा पूर्वमा बुलिङ्टार गा.पा., पश्चिममा पाल्पा जिल्ला, उत्तरमा तनहुँ जिल्ला साथै दक्षिणमा हुप्सेकोट गा.पा. रहेको छ। प्रमुख जातिहरुमा मगर, कामी, क्षेत्री, ब्राम्हण पहाडी, कुमाल, क्षेत्री, कामी, ठकुरी, नेवार, दमाई, दराई, सार्की आदि हुन्। अधिकांश मगर जातिको बसोवास रहेको छ। यस क्षेत्रका गाउँपालिकावासीहरुले मान्ने मुख्य चाडपर्वमा दशै, तिहार, ल्होसार, माघी, हाली, चण्डी पूर्णिमा आदि रहेको पाइन्छ।

बुडिदकाली गाउँपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका गा.वि.स.हरु तथा गा.वि.स.का वडाहरु : मिथुकरम, डेढगाउ, रकुवा, रुचाङ्ग र नरम गा.वि.स.हरु तथा जौवारी गा.वि.स.का वडा नं. १-३

केन्द्र : साविकको डेढगाउ गा.वि.स.को कार्यालय वडा संख्या : ६

सीमाना :

पूर्व : बुलिङ्गटार गा.पा. पश्चिम : पाल्पा जिल्ला

उत्तर : तनहुँ जिल्ला दक्षिण : हुप्सेकोट गा.पा.

तालिका ४.६.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स.हरु	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	मिथुकरम	१ देखि ९	११२१	१३२०	२४४१	५०३
२	डेढगाउँ	१ देखि ९	१४१२	१८७४	३२८६	७५०
३	रकुवा	१ देखि ९	९४७	१२२५	२१७२	४८६
४	रुचाङ	१ देखि ९	१३९८	१६५९	३०५७	५४१
५	जौवारी	१ देखि ३	६७१	८४४	१५१५	२१६
६	नरम	१ देखि ९	१४४१	१८२२	३२६३	५०२
	जम्मा	६,९९०	८,७४४	१५,७३४	२,९९८	

४.६.१ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस गाउँपालिकामा कुल २ हजार

९ सय ९८ परिवार मध्ये ८५.३९ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ढाकिएको कुवाबाट ०.७७ प्रतिशत, ५.७४ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोलाबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमशः ६.४० र १.५३ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.६.२ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत					
	धारा वा पाइप	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	नखुलेको
२,९९८	२,५६०	२३	१७२	१९२	४६	५
१००	८५.३९	०.७७	५.७४	६.४०	१.५३	०.१७

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.६.२ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस गाउपालिकाका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ९०.४३ रहेको छ। कुल परिवारको १.८७ प्रतिशतले मात्र खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। विगत जनगणनामा एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू भन्दा यस जनगणनामा थोरै मात्र वृद्धि भएको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ६.९७ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका ४.६.३ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन						
	काठ/दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	अन्य	नखुलेको
२,९९८	२,७११	१०	५६	४	२०९	२	६
१००	९०.४३	०.३३	१.८७	०.१३	६.९७	०.०७	०.२०

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.६.३ परिवारमा वति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस गाउँपालिकाका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलर प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार सोलर प्रयोग गर्ने परिवार ४८.१३ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार १५.२४ प्रतिशत देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमशः ८.२१ र २८.०२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.२० प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

तालिका ४.६.४ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	नखुलेको
२,९९८	२४६	४५७	६	१,४४३	८४०	६
१००	८.२१	१५.२४	०.२०	४८.१३	२८.०२	०.२०

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.६.४ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १२.८४ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई १२.२३ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरुष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ९.९१ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरुको जनसंख्या ७.३० प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुँदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.६.५ : उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समूह	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कूल जनसंख्या	४,२९५	५,८३४	७,५५७	७,१९६	५,९१४	४,९८५	४,२६०	३,८३६	३,२२८	२,७२६
प्रतिशत	७३०	९.९१	१२.८४	१२.२३	१०.०५	८.४७	७२४	६.५२	५.४९	४.६३
पुरूष	२२८५	३१२१	३९९४	३५९६	२६०५	१९७२	१७४७	१६५८	१५०२	१२९८
महिला	२०१०	२७१३	३५६३	३६००	३३०९	३०१३	२५१३	२१७८	१७२६	१४२८
उमेर समूह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५ वा माथि				
जम्मा	२,३५०	१,७७४	१,४५४	१,२३३	९१४	१,२८५				
प्रतिशत	३.९९	३.०१	२.४७	२.१०	१.५५	२.१८				
पुरूष	११६०	८९२	७२९	६०६	४४५	५९९				
महिला	११९०	८८२	७२५	६२७	४६९	६८६				

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.६.५ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस गाउपालिकामा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश मगर १०,०४० (६३.८१%), कामी १,२१६ (७.७३%), क्षेत्री ९५० (६.०४%), ब्राम्हण पहाडी ९२८ (५.९०%), दमाई ६६७ (४.२४%), नेवार ५६३ (३.५८%), दराई ३०६ (१.९४%),

ठकुरी १८३ (१.१६%), गुरुङ्ग ११५ (०.७३%) आदी रहेका छन्। यस गाउपालिकामा करिब ७१ प्रतिशत जनजातिहरु, १३ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, १५ प्रतिशत दलित र साथै अन्य जातजातिहरुको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, नेवार, दराई, घर्ती आदी पर्दछन् । दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन् । यहाँको विस्तृत जातजातिको तुलनात्मक तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.६.६ : जातजाति अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	मगर	१०,०४०	६३.८१	२	कामी	१,२१६	७.७३
३	क्षेत्री	९५०	६.०४	४	ब्राम्हण	९२८	५.९०
५	दमाई	६६७	४.२४	६	नेवार	५६३	३.५८
७	सार्की	५२४	३.३३	८	दराई	३०६	१.९४
९	ठकुरी	१८३	१.१६	१०	घर्ती	१६२	१.०३
११	गुरुङ	११५	०.७३	१२	मुसलमान	२३	०.१५

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.६.६ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले गाउपालिकाभित्र बसोबास गर्ने नागरिकहरूले बोल्ने मातृभाषा मगर हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार मगर भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ६१.८५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। नेपाली मातृभाषा हुनेको हिस्सा ३२.२८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। नेवार मातृभाषा हुनेहरू २.६५ प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथो स्थानमा देखिएको भाषा दराई हो जसको प्रतिशत १.६४ छ। गुरुङ्ग मातृभाषा हुनेको हिस्सा ०.७२ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.६.७ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	मगर	९,७३१	६१.८५
२.	नेपाली	५,०७९	३२.२८
३.	नेवार	४१७	२.६५
४.	दराई	२५८	१.६४
५.	गुरुङ	११४	०.७२

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.६.७ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको विवरण

यस गाउपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको ३.३ प्रतिशत हिस्सामा वा ५२४ जनामा कुनै एक वा वढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये २१.९५ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १२.२१ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, ३३.२१ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, १.७२ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिविहिनता, १६.०३ प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता,

२.८६ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ३.०५ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ८.९७ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ ।

तालिका ४.६.८ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	
	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	११५	२१.९५
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	६४	१२.२१
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	१७४	३३.२१
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	९	१.७२
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	८४	१६.०३
मानसिक अपाङ्गता	१५	२.८६
बौद्धिक अपाङ्गता	१६	३.०५
बहुअपाङ्गता	४७	८.९७
जम्मा	५२४	१००.००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.६.८ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.६.९ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	४२
२	कुल विद्यालय संख्या	३६
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	३४
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	२
३	क्याम्पस संख्या	१

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस नगरपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ३६ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालयतर्फ जम्मा ३४ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू २ रहेका छन्।

तालिका ४.६.१० : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथामिक तह	२०	२	२२
२	निम्न माध्यामिक तह	९	०	९
३	माध्यामिक तह	४	०	४
४	उच्च माध्यामिक तह	१	०	१
	जम्मा	३४	२	३६

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरुको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस गाउँपालिकाका कुल विद्यार्थीहरु मध्ये ९२.६ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र ७.४ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिक तर्फ कुल विद्यार्थीको १३.६ प्रतिशत रहेको छ। सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने छात्रको तुलनामा छात्राको संख्या बढी देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने छात्राको तुलनामा छात्रको संख्या बढी देखिन्छ ।

तालिका ४.६.११ : विद्यार्थीहरूको विवरण

क.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	५९५	३१०	२८५	१६४	६९	९५	७५९	३७९	३८०
२	कक्षा १-५	१६३५	८३८	७९७	१४९	६६	८३	१७८४	९०४	८८०
३	कक्षा ६-८	११५२	५९६	५५६	०	०	०	११५२	५९६	५५६
४	कक्षा ९-१०	५३२	२८८	२३४	०	०	०	५३२	२८८	२३४
	जम्मा	३९१४	२०३२	१८७२	३१३	१३५	१७८	४२२७	२१६७	२०५०

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.६.१२ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	जम्मा
प्रा· वि·	७६	२४	१००
नि· मा· वि	१३	१०	२३
मा· वि·	१०	७	१७
उच्च मा· वि·	२	०	२
जम्मा	१०१	४१	१४२

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

४.६.९ स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु

तालिका ४.६.१३ : निर्वाचित पदाधिकारीहरुका नाम

क.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	अध्यक्ष		दुर्गा बहादुर राना	पुरुष	७०	नेपाली काँग्रेस	३१९१
२	उपाध्यक्ष		माया देवी श्रेष्ठ	महिला	५०	नेपाली काँग्रेस	३१७३
३	वडा अध्यक्ष	१	टोल नाथ कण्डेल	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	५०४
४	सदस्य	१	बम ब. दरलामी मगर	पुरुष	६६	नेपाली काँग्रेस	४८६
५	सदस्य	१	अर्जुन कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	२९	नेपाली काँग्रेस	४७४
६	महिला सदस्य	१	सुक माया भाट क्षेत्री	महिला	३९	नेपाली काँग्रेस	४९५
७	दलित म. सदस्य	१	निर माया बस्याल	महिला	३४	नेपाली काँग्रेस	४९६

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
८	वडा अध्यक्ष	२	बाल प्रसाद ठाडा	पुरुष	५८	ने.क.पा. एमाले	९६२
९	सदस्य	२	खड्क बहादुर सारु	पुरुष	५५	ने.क.पा. एमाले	९१८
१०	सदस्य	२	सुदिप श्रेष्ठ	पुरुष	२७	ने.क.पा. एमाले	९१६
११	महिला सदस्य	२	सिद्धि पुर्नि दराइ	महिला	४७	ने.क.पा. एमाले	९३९
१२	दलित म. सदस्य	२	भुल माया वि.क	महिला	३५	ने.क.पा. एमाले	९१३
१३	वडा अध्यक्ष	३	यम वहादुर थापा ठाडा	पुरुष	५०	नेपाली काँग्रेस	४७१
१४	सदस्य	३	लक्ष्मी बहादुर थापा क्षेत्री	पुरुष	४२	नेपाली काँग्रेस	४८१
१५	सदस्य	३	लक्ष्मी कान्त पाण्डेय	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	४७६
१६	महिला सदस्य	३	रीमा कुमारी पाटा	महिला	३५	नेपाली काँग्रेस	४६९
१७	दलित म. सदस्य	३	सुमित्रा वि.क	महिला	४४	नेपाली काँग्रेस	४८३
१८	वडा अध्यक्ष	४	मन बहादुर सारु मगर	पुरुष	३८	नेपाली काँग्रेस	८३०
१९	सदस्य	४	धन लाल सोती मगर	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	८०९
२०	सदस्य	४	राम ब. रकिम मगर	पुरुष	३८	नेपाली काँग्रेस	८०९
२१	महिला सदस्य	४	खगी सरा सिजांली मगर	महिला	४५	नेपाली काँग्रेस	७८७
२२	दलित म. सदस्य	४	धनु मायाँ विश्वकर्मा	महिला	५०	नेपाली काँग्रेस	८०९
२३	वडा अध्यक्ष	५	दल बहादुर खरु मगर	पुरुष	६३	ने.क.पा. एमाले	३८४
२४	सदस्य	५	मान बहादुर श्रेष्ठ	पुरुष	५९	ने.क.पा. एमाले	३७८
२५	सदस्य	५	कुल सिं राना मगर	पुरुष	६१	ने.क.पा. एमाले	३७७
२६	महिला सदस्य	५	हुमि सरा चितौरे मगर	महिला	३३	ने.क.पा. एमाले	३८८
२७	दलित म. सदस्य	५	फुल माया दमाई	महिला	३६	ने.क.पा. एमाले	३८२
२८	वडा अध्यक्ष	६	नेम बहादुर थापा	पुरुष	३९	ने.क.पा. एमाले	६१०
२९	सदस्य	६	खिम बहादुर गाहा	पुरुष	४६	ने.क.पा. एमाले	६१४
३०	सदस्य	६	तारा ब. पुलामी मगर	पुरुष	४१	ने.क.पा. एमाले	६०९
३१	महिला सदस्य	६	पुनिसरा सारु मगर	महिला	२७	ने.क.पा. एमाले	६२९
३२	दलित म. सदस्य	६	तिल कुमारी सार्की	महिला	५४	ने.क.पा. एमाले	६२१

स्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय,२०७४

Bulingtar Gaupalika, Nawaparasi_East

४.७ बुलिङ्गटार गाउँपालिका

राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका कोटथर, डाडाझेरी, बुलिङ्गटार, अर्खला, भारतीपुर गा.वि.स.हरू तथा जौवारी गाउँ विकास समितिका वडा नं. ५, ६, ७, ८ र ९ हरूलाई मिलाएर वनाइएको हो। हाल यस गाउँपालिकामा ६ वडाहरूमा विभाजित गरी गाउँपालिकाको प्रशासनिक काम संचालन गरिएको छ। भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, सास्कृतिक स्थितिले यस गाउँले निकै सम्भावना वोकेको छ। प्राकृतिक श्रोत एवं साधन सम्भावनाहरू पनि उत्तिकै रहेका छन्। विविध प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरू बोकेको पाइन्छ। पहाडी भुभाग भएको कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पुर्वाधारको अवस्था त्यति राम्रो छैन्। यसको क्षेत्रफल १४७.६८ वर्ग कि.मी. छ भने यस गा.पा.को जनसंख्या १९,१२२ रहेको छ र ३,४८७ घरपरिवार बसोवास गरेका छन्। यसका सिमानामा पूर्वमा गैडाकोट न.पा. र तनहू जिल्ला, पश्चिममा बुड्दीकाली गा.पा.,उत्तरमा तनहू जिल्ला साथै दक्षिणमा हुप्सेकोट गा.पा. र देवचुली न.पा रहेका छन्। प्रमुख जातिहरूमा मगर, कुमाल, कामी, दमाई, सार्की, ब्राम्हण पहाडी, क्षेत्री, नेवार, ठकुरी आदि हुन्। बसोवासका हिसाबले मगर जातिको उल्लेख्य रहेको छ। यस क्षेत्रका गाउँवासीहरूले मान्ने मुख्य चाडपर्वमा दशै, तिहार, ल्होसार, माघी, हाली, चण्डी पूर्णिमा आदि रहेको पाइन्छ।

बुलिङ्गटार गाउँपालिका सिमाना, वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका गा.वि.स.हरू तथा गा.वि.स.का वडाहरू : कोटथर, डाँडाझेरी, बुलिङ्गटार, अर्खला र भारतीपुर गा.वि.स.हरू तथा जौवारी गा.वि.स.का वडा नं. ४-९

केन्द्र : साविकको बुलिङ्गटार गा.वि.स.को कार्यालय वडा संख्या : ६

सीमाना :

पूर्व : गैडाकोट न.पा. र तनहुँ जिल्ला पश्चिम : बुडिदकाली गा.पा.

उत्तर : तनहुँ जिल्ला दक्षिण : हुप्सेकोट गा.पा. र देवचुली न.पा.

तालिका ४.७.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स.हरू	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	कोटथर	१ देखि ९	१४४५	१६३८	३०८३	५०३
२	डाँडाझेरी	१ देखि ९	१२९८	१४६४	२७६२	४२२
३	बुलिङ्गटार	१ देखि ९	१६२४	१९८४	३६०८	७५६
४	अर्खला	१ देखि ९	१८३०	२२८८	४११८	६७२
५	जौवारी	४ देखि ९	१०५९	१३०३	२३६२	४६४
६	भारतीपुर	१ देखि ९	१४०७	१७८२	३१८९	६७०
	जम्मा	८,६६३	१०,४५९	१९,१२२	३,४८७	

४.७.१ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस गाउँपालिकामा कुल १३ हजार ६ सय २३ परिवार मध्ये ६३.६७ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट १४.३४ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट १५.२१ प्रतिशत, ४.९८ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: ०.३२ , ०.१६ र ०.८५ प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.७.२ : खानेपानीको स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत						
	धारा वा पाइप	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	नखुलेको
३,४८७	२,९४३	६९	२२६	२१७	२१	२	९
१००	८४·४०	१·९८	६·४८	६·२२	०·६०	०·०६	०·२६

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.७.२ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस गाउँपालिकाका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ९६.४४ रहेको छ कुल परिवारको १.३८ प्रतिशत परिवारले मात्र खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा १.८९ प्रतिशत रहेको छ । खाना पकाउन काठ तथा दाउरामा निर्भर रहेने गरेको देखिन्छ।

तालिका ४.७.३ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन			
	काठ/दाउरा	एल पि ग्यास	गोबर ग्याँस	नखुलेको
३,४८७	३,३६३	४८	६६	९
१००	९६·४४	१·३८	१·८९	०·२६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.७.३ परिवारमा वत्ति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस गाउँपालिकाका धेरैजसो घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली तथा सोलर प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ३५.३६ प्रतिशत रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: ३१.८६ र ३१.३७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। मटितेल प्रयोग गर्ने

परिवारहरू केवल १.१५ प्रतिशत मात्र रहेका छन् ।

तालिका ४.७.४ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत				
	विजुली	मट्टितेल	सौर्य	अन्य	नखुलेको
३,४८७	१,२३३	४०	१,१११	१,०९४	९
१००	३५.३६	१.१५	३१.८६	३१.३७	०.२६

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.७.४ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १२.८४ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई १२.२३ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरुष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ९.९१ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ७.३० प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुँदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.७.५ : उमेर समुह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समूह	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल जनसंख्या	४,२९५	५,८३४	७,५५७	७,१९६	५,९१४	४,९८५	४,२६०	३,८३६	३,२२८	२,७२६
प्रतिशत	७३०	९.९१	१२.८४	१२.२३	१०.०५	८.४७	७२४	६.५२	५.४९	४.६३
पुरूष	२२८५	३१२१	३९९४	३५९६	२६०५	१९७२	१७४७	१६५८	१५०२	१२९८
महिला	२०१०	२७१३	३५६३	३६००	३३०९	३०१३	२५१३	२१७८	१७२६	१४२८
उमेर समूह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५वा माथि				
जम्मा	२,३५०	१,७७४	१,४५४	१,२३३	९१४	१,२८५				
प्रतिशत	३.९९	३.०१	२.४७	२.१०	१.५५	२.१८				
पुरूष	११६०	८९२	७२९	६०६	४४५	५९९				
महिला	११९०	८८२	७२५	६२७	४६९	६८६				

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.७.५ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकामा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश मगर १२,३९६ (६४.८३%), कुमाल १,४५९ (७.६३%), सार्की १,०९२ (५.७१%),

कामी १,०५४ (५.५१%), दमाई ७७६ (४.०६%)ब्राम्हण पहाडी ५३७ (२.८१%), क्षेत्री ४८७ (२.५५%), नेवार ३४६ (१.८१%), ठकुरी ३३४ (१.७५%), सन्यासी १५८ (०.८३%), दराई १०२ (०.५३%), गुरुङ्ग ९७ (०.५१%), बोटे ९३ (०.४९%), घर्ती ८२ (०.४३%) आदी रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा करिब ७६ प्रतिशत जनजातिहरू, ८ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, १५ प्रतिशत दलित साथै अन्य जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार आदी पर्दछन् भने दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्।

तालिका ४.७.६ : जातजाति अनुसारको जनसंख्या

१	मगर	१२,३९६	६४·८३	२	कुमाल	१,४५९	७६३
३	सार्की	१,०९२	५·७१	४	कामी	१,०५४	५·५१
५	दमाई	७७६	४·०६	६	ब्राह्यमण	५३७	२·८१
७	क्षेत्री	४८७	२·५५	८	नेवार	३४६	१·८१
९	ठकुरी	३३४	१·७५	१०	सन्यासी	१५८	०·८३
११	दराई	१०२	०·५३	१२	गुरुङ	९७	०·५१
१३	वोटे	९३	०·४९	१४	घर्ती	८२	०·४३
१५	मुसलमान	१६	०·०८	१६	तामाङ	११	०·०६

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.७.६ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले गाउँपालिकाभित्र बसोबास गर्ने नागरिकहरूले बोल्ने मातृभाषा मगर हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार मगर भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ६४.२४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। नेपाली मातृभाषा हुनेको हिस्सा ३२.१९ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। नेवार मातृभाषा हुनेहरू १.५५ प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथ्रो स्थानमा देखिएको भाषा दराई हो जसको प्रतिशत ०.५३ छ। गुरुङ्ग मातृभाषा हुनेको हिस्सा ०.४९ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.७.७ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	मगर	१२,२८४	६४·२४
२.	नेपाली	६,१५५	३२१९
३.	नेवार	२९७	१·५५
४.	दराई	१०२	०·५३
५.	गुरुङ	९४	०·४९
६.	कुमाल	४३	०·२२
७.	वोटे	३२	०१७

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.७.८ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको विवरण

यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको ३.२ प्रतिशत हिस्सामा वा ६०४ जनामा कुनै एक वा वढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये २३.१८ प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, १२.४२ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, २६.९९ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, २.१५ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिबिहिनता, १७.७२ प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ४.१४ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ३.४८ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ९.९३ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ ।

तालिका ४.७.८ : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	
	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	१४०	२३.१८
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	७५	१२.४२
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	१६३	२६.९९
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	१३	२.१५
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	१०७	१७७२
मानसिक अपाङ्गता	२५	४.१४
बौद्धिक अपाङ्गता	२१	३.४८
बहुअपाङ्गता	६०	९.९३
जम्मा	६०४	१००.००

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदनः २०६८

४.७.९ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.७.९ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	४१
२	कुल विद्यालय संख्या	४५
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	४४
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	१
३	क्याम्पस संख्या	१

स्रोतः जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस गाउँपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ४५ रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालय जम्मा ४४ रहेका छन् । त्यस्तै संस्थागत विद्यालय १ रहेको छ ।

तालिका ४.७.१० : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथामिक तह	२९	१	३०
२	निम्न माध्यामिक तह	८	०	८
३	माध्यामिक तह	६	०	६
४	उच्च माध्यामिक तह	१	०	१
	जम्मा	४४	१	४५

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत संख्या

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यसका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ९७.३ प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र २.७ प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिकतर्फ कुल विद्यार्थीको १३.४९ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.७.११ : विद्यार्थीहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	४५७	२१७	२४०	८९	३५	५४	५४६	२५२	२९४
२	कक्षा १-५	२१९६	११२३	१०७३	४०	१६	२४	२२३६	११३९	१०९७
३	कक्षा ६-८	१३२४	७१०	६१४	०	०	०	१३२४	७१०	६१४
४	कक्षा ९-१०	६२०	३५२	२६८	०	०	०	६२०	३५२	२६८
	जम्मा	४५९७	२४०२	२१९५	१२९	५१	७८	४७२६	२४५३	२२७३

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ग) गाउँपालिकाको शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.७.१२ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	जम्मा
प्रा· वि·	८३	३३	११६
नि· मा· वि	१९	७	२६
मा· वि·	६	५	११
उच्च मा· वि·	२	०	२
जम्मा	११०	४५	१५५

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

४.७.१० स्थानीय निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू

तालिका ४.७.१३ : निर्वाचित पदाधिकारीहरूका नाम

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	अध्यक्ष		शशि किरण वस्ताकोटी	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	४६९८
२	उपाध्यक्ष		**मैना कामी**	महिला	५७	नेपाली काँग्रेस	४६६२
३	वडा अध्यक्ष	१	दिल बहादुर सुर्यवंशी	पुरुष	४३	नेपाली काँग्रेस	७५८
४	सदस्य	१	चेस राम आले मगर	पुरुष	५३	नेपाली काँग्रेस	७७४
५	सदस्य	१	कुल मान श्रेष्ठ	पुरुष	६१	नेपाली काँग्रेस	७६३
६	महिला सदस्य	१	खिम सरा सिंजाली	महिला	४९	नेपाली काँग्रेस	७७३
७	दलित म. सदस्य	१	चिनी माया दमाई	महिला	३५	नेपाली काँग्रेस	७६४
८	वडा अध्यक्ष	२	प्रेम बहादुर थापा मगर	पुरुष	४९	नेपाली काँग्रेस	८२२
९	सदस्य	२	तर्क बहादुर आले	पुरुष	३९	नेपाली काँग्रेस	७९०
१०	सदस्य	२	प्रेम सिंह लुङ्गेली मगर	पुरुष	४६	नेपाली काँग्रेस	७४८
११	महिला सदस्य	२	भिम माया गरंजा मगर	महिला	४६	नेपाली काँग्रेस	८०३
१२	दलित म. सदस्य	२	तिल माया नेपाली	महिला	५४	नेपाली काँग्रेस	७९२
१३	वडा अध्यक्ष	३	यम बहादुर झेडीमगर	पुरुष	४३	नेपाली काँग्रेस	१०५४
१४	सदस्य	३	देव बहादुर कुमाल	पुरुष	५४	नेपाली काँग्रेस	१०१९
१५	सदस्य	३	विष्णु वीर जर्घा मगर	पुरुष	४३	नेपाली काँग्रेस	१०१४
१६	महिला सदस्य	३	भगवती पुरी	महिला	५३	नेपाली काँग्रेस	१०२०
१७	दलित म. सदस्य	३	शुकु माया दमाई	महिला	४८	नेपाली काँग्रेस	१०२५
१८	वडा अध्यक्ष	४	चेत बहादुर गोदामी	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	८२०
१९	सदस्य	४	मोहन सिं सारु मगर	पुरुष	७३	नेपाली काँग्रेस	८०३
२०	सदस्य	४	सोम ब. पुलामी मगर	पुरुष	२९	नेपाली काँग्रेस	७८४
२१	महिला सदस्य	४	लाल सरा पुलामी	महिला	५०	नेपाली काँग्रेस	८०८
२२	दलित म. सदस्य	४	हस्त कुमारी परियार	महिला	४१	नेपाली काँग्रेस	७९९
२३	वडा अध्यक्ष	५	पूर्ण सिं खण्डलुक मगर	पुरुष	५२	नेपाली काँग्रेस	४६९
२४	सदस्य	५	जय ब. विरकट्टा मगर	पुरुष	४४	नेपाली काँग्रेस	४७१
२५	सदस्य	५	लेख बहादुर मल्ल	पुरुष	३४	नेपाली काँग्रेस	४६३
२६	महिला सदस्य	५	दिल माया राना	महिला	३८	नेपाली काँग्रेस	४६८
२७	दलित म. सदस्य	५	सन्तु माया दमाई	महिला	४७	नेपाली काँग्रेस	४६७
२८	वडा अध्यक्ष	६	सूर्य बहादुर राना मगर	पुरुष	६२	नेपाली काँग्रेस	८२८
२९	सदस्य	६	मोहन राज पाठक	पुरुष	३५	नेपाली काँग्रेस	८१६
३०	सदस्य	६	वुद्धि बहादुर कमाल	पुरुष	४०	नेपाली काँग्रेस	८०९
३१	महिला सदस्य	६	चन्द्र माया राना मगर	महिला	४०	नेपाली काँग्रेस	८२३
३२	दलित म. सदस्य	६	शुसिला दमै	महिला	३२	नेपाली काँग्रेस	८२०

स्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, २०७४

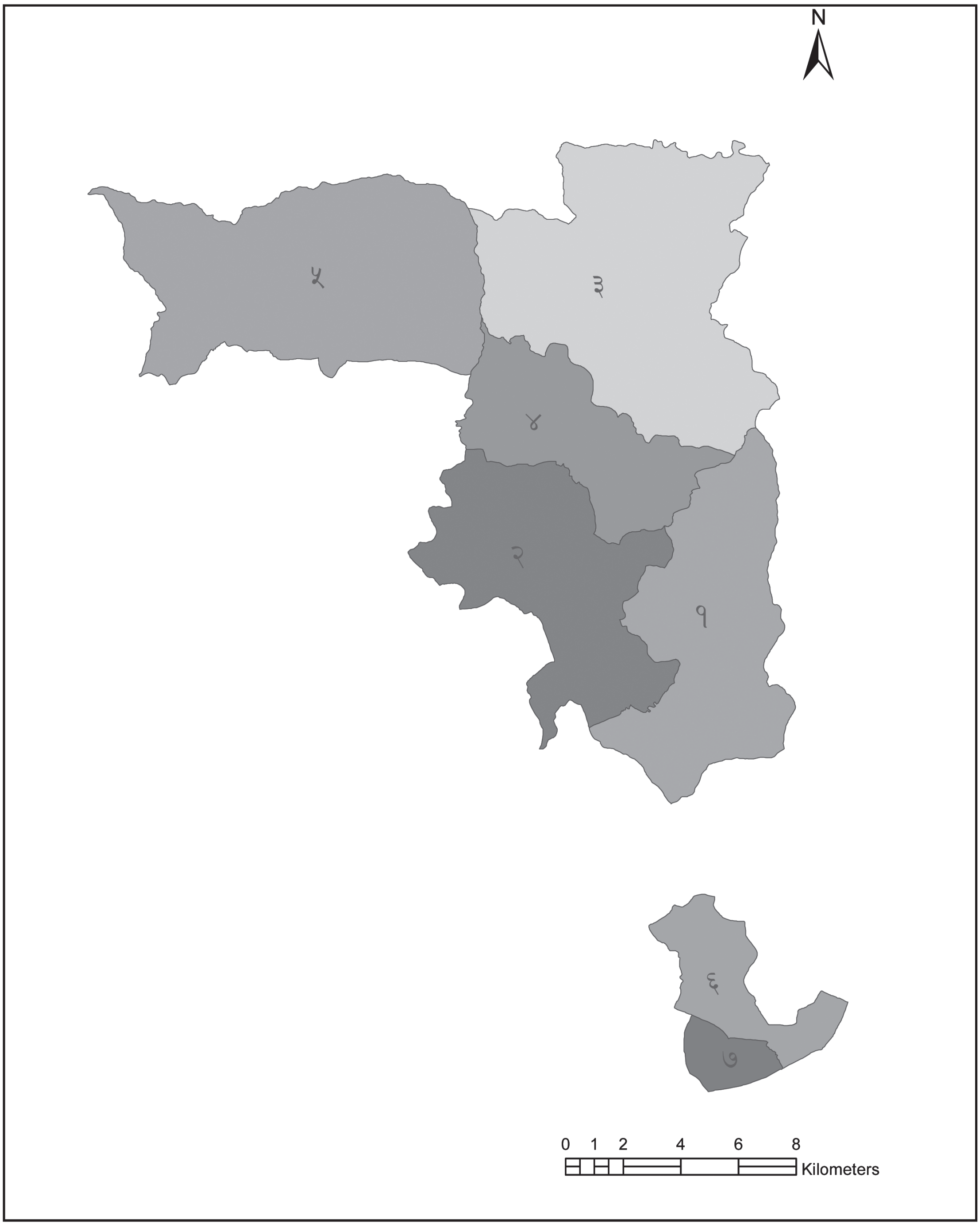
N
५
३
४
२
१
६
७
0 1 2 4 6 8
Kilometers

४.८ विनयीत्रिवेणी गाउँपालिका

राज्यका स्थानीय तह पुनसंरचना गर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ फाल्गुण २७ गतेको निर्णयले साविकका दुम्कीवास, बेणीमेणीपुर गा.वि.स हरूका सबै वडाहरू तथा त्रिवेणीसुस्ताका वडा नं. ४ बाहेक सबै, राकाचुलीका ४ वटा वडाहरू र धुर्कोटका ६ वटा वडाहरूहरूलाई मिलाएर वनाइएको हो। हाल यस गाउँपालिकामा ७ वडाहरूमा विभाजित गरी गाउँपालिकाको प्रशासनिक काम संचालन गरिएको छ। भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक, सास्कृतिक स्थितिले यस गा.पा.ले निकै सम्भावना वोकेको छ। प्राकृतिक श्रोत एवं साधन पनि सम्भावनाहरू रहेका छन्। विविध प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक विशेषताहरू बोकेको पाइन्छ। धैरैजसो समथर भुभाग भएको कारण आवश्यक भौतिक तथा सामाजिक पुर्वाधारको अवस्था केही राम्रो देखिन्छ। यसको क्षेत्रफल २८८.१ वर्ग कि.मी. छ भने यस गा..पा.को जनसंख्या ३३,११९ रहेको छ। यसका सिमानामा पूर्वमा मध्यविन्दु न.पा., पश्चिममा वर्दघाट न.पा.र पाल्पा जिल्ला, उत्तरमा पाल्पा जिल्ला साथै दक्षिणमा वर्दघाट न.पा. र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज रहेको छ। यसका मुख्य बजारमा दुम्कीवास, त्रिवेणी आदि रहेका छन्। प्रमुख जातिहरूमा मगर, ब्राम्हण पहाडी, क्षेत्री, कामी, कुमाल, नेवार, दमाई, गुरुङ्ग, सार्की, तामाङ्ग, थारु आदि हुन्। यस न.पा.मा रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, त्रिवेणी, दाउन्नेदेवी आदि प्रख्यात रहेका छन्। यस क्षेत्रका गाउँवासीहरूले मान्ने मुख्य चाडपर्वमा दशै, तिहार, ल्होसार, माघी, हाली, चण्डी पूर्णिमा आदि रहेको पाइन्छ।

४.८.१ बिनयी त्रिवेणी गाउँपालिका सिमाना , वडा विभाजन तथा जनसंख्या

समावेश भएका साविकका गा.वि.स.हरू तथा गा.वि.स.का वडाहरू : दुम्कीवास, बेणीमणिपुर गा.वि.स.हरू तथा त्रिवेणीसुस्ता गा.वि.स.का वडा नं. १-३ र ५-९, राकाचुली गा.वि.स.का वडा नं. ६-९ र धुर्कोट गा.वि.स.का वडा नं. १-५ र ९

केन्द्र : साविकको दुम्कीवास गा.वि.स.को कार्यालय   वडा संख्या : ७

सीमाना :

पूर्व : मध्यबिन्दु न.पा.   पश्चिम : बर्दघाट न.पा. र पाल्पा जिल्ला

उत्तर : पाल्पा जिल्ला   दक्षिण : बर्दघाट न.पा. र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज

तालिका ४.८.१ : वडा विभाजन तथा जनसंख्या

वडा नं.	समावेश भएका साविकका न.पा. तथा गा.वि.स.हरू	साविक वडा नं.	पुरुषको संख्या	महिलाको संख्या	जम्मा जनसंख्या	घरपरिवार संख्या
१	दुम्किवास	१ र ६ देखि ९	२३९९	२९०९	५३०८	११२३
२	दुम्किवास	२ देखि ५	२६४७	३२२२	५८६९	१२५७
३	बेनीमणिपुर	२, ७ र ८	२१८१	२७४६	४९२७	९५३
	राकाचुली	६ देखि ९				
४	बेनीमणिपुर	१, ३ देखि ६ र ९	२५३७	३१८२	५७१९	१२५६
५	धुर्कोट	१ देखि ५ र ९	१५४०	१८००	३३४०	६११
६	त्रिवेणीसुस्ता	१ देखि ३ र ८	१८६४	२३६७	४२३१	९८१
७	त्रिवेणीसुस्ता	५ देखि ७ र ९	१७२९	१९९६	३७२५	७३७
		जम्मा	१४,८९७	१८,२२२	३३,११९	६,९१८

४.८.२ घर तथा आवासीय इकाइको स्वामित्व

गाउँपालिकामा कुल ६ हजार ९ सय १६ परिवार मध्ये अधिकांश परिवारहरू ६,३७४ वा ९२.१६% आफ्नै घरमा बसेका छन् भने ५.०६% परिवारहरू मात्र अरुको घरमा भाडामा बसेको पाइन्छ। त्यस्तै ०.६२% परिवारहरू संस्थागत भवनमा र २.१५% परिवारहरू अन्य प्रकारको स्वामीत्व भएको घरमा बसोबास गरेका छन्।

तालिका ४.८.२ : घरको स्वामित्व अनुसार परिवारहरूको विवरण

एकाई	जम्मा	घर वा आवासिय इकाइको स्वामित्व			
		आफ्नै	भाडामा	संस्थागत	अन्य
घरपरिवार	६,९१६	६३७४	३५०	४३	१४९
प्रतिशत	१००·००	९२·१६	५·०६	०·६२	२·१५

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.८.३ परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा देशभित्रका हरेक परिवारले पिउने पानीको मुख्य स्रोत सम्बन्धी विवरण सङ्कलन गरिएको थियो। सो गणनाको नतिजाअनुसार यस गाउँपालिकामा कुल ६ हजार ९ सय १६ परिवार मध्ये ३३.४२ प्रतिशत परिवारले धारा/पाइप, ट्युववेल/हाते पम्पबाट ४७.३४ प्रतिशत, ढाकिएको इनार/कुवाबाट ४.९५ प्रतिशत, ८.५६ प्रतिशतले खुला इनार/कुवाबाट पिउने पानी मुख्यरूपमा आपूर्ति गर्ने गरेको पाइएको छ। मूल धारा, नदी/खोला र अन्य स्रोतबाट पिउने पानी आपूर्ति गर्ने परिवारहरू कुल परिवारको क्रमश: ३.८०, १.०० र ०.४० प्रतिशत रहेका छन्।

तालिका ४.८.३ : खानेपानीको स्रोतअनुसार परिवार संख्या

जम्मा	पिउने पानीको स्रोत							
	धारा वा पाइप	ट्युवबेल वा हाते पम्प	ढाकिएको इनार वा कुवा	नढाकिएको इनार वा कुवा	मूल धारा	नदी वा खोला	अन्य	नखुलेको
६,९१६	२,३११	३,२७४	३४२	५९२	२६३	६९	२८	३७
१००	३३·४२	४७३४	४·९५	८·५६	३·८०	१·००	०·४०	०·५३

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.८.४ परिवारमा खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले यस गाउँपालिकाका कुल परिवार मध्ये अधिकांश परिवारले खाना पकाउन अक्सर काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने गरेको देखाएको छ। कुल परिवारको ७.४३ प्रतिशतले मात्र खाना पकाउन अक्सर एल.पि. ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै खाना पकाउन अक्सर गोबर ग्याँस प्रयोग गर्नेको हिस्सा ५.७० प्रतिशत रहेको छ । खाना पकाउन काठ तथा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवारको प्रतिशत ८५.५१ रहेको छ। खाना पकाउन काठ तथा दाउरामा नै निर्भर रहेको देखिन्छ।

तालिका ४.८.४ : खाना पकाउन प्रयोग इन्धन अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	खाना पकाउन अक्सर प्रयोग गरिने इन्धन							
	काठ/दाउरा	मटितेल	एल पि ग्यास	गुईठा	गोबर ग्याँस	विजुली	अन्य	नखुलेको
६,९१६	५,९१४	२८	५२८	५	३९४	४	६	३७
१००	८५.५१	०.४०	७.६३	०.०७	५.७०	०.०६	०.०९	०.५३

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.८.५ परिवारमा वति बाल्न अक्सर प्रयोग गरिने साधन

यस गाउँपालिकाका सबैभन्दा बढी घरपरिवारहरूले आफू बसोबास गरेको घर/आवासीय इकाइमा बत्ती बाल्नका लागि अक्सर बिजुली प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ। जनगणना २०६८ अनुसार बिजुली प्रयोग गर्ने परिवार ५४.०३ रहेको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर मटितेल प्रयोग गर्ने परिवार १९.१२ प्रतिशत देखिएको छ। बत्ती बाल्नका लागि अक्सर सोलार र अन्य इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार क्रमश: २२.९३ र ३.०८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। गोबरग्यास प्रयोग गर्ने परिवारहरू केवल ०.३२ प्रतिशत मात्र रहेका छन्।

तालिका ४.८.५ : अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	अक्सर बत्ती बाल्ने स्रोत					
	विजुली	मट्टितेल	वायोग्याँस	सौर्य	अन्य	नखुलेको
६,९१६	३,७३७	१,३२२	२२	१,५८६	२१२	३७
१००	५४.०३	१९.१२	०.३२	२२.९३	३.०७	०.५३

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.८.६ परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको सुविधा

यस गाउँपालिकाका ३३.६८ प्रतिशत परिवारहरूसग आफू बस्ने घरमा अझै पनि शौचालयको सुविधा नभएको तथ्याङ्क राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाले देखाएको छ। थोरै मात्र ०.६५ प्रतिशत परिवारहरूले सेप्टिक ट्याङ्कमा जोडिएको फ्लस भएको आधुनिक शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी साधारण शौचालय प्रयोग गर्ने परिवारहरूको संख्या ४६.६२ प्रतिशत देखिएको छ।

तालिका ४.८.६ : चर्पीको सुविधा अनुसार परिवार संख्या

जम्मा	चर्पी नभएका घरपरिवार	चर्पी भएका जम्मा घरपरिवार	आधुनिक चर्पी भएका घरपरिवार	साधारण चर्पी भएका घरपरिवार	नखुलेको
६,९१६	२,३२९	३,२६९	४५	३,२२४	३१
१००	३३.६८	४७.२७	०.६५	४६.६२	०.४५

स्रोत :राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०६८

४.८.७ उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या

जनसङ्ख्याको उमेरगत संरचनालाई ५ वर्षको उमेर समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गर्दा १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको सर्वाधिक अंश रहेको देखिन्छ। यो उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको १२.८४ प्रतिशत हिस्सा रहेको देखिन्छ। यसलाई १२.२३ प्रतिशत जनसङ्ख्यासहित १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहले पछ्याएको छ। पुरूषको हकमा कुल पुरूष जनसङ्ख्याको सबैभन्दा धेरै १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहमा र महिलातर्फ पनि कुल महिलाको सबैभन्दा धेरै १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूमा रहेको देखिन्छ। ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहमा कुल जनसङ्ख्याको हिस्सा ९.९१ प्रतिशत छ। ० देखि ४ वर्षका वालवालिकाहरूको जनसंख्या ७.३० प्रतिशत रहेको छ। कुल प्रजनन् दर घट्दै गएको देखिन्छ। परिवार नियोजनको प्रभाव तथा मानिसमा सानो परिवार प्रतिको आकर्षण बढेको छ। १० देखि १४ वर्ष पछि उमेर समूह वढ्दै जाँदा जनसङ्ख्याको प्रतिशत पनि कम हुदै गएको देखिन्छ।

तालिका ४.८.७ : उमेर समुह अनुसारको जनसंख्या

उमेर समूह	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-४४	३५-३९	४०-४४	४५-४९
कुल जनसंख्या	४,२९५	५,८३४	७,५५७	७,१९६	५,९१४	४,९८५	४,२६०	३,८३६	३,२२८	२,७२६
प्रतिशत	७३०	९·९१	१२·८४	१२·२३	१०·०५	८·४७	७२४	६·५२	५·४९	४·६३
पुरूष	२२८५	३१२१	३९९४	३५९६	२६०५	१९७२	१७४७	१६५८	१५०२	१२९८
महिला	२०१०	२७१३	३५६३	३६००	३३०९	३०१३	२५१३	२१७८	१७२६	१४२८
उमेर समूह	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५वा माथि				
जम्मा	२,३५०	१,७७४	१,४५४	१,२३३	९१४	१,२८५				
प्रतिशत	३·९९	३·०१	२·४७	२·१०	१·५५	२·१८				
पुरूष	११६०	८९२	७२९	६०६	४४५	५९९				
महिला	११९०	८८२	७२५	६२७	४६९	६८६				

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.८.८ जातजाति अनुसार जनसंख्याको संरचना

वि.सं.२०६८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार यस गाउँपालिकामा बसोवास गर्दै आएका मुख्य जातजातीहरूमा क्रमश ब्राम्हण पहाडी ८६,२५५ (३३.७५%), क्षेत्री ३५,३८५ (१२.४१%), गुरुङ्ग २४,४८५ (८.५९%), तामाङ्ग १७,८६२ (६.२६%), नेवार १७,२४२ (६.०५%), मगर १४,४९० (५.०८%) थारु १७,१५६ (६.०२%), कामी १५,९२३ (५.५८%), मुस्लिम ३,५२५ (१.२४%), घर्ती २,१०२ (०.७४%), सार्की ४,४७३ (१.७५%), कुमाल ६,७७१(२.२३%), , दमाई ६,२७० (२.२०%), बोटे १,०९३ (०.३८%), दराई ३,१०६ (१.०९%),ठकुरी २,३६४ (०.८३%), सन्यासी १,७४४ (०.६१%) आदी रहेका छन्। यस महानगरमा करिब ४८ प्रतिशत बाहुन, क्षेत्री आदी, ३७ प्रतिशत जनजातिहरू, १० प्रतिशत पहाडी दलित र मधेशी दलित साथै ५ प्रतिशत मधेशी तथा अन्यको बसोबास रहेको छ। जनजातिमा मुख्य गरी मगर, थारु, कुमाल, नेवार आदी पर्दछन् भने मधेशीमा मुस्लिम, कुर्मी आदी रहेका

छन्। दलित तर्फ कामी, साकी, दमाई आदि छन्।

तालिका ४.८.८ : जातजाति अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत	क्र.सं.	जातजाती को नाम	जनसंख्या	प्रतिशत
१	मगर	१३,७४३	४१.५०	२	ब्राम्हमण	४,४८९	१३.५५
३	क्षेत्री	२,८९३	८.७४	४	कामी	२,७१२	८.१९
५	गुरुङ	१,२८८	३.८९	६	कुमाल	१,१७३	३.५४
७	थारु	१,०४९	३.१७	८	नेवार	७९६	२.४०
९	दमाई	७४९	२.२६	१०	तामाङ	५८४	१.७६
११	मुसलमान	५७५	१.७४	१२	ठकुरी	४३४	१.३१
१३	काठवानिया	४१५	१.२५	१४	मुसहर	३३४	१.०१
१५	सार्की	३२८	०.९९	१६	मल्लाह	१८१	०.५५
१७	सन्यासी	१७५	०.५३	१८	चमार	१०७	०.३२
१९	कोइरी	१००	०.३०	२०	तेली	९२	०.२८

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.८.९ मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले गाउँपालिकाभित्र अक्सर बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूले बोल्ने मातृभाषाको संख्या ३८ वटा रहेको देखाएको छ। मातृभाषा नेपाली हुने व्यक्तिहरूको सर्वोच्च हिस्सा रहेको देखाएको छ। यसअनुसार नेपाली भाषा मातृभाषा हुनेहरूको अंश ७६.४५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। मगर मातृभाषा हुनेको हिस्सा १२.७८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ। थारु मातृभाषा हुनेहरू ३.८० प्रतिशत हिस्सासहित तेस्रो बाहुल्यतामा छन्। यसैगरी चौथ्रो स्थानमा देखिएको भाषा गुरुङ्ग हो जसको प्रतिशत २.७४ छ। नेवार मातृभाषा हुनेको हिस्सा १.६१ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.८.९ भाषा अनुसारको जनसंख्या

क्र.सं.	मातृभाषा	जनसंख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली	१६,२३१	४९.०१
२.	मगर	११,३१०	३४.१५
३.	भोजपुरी	२,२१३	६.६८
४.	गुरुङ	८९०	२.६९
५.	थारु	८२२	२.४८
६.	तामाङ	४९१	१.४८
७.	नेवार	४६१	१.३९
८.	कुमाल	३६०	१.०९
९.	मैथिली	१३१	०.४०

स्रोत : जनगणना २०६८ को प्रतिवेदन

४.८.१० अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको २.४७ प्रतिशत हिस्सामा वा ८२१ जनामा कुनै एक वा वढि प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिएको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमध्ये २९.५० प्रतिशतमा शारीरिक अपाङ्गता, २९.१८ प्रतिशतमा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता, १३.७६ प्रतिशतमा सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता, १.९७ प्रतिशतमा श्रवण दृष्टिबिहिनता, ८.९० प्रतिशतमा स्वर बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता, ५.९८ प्रतिशतमा मानसिक अपाङ्गता, ३.१६ प्रतिशतमा बौद्धिक अपाङ्गता र ७.५५ प्रतिशतमा बहुअपाङ्गता भएको पाइएको छ ।

तालिका ४.८.१० : अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विवरण

अपाङ्गताको प्रकार	जम्मा	
	संख्या	%
शारीरिक अपाङ्गता	२४७	३०.०९
दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	१३१	१५.९६
सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	१६७	२०.३४
श्रवण तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	१८	२.१९
स्वर/वोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	१०५	१२.७९
मानसिक अपाङ्गता	३९	४.७५
बौद्धिक अपाङ्गता	४१	४.९९
बहुअपाङ्गता	७३	८.८९
जम्मा	८२१	१००।००

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन: २०६८

४.८.११ शैक्षिक अवस्था

तालिका ४.८.११ : शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विवरण	वर्तमान स्थिति
१	बालविकास केन्द्र संख्या	४९
२	कुल विद्यालय संख्या	५४
२.१	सामुदायिक विद्यालय संख्या	४३
२.२	संस्थागत विद्यालय संख्या	११
३	क्याम्पस संख्या	२

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

क) विद्यालयको विवरण

यस गाउँपालिकामा आधारभुत र माध्यामिक तहका शैक्षिक संस्थाहरू गरी जम्मा ५४ रहेका छन्। सामुदायिक विद्यालय तर्फ जम्मा ४३ रहेका छन्। त्यस्तै संस्थागत विद्यालयहरू ११ रहेका छन्।

तालिका ४.८.१२ : सामुदायिक, संस्थागत विद्यालयहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	प्राथामिक तह	२३	४	२७
२	निम्न माध्यामिक तह	११	१	१२
३	माध्यामिक तह	५	३	८
४	उच्च माध्यामिक तह	४	३	७
	जम्मा	४३	११	५४

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७४

ख) विद्यार्थीहरूको तहगत विवरण

जिल्ला शिक्षा कार्यालयको वार्षिक प्रतिबेदन २०७४ अनुसार यस नगरका कुल विद्यार्थीहरू मध्ये ६६.० प्रतिशत सामुदायिक विद्यालयमा र ३४.० प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत देखिन्छ। माध्यमिक तहमा सामुदायिकतर्फ कुल विद्यार्थीको १६.० प्रतिशत र संस्थागततर्फ ८.४ प्रतिशत रहेको छ।

तालिका ४.८.१३ : विद्यार्थीहरूको संख्या

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक			संस्थागत			कुल छात्र छात्रा		
		जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र
१	पूर्व प्रावि	६७०	३३०	३४०	१२८६	५५८	७२८	१९५६	८८८	१०६८
२	कक्षा १-५	३००३	१४८६	१५१७	१४८३	६४७	८३६	४४८६	२१३३	२३५३
३	कक्षा ६-८	२३२३	१२५१	१०७२	५९६	२५८	३३८	२९१९	१५०९	१४१०
४	कक्षा ९-१०	११३८	६१९	५१९	३०७	११९	१८८	१४४५	७३८	७०७
	जम्मा	७१३४	३६८६	३४४८	३६७२	१५८२	२०९०	१०८०६	५२६८	५५३८

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण, २०७०

ग) विनयीत्रिवेणीको शिक्षक दरवन्दी

तालिका ४.८.१४ : शिक्षक दरबन्दी विवरण

तह	दरबन्दी	राहत	जम्मा
प्रा· वि·	१०३	४०	१४३
नि· मा· वि	२१	१५	३६
मा· वि·	१५	७	२२
उच्च मा· वि·	६	०	६
जम्मा	१४५	६२	२०७

स्रोत: जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शैक्षिक दर्पण २०७४

४.८.१२ निर्वाचित प्रतिनिधिहरुको विवरण

तालिका ४.८.१५ : निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुको नाम

क्र.सं.	पद	वडा	नाम, थर	लिङ्ग	उमेर	राजनैतिक दल	मत
१	अध्यक्ष		डम्बर बहादुर जि.सी.	पुरुष	५८	नेपाली काँग्रेस	६९०९
२	उपाध्यक्ष		मिना कुमारी राना	महिला	४७	नेपाली काँग्रेस	६८९६
३	वडा अध्यक्ष	१	अजित कुमार थापा	पुरुष	३९	नेपाली काँग्रेस	१२७३
४	सदस्य	१	मुरारी बहादुर घिमिरे	पुरुष	५१	नेपाली काँग्रेस	११४७
५	सदस्य	१	भीम बहादुर सोमै	पुरुष	४८	नेपाली काँग्रेस	१११२
६	महिला सदस्य	१	रुमा चुहान मगर	महिला	४३	नेपाली काँग्रेस	१२२१
७	दलित म. सदस्य	१	पार्वती नेपाली	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	१२०४
८	वडा अध्यक्ष	२	विष्णु प्रसाद ढकाल	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	११२७
९	सदस्य	२	चित्रा विर ढेंगा मगर	पुरुष	४४	नेपाली काँग्रेस	१०८५
१०	सदस्य	२	दान बहादुर सोमै मगर	पुरुष	४०	ने.क.पा. एमाले	१०९५
११	महिला सदस्य	२	पुष्पा मगर आले	महिला	३६	ने.क.पा. एमाले	११३९
१२	दलित म. सदस्य	२	नर माया वि.क.	महिला	४३	ने.क.पा. एमाले	११३९
१३	वडा अध्यक्ष	३	टुक बहादुर बैदवार	पुरुष	५१	ने.क.पा. एमाले	८८५
१४	सदस्य	३	यम बहादुर काम्मु मगर	पुरुष	४९	ने.क.पा. एमाले	८३५
१५	सदस्य	३	केहर सिंह खड्लुक	पुरुष	६४	ने.क.पा. एमाले	८३५
१६	महिला सदस्य	३	गोमा पौडेल	महिला	३९	ने.क.पा. एमाले	८५३
१७	दलित म. सदस्य	३	ज्ञानी सरा वि.क.	महिला	५५	ने.क.पा. एमाले	८४०
१८	वडा अध्यक्ष	४	गोपाल प्रसाद अधिकारी	पुरुष	४१	नेपाली काँग्रेस	१५३३
१९	सदस्य	४	जस वहादुर कुँवर मगर	पुरुष	६३	नेपाली काँग्रेस	१४८६
२०	सदस्य	४	नर बहादुर वि.क.	पुरुष	६१	नेपाली काँग्रेस	१४४७
२१	महिला सदस्य	४	शारदा थापा	महिला	३६	नेपाली काँग्रेस	१५२३
२२	दलित म. सदस्य	४	भिमकला प्रिथी दमाई	महिला	२९	नेपाली काँग्रेस	१५१४
२३	वडा अध्यक्ष	५	रन बहादुर झेडी	पुरुष	३६	नेपाली काँग्रेस	८८०
२४	सदस्य	५	लोक बहादुर सुर्यवशी	पुरुष	४९	नेपाली काँग्रेस	८७९
२५	सदस्य	५	दानकान्त भुर्तेल	पुरुष	४४	नेपाली काँग्रेस	८७७
२६	महिला सदस्य	५	विष्णु जि.सी.	महिला	४७	नेपाली काँग्रेस	८८६
२७	दलित म. सदस्य	५	कर्मती विश्वकर्मा	महिला	४९	नेपाली काँग्रेस	८८४
२८	वडा अध्यक्ष	६	पृतम बहादुर गुरुङ्ग	पुरुष	६०	नेपाली काँग्रेस	६९८
२९	सदस्य	६	पदम बहादुर राना	पुरुष	३८	ने.क.पा. एमाले	६५९
३०	सदस्य	६	मनि कुमार श्रेष्ठ	पुरुष	४९	ने.क.पा. एमाले	६५८
३१	महिला सदस्य	६	सफला नेपाल	महिला	४९	ने.क.पा. एमाले	७२०
३२	दलित म. सदस्य	६	देवी लक्ष्मी विश्वकर्मा	महिला	३६	ने.क.पा. एमाले	६८९
३३	वडा अध्यक्ष	७	गोपाल बहादुर क्षेत्री	पुरुष	५७	नेपाली काँग्रेस	५९२
३४	सदस्य	७	मुनीर अन्सारी	पुरुष	४७	नेपाली काँग्रेस	६१५
३५	सदस्य	७	सुनिता कुमारी राई	महिला	३७	नेपाली काँग्रेस	५६५
३६	महिला सदस्य	७	कमला गुरुङ	महिला	३०	नेपाली काँग्रेस	६२५
३७	दलित म. सदस्य	७	ज्योती सार्की	महिला	३५	नेपाली काँग्रेस	६३४

स्रोत: जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, २०७४

NAWAPARASI EAST MAP, Rural municipality and Municipality

Designed by madan bc, Printed @ Kalika Chapakhana , Phone: 056-570114

नेपाल सरकार

राष्ट्रिय योजना आयोग

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

तथ्याङ्क कार्यालय, चितवन

भरतपुर (चितवन, नवलपरासी)